زنجیرەی ئیسلام و زانست

1

قورئان و گەردوناسی

قورئان و زانست

1

ئامادەکردنی

سەروەر حەسەن

پێداچوونەوەی زانستی

دکتۆر مەریوان احمد رشید

بسم الله الرحمن الرحيم

قورئان و گەردووناسی

زنجیرەی قورئان و زانست (٦)

قورئان و گەردووناسی

ئامادەکردنی

سەروەر حەسەن

پێشەکی بەقەڵەمی

مامۆستا نەشئەت غەفور

سەرۆکی ناوەندی کوردستان بۆ ئیعجازی زانستی

پێداچوونەوەی زانستی

د.مەریوان ئەحمەد ڕەشید

یاریدەدەری پرۆفیسۆر لە گەردووناسیدا

پێداچوونەوەی زمانەوانی

م. محمد شریف صالح

بەکالۆریۆسی زمانی کوردی

التفسير

ناوی کتێب بەکوردی:	قورئان و گەردووونناسی
ئامادەکردنی:	سەروەر حەسەن
پێداچوونەوەی زانستی:	د.مەریوان ئەحمەد ڕەشید
پێداچونەوەی زمانەوانی:	م. محمد شریف صالح
بڵاوکردنەوەی:	نوسینگەی تەفسیر بۆ بڵاوکردنەوەو ڕاگەیاندن/ هەولێر
نەخشەسازی ناوەوە:	جمعه صدیق کاکه
خەت:	نەوزاد کۆیی
بەرگ:	أمین مخلص
نۆرە و ساڵی چاپ:	یەکەم ١٤٣٢ك - ٢٠١١ز
تیراژ:	١٥٠٠ دانە

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی (١٣٢٠) ساڵی ٢٠١١ پێدراوە

بۆ بڵاوکردنەوە و ڕاگەیاندن
هەولێر- شەقامی دادگا - ژێر تونێلی شیرین پالاس
ت : ٢٢٢١٦٩٥ - ٢٢٢٠٩٠٨- ٢٥١٨١٣٨
مۆبایل : ٠٧٥٠ ٤٦٠ ٥١ ٢٢ - ٠٧٧٠ ١٣٨ ٧٢ ٩١
tafseeroffice@yahoo.com
tafseeroffice@maktoob.com
altafseer@hotmail.com

ناوەرۆك

به ناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

پێشەکی

بەقەڵەمی مامۆستا نەشئەت غەفور

سەرۆکی ناوەندی کوردستان بۆ ئیعجازی

زانستی لە قورئان و سوننەتدا

لـە حـەفتاکانی سـەدەی ڕابـردوودا و لـەنێو دونیـای زانـین و زانیاریـدا چاومان کەوت بە کتێبی (الإنسان ذلك المجهول)، دەستمان بە خوێندنەوە و لێکۆڵینـەوەی کـرد و نهێنیـەکانی بەدیهێنـەر و مـەزنیی ئـەو زاتـەمان بـۆ دەرکەوت، ئەوەش لـە میانـەی زانینـی نهێنییـەکانی خانـەی زینـدەوەران و توێکاری مرۆڤەوە. ئیتر زانستی پزیشکی و توێکاریی بوونە میحرابی باوەڕ، خودی مرۆڤ خۆی موعجیزەیەکی زیندووە... لەڕاستیدا هەرچەند لە زانینـی نهێنیەکانیشدا پێشڕەوی بکەین هێندەش پەی بە ڕاستودروستی ئەو وتەیە دەبـەین کـە مرۆڤـی هاوچـەرخ هـەر بەدەسـتی خـۆی خـۆی لـەناودەبات، شارسـتانیەتی مـاددیش مرۆڤـی گۆڕیـوە بـۆ تـەنها ئامێرێـك کـە خاڵیـە لـە خۆشەویستی و بەها باڵاکان.

بێگومـان ئەگـەر کامـەرانی و تـەواوێتیمان بوێـت، دەبێـت سـەرلەنوێ تەواوی کەسێتی مرۆڤ بگۆڕین و ئاسودەیی خێـزان و ڕۆڵ بـۆ دایـك و بـاوك

بگێڕینەوە لە پەروەردە و گەشـەی سۆزداریدا، دەبێـت مـرۆڤ بـۆ بنچـینەی ڕاستەقینەی خۆی بگێڕینەوە تاكو (نێـر) نێـر بێـت و (مـێ)یـش مـێ بێـت، بـەجۆرێكی ئـەوتۆ كـە بـەهیچ شـێوەیەك خەسـڵەتەكانی ئـەقڵ و ئـارەزووە زایەندی و خواستەكانی ڕەگەزی بەرامبەر لەخۆیدا دەرنەخات.

بەباوەڕی من ناسینی مرۆڤ لە بەدیهێنانـەوە لـە ﴿مِن نُّطۡفَةٍ إِذَا تُمۡنَىٰ﴾ تـاكو گواســتنەوەی لــەم ژیانــەوە بــۆ ژیــانی بــەرزەخی، دەبێتــە هۆكــاری نزیكخستنەوەی كەسەكە لە ناسینی ئیعجازی پەروەردگار لە بەدیهێنانیدا.

ئایا چاو موعجیزە نییە؟

ئایا زمان موعجیزە نییە؟

ئایا مێشك موعجیزە نییە؟

ئایا دڵ موعجیزە نییە؟

ئایا سوڕی خوێن موعجیزە نییە؟

ئایـا خانـەكانی جەسـتەی مـرۆڤ كـە بەشـێوەی جۆراوجـۆر هـەن و هەریەكەیان ڕۆڵی تایبەت بەخۆیان دەگێڕن، موعجیزە نین؟

ئایا یادگا (زاكیرە)ی مرۆڤ موعجیزە نییە؟

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَفِيٓ أَنفُسِكُمۡۚ أَفَلَا تُبۡصِرُونَ﴾.

پێغەمبەر (ﷺ) پـەرتوكی خـوێنراوەی خـوای گـەورەی لـەماوەی (٢٣) ساڵدا بۆ دابەزی، هەر بە قورئان تەحەددای ئەهلی ڕەوانبێژی و زمانی كرد، ئـەوان بێتوانـا و كەمدەسـت بـوون لـەوەدا كـە هاوشـێوەی قورئـان بهێـنن لەجیهانی هزر و ڕوونكردنـەوە (بیـان)دا، تەحەددیەكـە بـەردەوام بـوو و تـا ئەبەدیش هەر بەردەوام دەبێت.

﴿ قُل لَّئِنِ ٱجْتَمَعَتِ ٱلْإِنسُ وَٱلْجِنُّ عَلَىٰٓ أَن يَأْتُوا۟ بِمِثْلِ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِۦ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴾الإسراء/٨٨.

مەعالیمەکانی هزر و ڕۆشنبیری مرۆڤ گۆڕاون و زانست بووەتە منارەی پێشکەوتن و ئاوەدانی، ئیتر تەحەددیکردن بە ئیعجازی زانستی لە پێگەکانی زانستدا دەستیپێکرد.

هەروەها ئیعجازی یاسادانان لە بنچینە و بنەماکانی یاسا و سیستەمەکاندا.

ئیعجازی پەروەردەیی لە بونیاتنانی قوتابخانە و پەیمانگاکاندا.

ئیعجازی گەردوونی لە گەردوونی بینراودا.

ئیعجازی پزیشکی لە نهێنییەکانی جەستە و دەرووندا.

ئیعجازی ژینگەیی لە هاوسەنگی ژینگەییدا.

ئیعجاز، قوتابخانەیەکی قورئانیی نوێی بانگەوازی ڕێی خوای میهرەبانە.

ئەمڕۆ مرۆڤایەتی لەوپەڕی پێویستیدایە بۆ باوەڕ و هاوسەنگی، بۆ بەها و ڕەوشتە باڵا و جوانەکان، بۆ ئایین و ڕێگای ڕاست و دروست.

دەبێت باوەڕ بە سادە و سانایی وەربگیرێت، وەك لەم ئایەتەدا کە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ فِى خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَٱلْفُلْكِ ٱلَّتِى تَجْرِى فِى ٱلْبَحْرِ بِمَا يَنفَعُ ٱلنَّاسَ وَمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مِن مَّآءٍ فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَآبَّةٍ وَتَصْرِيفِ ٱلرِّيَٰحِ وَٱلسَّحَابِ ٱلْمُسَخَّرِ بَيْنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴾البقرة/١٦٤.

ئەم هەشت پۆلە لە بەڵگە گەردوونییەکان لەسەر توانا و دەسەڵاتی خوای گەورە و خوێندنەوەی گەردوونی بینراو، ئەمە و دەیان نموونەی تر

لە ئایەتەكانی قورئانی پیرۆز، بیركردنەوە دەكەنە فەرزێكی ئیسلامی. ئایین بوونی نییە بەبێ ئەقڵ، بەبێ پەیبردن (إدراك) ئایین نییە.

ئایین بۆ ژیانە و لە بەرژەوەندی مرۆڤەكانە.

مرۆڤ هەمیشە ویردی سەر زمانیەتی، دەڵێت: ﴿رَبَّنَآ ءَاتِنَا فِى ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ﴾البقرة/٢٠١.

ئیسلام لە پاشماوەی ئایینەكانی تر جیاوازە، بەوپێیەی جەخت لە ئەقڵ و بیركردنەوە و زانست و گەڕان و وردبوونەوە دەكات. لە قورئانی پیرۆزدا نزیكەی (١٠٠٠ ئایەت) هاتووە دەربارەی گەردوونناسی و زەویناسی و ژیانی مرۆڤ و بوارەكانی تری زانست.

پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: ﴿داواكردن و گەڕان بەدوای زانستدا لەسەر هەموو موسڵمانێك فەرزە، هەموو شتێك داوای لێخۆشبوون بۆ داواكاری زانست دەكات، تەنانەت نەهەنگی دەریاش﴾.

لە فەرموودەیەكی تردا هاتووە: ﴿باشترین كارەكان بوونی زانست و زانیارییە دەربارەی خوای گەورە، زانست سوودت پێدەگەیەنێت كاری كەمی لەگەڵدا بێت یان زۆر، نەزانی و نەفامیش سوودت پێناگەیەنێت كاری كەمی لەگەڵدا بێت یان زۆر﴾.

هەروەها فەرموویەتی: ﴿داواكردنی زانست و زانیاری لای خوا لە نوێژ و ڕۆژوو و حەج و جیهادكردن لەڕێی خوادا باشترە﴾.

لەڕاستیدا ئەو هەوڵانەی لە بواری ئیعجازی زانستیدا دراون ئەو ڕاستییە دووپاتدەكەنەوە كە پاش تێپەڕبوونی چواردە سەدە هێشتا قورئانی پیرۆز لەسەر شێواز و پیت و وشە و ئایەتەكانی خۆی پارێزراوە، خوای گەورە پەیمانی پارێزگاریكردنی داوە لە تێكدان (تحريف) و گۆڕین و شێواندن،

پــەروەردگار دەفـــەرموێت: ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُۥ وَقُرْءَانَهُۥ﴾القيامـــة/١٧، يـــان فەرموویەتی: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ﴾الحجر/٩.

مرۆڤایەتی هەر لەباری پێویستییدا دەمێنێتەوە بە هۆکارێك کە ئارامی و سەقامگیری و ئاسایشی گیانی و دەروونـی بـۆ بگێڕێتـەوە، ئـەوەش تـەنها لـــەڕێی یـــادی خـــوای مەزنـــەوە دەبێـــت: ﴿أَلَا بِذِكْرِ ٱللَّهِ تَطْمَئِنُّ ٱلْقُلُوبُ﴾الرعد/٢٨.

گـەردوون وەك پـەرتوكی بینـراوی خـوا دەمێنێتـەوە کـە لێوانلێـوە لـە ئیعجازی بەدیهێنان و سیستمی پـڕ لـە سەراسیما، مـرۆڤیش وەك هـەڵگری چەندین وردەکاری بەدیهێنان و دەرخەری توانـای بێسـنووری پـەروەردگار، ئـەم ئایەتـە پـیرۆزەش هەمیشـە بـە درەوشـاوەیی دەمێنێتـەوە کـە دەفەرموێت:

﴿سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْءَافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُۥ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ﴾فصلت/٥٣.

نەشئەت غەفور سەعید

سلێمانی ٢٠/رەجەب/١٤٣١

بەر لە دەستپێک

سوپاس و ستایش بۆ خوای گەورە، هەزاران درووود وسڵاو بۆ گیانی پاکی پێغەمبەری ئازیز و یارو یاوەرانی تا ڕۆژی دوایی...

قورئان پەرتوکی خوای گەورەیە و بۆ مرۆڤایەتی دابەزیوە و لێیەوە مرۆڤ فێری چۆنیەتی ژیان و ڕێکخستنی پەیوەندیی دەبێت لەگەڵ خود و خوا و خەڵك و گەردوون.

قورئان وتەی خوای میهرەبانە، لە قورئاندا خوای بە بەزەیی و بەخشندە بۆ مرۆڤ دواوە، وتەی خۆیی بۆ ناردووە، لە هەندێك مەسەلەدا ئەو زاتە مەزنەی توانای بێسنووری بەسەر هەموو نهێنی و ئاشکراکاندا هەیە سوێندی بۆ مرۆڤ خواردووە، مرۆڤێك کە وەك قەوارە و هێز و زانست بەرامبەر پەروەردگار هیچ نییە، هیچ هیچ... ئەو خوایە ڕێزی لێناوە ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِيٓ ءَادَمَ﴾.

خوای گەورە وایکردووە ئێمە لە وتەکانی تێبگەین، ئەمەش یەکێکە لە گەورەترین بەخششەکانی بۆ مرۆڤ.

ئەم قورئانە هەموو لایەنەکانی پەیوەست بە ژیانی مرۆڤی گرتوەتەوە و هیچ لایەنێکی فەرامۆش نەکردووە (سیفەتێکی ئەم قورئانە ئەوەیە گشتگیرە و بۆ هەموو سەردەمەکانە). یەکێك لەو لایەنانە ئامازە زانستییەکانی ئایەتە قورئانییەکانە کە ئێستا قوتابخانەی ئیعجازی زانستی لێکۆڵینەوەیان دەربارە دەکات.

جێی ئاماژەیە هەنـدێك لـەو توێژینەوانـەی دەربـارەی ئـەو ئایەتانـە کـە ئاماژەی زانستیان تێدایە، دەتوانرێت پێیبوترێت ئیعجازی زانستی قورئـان، بەڵام هەندێکی تریان لەوە بەدەر نین کە ڕاڤەیەك یان خوێندنەوەی زانستی بن بۆ ئایەتەکان.

خوێنەری بەڕێز! ئەم کتێبەی بەردەستت یەکێکە لـەو زنجیـرە شـەش بەرگیەی دەربارەی ئایەتە زانستییەکانی قورئانی پیرۆز (کە لەماوەی پێـنج تـا شـەش سـاڵدا) ئامـادەکراوە: "قورئـان و گەردووناسـی، قورئـان و زەویناسی، قورئان و دەروونناسی، قورئـان و زانسـتی پزیشـکی، قورئـان و ئاژەڵناسی لەگەڵ قورئان و ڕووەکناسی"... ئێمە لـەم زنجیرەیـەدا خۆمـان پەیوەست نەکردووە بەوەوە کە سەرجەم بابەتە هەڵبـژێردراوەکان لـەڕووی ئیعجازبوونیانەوە ساغ کرابنەوە، بەڵکو ئیعجازبوونی هەندێك لـە باسـەکانی نێو ئەم زنجیرەیە سەلمێنراون و هەندێکی تریشیان تـەنها خوێندنەوەیـەکی زانستی و هاتنەوەی زانستە لەگەڵ ئایەتەکاندا.

لەڕاستیدا جگە لە "قورئان و دەروونناسی" کـە وەرگێـڕدراوی بەشـێکی زۆر لە بابەتەکانی نووسراوێکی "ئەندازیار عبدالدائم الکحیل"ە کە توێژەر و چالاکێکی بواری ئیعـازی زانسـتییە، سـەرجەم بەرگـەکانی تـر ئامـادەکراون (بابەتەکان لە کتێب و سیدی و پێگـە ئەلیکترۆنییەکانـەوە هەڵبـژێردراون و وەرگێڕدراونەتە سەر زمانی کوردی).

لەلایەکی ترەوە لەم زنجیرەیەدا خۆمان پەیوەست نەکردووە بەوەوە کە بابەتەکان بـە دوورودرێـژی و سـەرجەم وردەکارییەکانیانـەوە بـاس بکـەین، بەڵکو زۆرینەی بابەتەکان کورت و پوختن، هەوڵمانداوە زۆربەی هەرە زۆری ئایەتە زانستییەکان لە بوارە دیاریکراوەکاندا لەخۆبگرن.

خاڵێکی گرنگ کە تایبەتمەندی ئەم زنجیرەیەیە، پێداچوونەوەی زانستی و زمانەوانییە لەلایەن پسپۆڕانی بوارەکانەوە. ڕێز و خۆشەویستی بێپایانم بۆ یەك یەکی ئەو بەڕێزانە هەیە کە ئەرکی پێداچوونەوەیان لەئەستۆگرت.

ئەو مامۆستا و هاوڕێ ئازیزانەم کە پێداچوونەوەی زانستیان بۆ بابەتەکان کرد، بەڕاستی کارەکەیان زیاتر زانستی کرد، تێبینی و سەرنجی ورد و زانستیانەیان دەربارەی تاك تاکی بابەتەکان پێدام، یان پێباشبوونیان پێوتم، خۆشحاڵبووم ئەو ئازیزانە بوونە هاوکاری ئەم کارە سادەیمان، دەبێت خوای گەورە خۆی پاداشتیان بداتەوە.

لەلایەکی تریشەوە ئەو خوشك و برایانەم کە پێداچوونەوەی زمانەوانیان بۆ زنجیرەکە ئەنجامدا گەلێك جوانکاری و ڕاستکاریان بۆ کارەکە کرد، چاکنووسی و جواننووسیان بۆ شێوازی داڕشتن و وشە و دەربڕینەکان پەسەندکرد، دەستخۆشی و نزای خێرم بۆیان هەیە.

لەگەڵ ئەوەشدا دیارە هەر کارێك خاوەنەکەی مرۆڤ بوو، لە کەموکوڕی بەدەر نییە. هەر هێندە دەتوانین و دەزانین داوای لێخۆشبوون و پێدانی حیکمەت لە خوای گەورە بکەین.

خوای گەورە دڵسۆزی و داناییمان پێبدات و بەمیهرەبانی خۆی ئەو کارانەی کە خۆمان بەباشیان دەزانین، لێمان وەربگرێت.

سەروەر حەسەن

سلێمانی/ ٢٠١٠

دیاردەی پێکبەستویی و لێکهەڵوەشان
(الرتق والفتق)

کاتێـك مـرۆڤ دەڕوانێتــە درەخــت و بەروبوومــەکانی زەوی و بــەهار، دەپرسـێت ئـاخۆ کـێ بەوشـێوە جوانــە ڕازاندویەتیـەوە؟ پاشـان دووبـارە لــەوەرزی زسـتاندا چـاودەگێڕێت، دوایــی پـاییز، دەپرسـێت: کـێ زەردی بــەدوای سـەوزیدا دەهێنێـت و گـەڵا زەردە وەریوەکـان بــەهۆی (بـا)وە بڵاودەکاتــەوە؟ لـە بــەهاری داهاتووشـدا ورد دەبێتــەوە، کـێ خەنـدەی بـۆ شەونمەکان گێڕایەوە و پێکەنینیش بۆ بـەیانیانی باخچە ڕازاوەکـانی سـەر زەوی؟

خـــوای گـــەورە وەڵام دەداتـــەوەو دەفـــەرموێت: ﴿ٱللَّهُ يَبۡدَؤُاْ ٱلۡخَلۡقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ ثُمَّ إِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ﴾الـروم/١١، واتــە: هــەر خـوا خـۆی دروسـتکراوان دەهێنێتــە مەیــدان و دوایــی وەك خۆیـانی لێدەکاتـــەوە، ســـەرەنجامیش گەڕانەوەتان (ئەی گرۆی ئادەمیزاد) هەر بۆ لای ئەو زاتەیە.

ئەمانەو مرۆڤ تەماشای گەردوونی کردووە و لێی کۆڵیوەتەوە، نموونـەی لەو نەیزەکانـە کۆکردۆتـەوە کـە کەوتونەتـە سـەرزەوی و نموونـەی لەتەنـە ئاسمانییـەکانی تـری وەك مـانگ وەرگرتـووە. ئەسـتێرەو گەلەسـتێرەکان لــەڕێگای وێنــەگرتنی ڕووناکییــەوە دەپشـکنێت، کــە لەدوورییــەکی زۆرەوە

ئـەنجام دەدرێـت و پاشـانیش هەڵدەسـتێت بـە شـیكاركردنی شـەبەنگە دەرچووەكان لەو ئەستێرانەوە و بەوەش مـرۆڤ گەیشتووەتە باوەڕێك كـە هەنووكە هەموو بەرەنجامەكانی زانست پشتگیری لە ڕاستییەكەی دەكـەن، ئـەویش كـورت دەبێتـەوە لەمـەدا: گـەردوون بارسـتەیەكی هـەوریی گـازی دوكەڵیی كلپەسەندووی یەككگرتوو بووە.

سەرجەم پێكهاتەكانی گەردوون لە خۆر و مانگ و ئەستێرە و دار و بەرد و مـرۆڤ لـە سـێ ڕەگـەزی سـەرەكی پێكـدێن كـە ئـەلیكترۆن و پرۆتـۆن و نیوترۆنەكانن... ئەم یەكێتییە لە پێكهاتەی گەردووندا، دڵنیایی پتر لەسـەر بیرۆكەی یەكپارچەیی سەرەتا دەدات. گەردوون یەك یەكە بووە لە شـێوەی هەور و دووكەڵ، لەپاشان لەیەكتر جیابوونەتەوە بۆ پێكهێنـانی ئەسـتێرەو گەلەستێرە و هەسارەكان و زەوی.

خــوای پــەروەردگار لــە قورئــانی پــیرۆزدا دەربــارەی چــۆنیەتی جیابوونـەوەی گـەردوون دەدوێـت و دەفـەرموێت: ﴿ أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ (٣٠) وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَن تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ (٣١) وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَّحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ (٣٢) وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴾ الانبيـاء/٣٠-٣٣، واتـە: ئایـا كـافر و خوانەناسـان نـابینن و بۆیـان ڕوون نەبووەتەوە كـە ئاسمانـەكان و زەوی یەكپارچـە بـوون و لـەوەودوا لێكمـان جیاكردنەوە، لە ئاویش هەموو شتێكی زیندوومان فەراهەم هێنا، ئایا ئـەوان هەر باوەڕ ناهێنن، لەزەویشدا كەژ و كێوەكانمان چەسپاندووە، تـا لاسـەنگ نەبێت و لارنەبێتەوە و هەڵیان نەگێڕێتەوە، لە لاپاڵی چیاكان و لە دۆڵەكاندا

ڕێبازمـان سـازاندووە، تـا خـەڵکی ژیـان بـۆ خۆیـان دابـین بکـەن و ڕێبـازی هیدایەت بگرنەبەر و ڕێیان لە گەنجینە و ناز و نیعمەتە شاراوەکان بکەوێت، ئێمە ئاسمانمان کردووە بە سەقفێکی پارێزەر کەچی ئەوانـە ڕوویان لـەو هـەموو نیشـانە و بەڵگانـە وەرگێـڕاوە. هـەر ئـەو زاتەیـە کـە شـەو و ڕۆژی بەدیهێناوە، خۆر و مانگیشی دروستکردووە، هەریەکەیان لـە خولگەیەکدا دەسوڕێنەوە.

ئەم ئایەتانە کۆمەڵێك زانیاری ورد و دەقیقمان دەدەنێ، لەوانە:

١- ئاسمانـەکان و زەوی پێکەوەنوسـاو و یـەککگرتوو بـوون: ﴿كَانَتَا رَتْقًا﴾

٢- پاشان هەموو لێك جیاکراونەتەوە: ﴿فَفَتَقْنَٰهُمَا﴾.

٣- ئەو زاتەی لێکی جیاکردوونەتەوە نەناسـراو نییـە، بـەڵکو ئـەو زاتـە (الله) یە کە لەسەرەتادا هەموو گـەردوونی بـەدیهێناوە: ﴿فَفَتَقْنَٰهُمَا﴾ واتـە ئێمە لە یەکترمان جیاکردنەوە.

٤- یەکەم کەس ئـەم زانسـتە دەزانێـت و دەینوسـێت و بڵاویدەکاتـەوە ئەوانـــەن کـــە بێبـــاوەڕن: ﴿أَوَلَمْ يَرَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟﴾، واتـــە: ئایـــا کـــافر و خوانەناسەکان نابینن؟

٥- ئاو دەچێتە پێکهاتەی ژیانی هەموو زیندەوەرێکەوە: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ ٱلْمَآءِ كُلَّ شَىْءٍ حَىٍّ﴾، واتـە: لـە ئـاو هـەموو شـتێکی زینـدوومان فەراهـەم هێنا... زانستی نوێش بەم زانیارییە گەیشتووە، هەتاکو ئەوەش زانراوە کە هۆکاری ژیانی ڤایرۆس و بەکتریاش هەر ئاوە.

٦- خــوای گــەورە لــە ســەرەتادا زەوی بــەدیهێناوە، پاشــان زەوی نــاجێگیر دەبــوو تــاکو خــوای گــەورە بــەهۆی شــاخەکانەوە جێگیریــی و هاوســەنگی بــە زەوی بەخشــی: ﴿وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَن تَمِيدَ بِهِمْ﴾ واتە: لە زەویشدا کەژ و کێوەکانمان چەسپاندووە تـا لاسـەنگ نـەبێت و لار نەبێتەوە و هەڵیان نەگێڕێتەوە.

پاشـــانیش دوای ئـــەو لێکجیابوونەوەیـــە گـــەردوون بەســـەرجەم وردەکارییەکانییـــەوە دروســـتبوو: ﴿وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ﴾.

٧- خــوای گــەورە ســەقفێکی پــارێزەری بــۆ زەوی دروســتکردووە، سەرەتای ئەم سەقفەش بریتییە لە بەرگەهـەوای دەوری زەوی: ﴿وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَّحْفُوظًا ۖ وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ﴾ واتــە: ئێمــە ئاسمانمــان کردووە بەسەقفێکی پارێزەر، کەچی ئەوانە ڕوویان لە هەموو ئەو نیشـانە و بەڵگانە وەرگێڕاوە.

لەپێش دروستبوونی بەرگەهـەوا و پـێش دروسـتبوونی ژیـان، شـوهب و نەیزەکەکان و تیشکە زیانبەخشەکانی خۆر بەر زەوی دەکەوتن، بـەڵام ئـەو بەرکەوتنانە بەهۆی ئەم سەقفە پارێزەرەوە نەمان و کۆتاییان پێهات، دەنـا ژیانیش لەسەر زەوی بەم شێوەیە بەردەوام نەدەبوو.

٨- پاش هەڵوەشان و جیابوونەوەی گـەردوون، هەریـەك لـە هەسـارە و ئەستێرەکان شوێنی خۆیان وەرگرت، بەتـەواوی وەك ئـەوەی خـوای گـەورە بۆی دیاری کردوون... دوای ئەوەی خۆر شوێنی خۆی گرت، تیشکەکانی بۆ کۆمەڵەکەی دەنێرێت و وەك فەرمانی پێکراوە کۆمەڵەکەی (کۆمەڵەی خـۆر)

بەهۆی هێزی کێشکردنەوە دەپارێزێت، تا شەوو ڕۆژ پێکدێنێت :﴿ وَهُوَ ٱلَّذِی خَلَقَ ٱلَّیۡلَ وَٱلنَّهَارَ ﴾، واتە: هەر ئەو زاتەیە کە شەو و ڕۆژی بەدیهێناوە.

٩- دوای ئەوەی هەریەك لە ئەستێرە و هەسارەکان شوێنی خۆیانیان گرت، لەو ناوچەیەی لە فەزادا بۆیان دیاریکراوە دەستیان بە مەلەکردن کرد، بەئاڕاستەیەکدا کە خوای گەورە فەرمانی پێکردوون: ﴿ وَٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَۖ كُلٌّ فِی فَلَكٍ یَسۡبَحُونَ ﴾، (خۆر و مانگی دروستکردووە هەریەکەیان لە خولگەیەکدا دەسوڕێنەوە).

وەك زانراوە گەلەستێرەکان تائێستاش (لە کاتی لێك جیابوونەوەکەوە) بە بەردەوامی لێك دووردەکەونەوە و گەردوون لەو کاتەوە بە یەکبینەیی لە فراوانبووندایە. ئەم فراوانبوونەش بەردەوامە و بەخێراییەکی زۆر گەورەیە و جوڵەکەشی وەك جوڵەی خۆر و کۆمەڵەکەیەتی، بەڵام ئەم جوڵ ەو فراوانبوونەی گەردوون تائەبەد بەردەوام نابێت، بەڵکو تاکو کاتێکی دیاریکراو و سنووردارە.

خوای گەورە بۆ هەموو شتێك ماوەیەکی دیاریکراوی داناوە و هەر ساتێکیش ماوەی جوڵە و فراوانبوونی گەردوون دواییهات، ئیتر گەردوون بۆ حاڵەکەی سەرەتای دەگەڕێتەوە (حاڵەتی پێکبەستوویی و دووکەڵی) بەتەواوی وەك سەرەتا کە دەستی پێکردووە.

هەروەك چۆن مرۆڤ تەمەنێکی دیاریکراوی هەیە و لەپاش ئەو تەمەنە ئیتر دەمرێت، گەردوونیش بەهەمان شێوە، خوای گەورە بۆ حاڵی سەرەتا کە بەدیهێناوە، دەیگێڕێتەوە. ئەوەش لە ڕۆژێکدا کە ئاسمانەکان وەك کتێبێکی کراوە بە فەرمانی خوایی دادەخرێن و دەپێچرێنەوە: ﴿ یَوۡمَ نَطۡوِی

ٱلسَّمَآءَ كَطَيِّ ٱلسِّجِلِّ لِلْكُتُبِۚ كَمَا بَدَأْنَآ أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُۥۚ وَعْدًا عَلَيْنَآۚ إِنَّا كُنَّا فَٰعِلِينَ﴾الأنبيـــاء/١٠٤، واتـــه: ڕۆژێـــك دێـــت ئێمـــه ئاسمـــان دەپێچینەوە، وەکو چۆن کتێبی کراوە دادەخرێت و دەپێچرێتەوە، هەروەك چۆن لە سەرەتاوە دروستمانکرد، وەك ئەو ساتەی خۆی لێدەکەینەوە. ئەوە پەیمان و بەڵێنی ئێمەیە، بێگومان ئێمە ئەم کارە ئەنجام دەدەین.

تەقینەوە گەورەکە

خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿أَوَلَمْ يَرَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَنَّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَٰهُمَا﴾الأنبیاء/٣٠، واته: ئایا کافر و خوانەناسان نابینن و بۆیـان ڕوون نەبووەتـەوە کـە ئاسمانـەکان و زەوی یەکپارچـە بـوون و لەوەودوا لێکمان جیاکردنەوە؟

دەکرێـت بـۆ یەکـەمین دیـدگای مـرۆڤ لەسـەر دروسـتبوونی گـەردوون بگەڕێینەوە بۆ چاخی بەردین، واتە پێش سەدان هەزار ساڵ بەر لـە ئێسـتا، ئەوکاتە کە خورافە دەستی گرتووە بەسەر خەیاڵ و هزری مـرۆڤ و گەشـەی ئـەقڵی لای میسـرییە کۆنـەکان و بابلیـەکان... لای ئـەوان پەیوەندییـەك دەردەکەوێت لەنێوان ئەزەلیەتی گەردوون و خواوەندە جۆراوجۆرەکان کـە لە هزری خۆیاندا دروستیان کردووە و دەسەڵاتدارن بەسەریانەوە.

فەیلەسـوفە ئیغریقـی و ڕۆمانییـەکان هـەوڵی دانـانی تیۆریـان داوە بـۆ دیـاردە گەردوونیـەکان، لەکاتێکـدا کـە ئەسـتێرەگەریی لـە هـەردوو

شارستانیەتی هیند و چینیدا بەتەواوی بڵاوبووەتەوە.

ئـەو خاسـیـەتە گشـتییەی تەسـەوراتی گـەردوونی لای شارسـتانیەتە کۆنەکان چەسپاندووە، پەیوەستیەتی بە جیهانی خواوەنـدەوە و باوەڕی پتەوی بە بوونی جیاوازی بنـەڕەتی لـەنێوان زەوی و ئاسمانـدا، کە ڕێ بە دانانی تیۆرە نـادات دەربارەی گـەردوون و چۆنیەتی دروستبوونی، بـەڵام دوای ئەو گەشەسەندنە گرنگەی لەسەرەتای سەدەی بیستەمدا مرۆڤایـەتی لەبواری فەلەکناسی تیۆرییەوە (Cosmology) بەخۆیەوە بینی، هاوکات لەگەڵ سەرهەڵدانی بیردۆزی ڕێژەیی گشتی کە چوارچێوەی ڕاستەقینەی بۆ لێکۆڵینەوەی گەردوون دانا، سەرباری تێڕوانین و چاودێریکردنی گەردوون و دۆزینـەوەی نایـاب لـە فـەزادا، دەبـوو تیـۆرێکی گشـتی دابنرێـت ئـەو دەرهاوێشتانە ئاوێتـە بکـات بـۆ پێشکەشکردنی تێڕوانینێکـی یـەکگرتوو و هاوتـا بـە مەبەسـتی ڕاڤـەکردنی گـرنگترین دیـاردە گەردوونییـەکان و لـەو دیاردانەش دروستبوونی گەردوون.

لەڕاسـتیدا مەسـەلەی سـەرەتای دروسـتبوونی گـەردوون یەکێکـە لـەو مەسـەلانەی فەیلەسـوف و زاناکـان لێـی دواون، بـەڵام بەشـێوەیەکی ورد و تێروتەسەل و یەکلاکەرەوانە نەبوو، هەربۆیە ژمـارەی تیـۆر و بۆچـوونەکان زۆر بـوون، تـاکو زانـای بـەلجیکی گـەردوونناس "جـۆرج لیماتـەر" لەسـاڵی (١٩٢٧ز)دا دەربارەی سەرەتای دەسـتپێکردنی گـەردوون دوا و وتـی: "لـە سـەرەتای دروسـتبوونیدا گـەردوون بارسـتەیەکی گـازی بـووە، چـڕی و درەوشانەوە و گەرمییەکەی زۆر بەرز و مەزن بوون".

پاشان لەم بارستەیەدا و بەکاریگەری ئـەو پەسـتانە گەورەیـەی لـە پلـە گەرمییە بەرزەکەیەوە دروستبوو، تەقینەوەیـەکی گـەورە ڕوویـدا و پـەرتی کرد و بەشەکانی بەهـەموو ئاراسـتەیەکدا بڵاوەپێکرد. لەگـەڵ تێپـەڕبوونی کاتیشـدا ئەسـتێرە و هەسارە و گەلەسـتێرەکان دروسـتبوون. هەنـدێک لـە

زانایان ئەم بیردۆزەیان بە بیردۆزی تەقینەوە گەورەکە (The Big Bang Theory) ناوناوە.

بەڕای زانایانی فیزیای گەردوون لە بەشێك لەملیار ملیار بەشی چرکەیەك (١٠ ^{-٢٤} چرکە) و بەر لە زیاد لە چواردە ملیار ساڵەوە گەردوون بارستەیەکی مەزنی پلە گەرمی زۆر بەرز بووە و بەقەبارەی گۆیەکیش بووە تیرەکەی ناگەیشتوەتە بەشێك لە هەزار بەشی سانتیمەترێك.

لەساڵی (١٩٤٠ز)دا زانای ئەمریکی بە ڕەگەز ڕووسی (پسپۆڕ لە بواری گەردووناسی) "جۆرج گامۆف" پاڵپشتی تیۆرەی تەقینەوە گەورەکەی کردووە. ئەمەش ڕێی خۆش کرد لە بەردەم هەردوو زانا "بانزیاس" و "ویلسون" لەساڵی (١٩٦٥ز) دا کە شەپۆلە ڕادیۆییەکان لە هەموو بەشەکانی گەردوونەوە وەربگرن، بەجۆرێك کە لە هەر جێگایەکدا تۆمار بکرانایە هەمان خاسیەت و سیفەتی فیزیاییان هەبوو و بەپێی کات و ئاڕاستەش نەدەگۆڕان. ئەم شەپۆلانە ئەوانەن کە لە سەردەمە دوورەکانەوە هاتوون و پاشماوەی ئەو تەقینەوە گەورەیەن لە چرکە سەرەتاییەکانی ڕوودانیدا کە بەدوایدا دروستبوونی گەردوون دێت.

لەساڵی (١٩٨٩ز) دا ئاژانسی بۆشایی ئەمریکی (ناسا) مانگی دەستکردی (Cobe explorer)ی بۆ بۆشایی ئاسمان نارد کە لە دوای سێ ساڵ زانیاری زۆر وردی بۆ زەوی نارد. زانیارییەکان دڵنیایی تەواو لەسەر ڕاست و دروستی تەقینەوە گەورەکە دەدەن.

ئەم ڕاستییە زانستییە لە قورئانی پیرۆزدا ئاماژەی پێدراوە، لەئایەتی ٣٠ ی سورەتی (الأنبیاء)دا هاتووە: ﴿أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا﴾.

مانای ئایەتەکە بەمجۆرەیە: زەوی و ئاسمانەکان بە ئەستێرە و هەسارە

و گەلەستێرەکانەوە کە هەموویان پێکەوە ئەم گەردوونەی تیایدا دەژین پێکدێنن، لەبنەڕەتدا بریتی بوون لە تەنها یەك بارستەی پێکەوەلکاو، پاشان ئەو بارستەیە تەقیوەتەوە و لەدوای ئەوە ئەستێرە و هەسارە و گەلەستێرەکان دروستبوون، ئەمەش زانایانی گەردوون لە کۆتایی سەدەی بیستەمدا دۆزیویانەتەوە... هەردوو زانا "بانزیاس" و "ویلسۆن" لەساڵی (١٩٧٨ز)دا خەڵاتی نۆبڵیان لە فیزیادا لەسەر ئەم دۆزینەوەیەیان وەرگرت.

فراوانبوونی گەردوون

لەساڵی (١٩٢٩ز) دا دۆزینەوەیەکی گەورەی زانستی ئاشکرا کرا، کاتێك کە لە ناوەندە زانستییەکاندا بڵاوکرایەوە دەنگدانەوەیەکی گەورەی هەبوو. تا ئەوکاتە باوەڕ وابوو گەلەستێرەکان بە جوڵەیەکی هەڕەمەکی وەك جوڵەی گەردی گازەکان دەجوڵێن کە هەندێکیان لەیەکتر نزیك دەکەونەوە و هەندێکی تر لە حاڵەتی لێك دوورکەوتنەوەدان، بەڵام دۆزینەوەکە ئەو بڕوایەی بەتەواوی پێچەوانە کردەوە.

"هابل" دۆزییەوە، هەموو ئەو سەدان بلیۆن گەلەستێرەیەی لە گەردووندا هەن بە بەردەوامی بەخێراییەکی زۆر گەورە لەیەکتری دووردەکەونەوە کە لەهەندێك حاڵدا لەوانەیە خێراییان بگاتە چەند بەشێکی خێرایی ڕووناکی. بەگوێرەی ئێمەوە هەموو ئەو گەلەستێرانەی لە دەوروبەرماندا دەیانبینین (جگە لە ئەندرۆمیدا و هەندێك گەلەستێرەی تری نزیك)، سەرجەمیان لە دورکەوتنەوەیەکی بەردەوامدان لێمانەوە.

مانای دۆزینەوەکە بەم جۆرەیە: مادام هەموو یەکەکانی ئەم گەردوونە لە حاڵەتی لەیەکتر دوورکەوتنەوەیەکی هەمیشەییدان، ئەمە تەنها ئەوە دەگەیەنێت کە گەردوون لە کشانێکی قەبارەیی یان فراوانبوونێکی یەکبینەدایە. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱلسَّمَآءَ بَنَيۡنَٰهَا بِأَيۡيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ﴾الذاريات/٤٧، واتە: ئێمە ئاسمانمان بە دەستی پڕ دەسەڵاتی خۆمان دروستکرد، بەردەوامیش گەورەو فراوانی دەکەین.

وەك دەزانین ڕووناکی لە حەوت ڕەنگ پێکهاتووە و هەریەك لەو ڕەنگانە شەپۆلێکی تایبەتیان هەیە بە درێژی و لەرەلەرێکی دیاریکراو، کورتترین شەپۆل (بەرزترین لەرەلەر) شەپۆلی ڕەنگی شینە، درێژترینیان و کەمترین لەرەلەریش شەپۆلی ڕەنگی سوورە.

کاتێك "هابل" لێکۆڵینەوەی لەو ڕووناکییە کرد کە لە گەلەستێرەکانەوە دەردەچن، بینی لە هەموو حاڵەتەکاندا (جگە لە ئەندرۆمیدا و هەندێك گەلەستێرەی تری نزیك) لادانێك لە ڕووناکیەکەدا بەرەو ڕەنگی سوور ڕوودەدات. چەندەش بڕی لادان ڕووەو سوور زیادبکات هێندەش دووری گەلەستێرەکە لێمانەوە زیاترە.

لەپاش ئەم دۆزینەوەیە بەڵگەی بوونی ژمارەیەك کونی زۆر تاریك لە گەردووندا دەرکەوت کە لەپشت ئەم کونانەوە هێزێکی کێشکردنی گەورە هەیە لادانی ڕووەو ڕەنگی سوورمان پیشان دەدات. (گەردوون دەکشێت و فراوان دەبێت لە خاڵی سەرەتاوە بۆ تیشکی سوور).

ئێستا و لەپاش گەیشتنی زانست بەو ڕاستییەی گەردوون سەرەتایەکی هەیە تیایدا دەستی بە کشان و فراوانبوون کردووە، ڕوونتر لە مانای ئەو ئایەتە پیرۆزە تێدەگەین: ﴿وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ﴾ خوای گەورە دەفەرموێت ئێمە

ئاسمانەکانمان دروستکردووەو ئێمەش فراوانی دەکەین... ئەمە دەقێکی ڕوونە و تەئویل هەڵناگرێت، هەر ئەوەیە ئێستا لە گەردووندا ڕوودەدات، بەڵکو چەندین بلیۆن ساڵە ئەم فراوانبوون و کشانە بەردەوامە.

ئاسمانەکان فراوان دەبن و گەردوون دەکشێت. وەك تێبینیمان کرد ئەم ڕاستییە تەنها تیۆر و گریمانە و نموونە نییە، بەڵکو بینینەکان ئەم ڕاستییەیان سەلماندووە و تەبایی و هاوشێوەی ئەو تاقیکردنەوانەی زۆرێك لە گەردوونزانەکان لە کات و شوێنی جیاوازدا ئەنجامیان داوە و ئەم تیۆرەیان کردووەتە ڕاستییەکی زانستی سەلمێنراو. تا ئێستاش هیچ دژایەتییەك یان هیچ شتێك نییە لە دروستی ئەم ڕاستییە کەم بکاتەوە.

هەموو تەنەکان
لەڕێرەوی تایبەتی خۆیاندا مەلەدەکەن

یەکێك لەخاسیەتەکانی گەردوون ئەوەیە هەر توخمێك لـە توخمـەکانی و هـەموو گەردیلـەکانی ئـەم توخمانـە (تەنانـەت ئەگـەر کێشـەکەی هێنـدەی ئەتۆمێکیش بێت)، لە جوڵەیەکی یەکبینەدان و تائەبەد ناوەستن مەگەر بـە فەرمانی خوا نەبێت، خوای بەدیهێنەری زەوی و ئاسمانـەکان و هەرچی لـە نێوانیاندا هەیە.

بەدڵنیاییەوە ئەم جوڵەیە بە ڕێکەوت نییە، یان بـەو جـۆرە نییـە مـاددە خۆی هەر لەخۆیەوە ئەو کارە بکات (وەك بێبـاوەڕان بانگەشـەی دەکـەن)، بـەڵکو جوڵەیـەکی بەیاسـاکراو و دیـاریکراوە لەلایـەن پـەروەردگارێکی کارزانەوە، چونکە جوڵـەی تەنـەکان لـە گەردووندا لـەدەرەوەی یاسـاکانی زانسـتی دانـراون کـە مـرۆڤ داینـاون و زانیـونی و لـە دەوروبـەری خۆیـدا و لەزەوی و گەردووندا دۆزیونیەتەوە.

هەریەکـە لـە ئەسـتێرە و هەسـارە و گەلەسـتێرەکان بـە جوڵەیـەکی تەوەرەیی بەدەوری خۆیانـدا و بەجوڵەیەکی جێگۆڕکێ لـە خولگەکانیانـدا دەسـوڕێنەوە. زیـاتر لـەوەش هـەموو گـەردوون بـەدەوری چـەقێکدا دەسوڕێتەوە کە زانسـتی مـرۆڤ (کـەم تـا زۆر) هیچی لـەبارەوە نازانێـت و تەنها لە زانستی خوای تاك و تەنهادایە.

گەرچی مرۆڤ بتوانێت هەندێك لە یاسا دەربارەی جوڵەی تەنەكانی سەر زەوی و نزیك زەوی بزانێت، بەڵام هەر كەمدەست و بێتوانا دەبێت لە زانینی زۆرێك لە مەسەلە شاراوەكانی جوڵەی تەمگەلەكان و هەسارەكان و گەلەستێرە و ئەستێرە كلكدارەكان و...هتد. ئەو دیاردانەی مرۆڤ لەسەر ڕووی زەوی دەیانبینێت و وا دەزانێت جێگیر و وەستاون و جوڵەیان نییە (وەك شاخەكان و بان و دەریاكان)، لەڕاستیدا هەموو ئەوانە لەجوڵەیەكی بەردەوامدان بە هاوكاتی لەگەڵ جوڵەی زەوی خۆیدا، بە جوڵەیەكی تەوەرەیی و جێگۆڕكێ و جوڵەكانی تریش.

ئەم جوڵە بەردەوامە ڕێكوپێكەی سەرجەم پێكهاتەكانی ئەم گەردوونە فراوانە كە ماندووبوون و وەڕسبوون و هەڵە نازانن، تەسبیح و سوژدەن بۆ پەروەردگاری مەزن و بەدیهێنەری ئاسمانەكان و زەوی و هەرچی لەنێوانیاندایە، بەڵام مرۆڤ بەو كەمە زانستە سنووردارەی هەیەتی لەو جۆرە تەسبیحاتە تێناگات.

لە جوڵەی هەر بەشێك لە بەشەكانی ئەم گەردوونەدا سوود و بەخشش و بەرەكەت هەیە بۆ مرۆڤ (دانیشتوی سەر ڕووی هەسارەی زەوی)، چونكە بە فەرمانی خوای گەورە و میهرەبان هەموو پێكهاتەكانی گەردوون بۆ خزمەتی مرۆڤ و ئاسانكردنی ڕێگاكانی ژیانی لەسەر زەوی هێنراونەتە بوون.

پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿لَا ٱلشَّمۡسُ يَنۢبَغِي لَهَآ أَن تُدۡرِكَ ٱلۡقَمَرَ وَلَا ٱلَّيۡلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِۚ وَكُلّٞ فِي فَلَكٖ يَسۡبَحُونَ﴾يس/ ٤٠، واتە: نە خۆر بە مانگ دەگات و نە شەویش پێش ڕۆژ دەكەوێت، بەڵكو هەریەكەیان لەڕێڕەوی تایبەتی خۆیاندا مەلەدەكەن .

هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلَّيۡلَ وَٱلنَّهَارَ وَٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَۖ كُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسۡبَحُونَ﴾الأنبياء/٣٣، واتە: هەر ئەو زاتەیە شەو و ڕۆژی بەدیهێناوە، خۆر و مانگیشی دروستکردووە، هەریەکەیان لە خولگەیەکدا دەسوڕێنەوە و مەلەدەکەن.

لەئەنجامی جوڵەی تەوەرەیی ئەستێرە و هەسارەکاندا چەقە هێزێکی دوورخستنەوە (قوة طرد مركزي) دروستدەبێت کە دەبێتە هۆی هێشتنەوەی ئەستێرە یان هەسارەکە لە خولگە تایبەتییەکەی خۆیدا (هێشتنەوەی دووریی نێوان ئەو هەسارە و ئەستێرەیە لەگەڵ ئەستێرەی دایکدا لە دوورییەکی جێگیر و نەگۆڕدا). ئەو هۆکارانەی کار دەکەنە سەر بەردەوامبوونی پەیوەستی ئەستێرە و هەسارەکان پێکەوە، لەم خاڵانەدا دەردەکەوێت:

- بارستایی ئەستێرە (خۆر)ی دایك.
- سوڕانەوەی تەوەرەیی خۆر.
- هێزی ڕاکێشانی خۆر.
- بارستایی هەموو هەسارە پاشکۆکانی خۆر.
- بەردەوام سوڕانەوەی تەوەرەیی هەریەك لە هەسارەکان بەخێرایی نەگۆڕ.
- هێزی دوور خستنەوەی ناوەند (سەنتەر)ی هەریەك لە هەسارەکان.
- دووریی نێوان خۆر و هەسارەکان.

سەرەڕای ئەو هۆکارانە و درێژ خایاندنی کارەکەی لەسەرەتای دروستکردنیەوە تاکو ئەمڕۆ کە بە چەندین بلیۆن ساڵ مەزەندە دەکرێت، ئەو خۆر و ئەستێرە و هەسارانە بەبێ هەڵە و لادان و تێکچوون جولاون،

چـونکە ڕامبوونیـان بـە فـەرمانی خـوای پـەروەردگاری مەزنـە و ملکەچـی ڕێکەوت و بێسەرەوبەرەیی نین. ڕوودانـی لادانێکـی زۆر بچـووك لـە هەریـەك لەو هۆکارانـەی باسـکران دەبێتـەهۆی نـەمانی هێـزی نێـوان خـۆری دایـك و هەسـارەکانی، لەمەشـەوە تەقینـەوە و پـەرتبوون و لـەتبوون ڕوودەدات، ئەمەش تەنها کاتێك ڕوودەدات بەدیهێنەری گەردوون فەرمانی ڕوودانی بدات (لە هاتنی قیامەتدا).

ڕۆژی قیامـەت ئـەو ڕۆژەیـە کـە گـەردوون حاڵـەتی هاوسـەنگی خـۆی لەدەست دەدات و ئەسـتێرە و هەسـارە و مانگـەکان بـە فـەرمانێك لەلایـەن خواوە بەهیچ جۆرێـك لـەت نـابن، زەویـش بـەڕوودانی ئـەو زەمینلەرزەیـەی پـەیمان دراوە ڕووبـدات کاریگـەر دەبێـت، هـەموو مـاددە کانزاییـەکان لـە ناواخنیانـەوە دێنـەدەرەوە و بـەوەش هاوسـەنگی و هێـزی کێشـکردنی و شوێنەکەی لە بۆشایی ئاسماندا لە دەستدەدات.

لەئەنجامی جوڵەی تەوەرەیی خۆر، ئەو گازانەی بەڕێگەی ناوکی کارلێك دەکەن، لەناواخنیدا چڕدەبنەوە و هێزێکی گەورەی کێشکردنی لێوەدروست دەبێت (بە هۆی بارستاییە زۆر گەورەکەیـەوە کـە بـە ٣٣٣هـەزار هێنـدەی بارسـتایی زەوی مەزەنـدە دەکرێـت)، ئەمـەش کاریگەرییـەکی زۆری هەیـە لەسـەر هێـزی کێشـکردنی هەسـارە پاشـکۆکانی و پەیوەسـتکردنی بـە خولگەکەیەوە و دروستکردنی کۆمەڵە یان سیستمی خۆریی.

تیشـکی خـۆر تواناکـەی لـەو وزە زۆرە مەزنـەوە وەردەگرێـت کـە لـە کارلێکە ناوەکییەکانی ناواخنی خۆردا ڕوودەدەن، وزەی خـۆر لـە ئـەنجامی یەکگرتنی گەردیلەکانی هایدرۆجینی سوکەوە پەیدا دەبێت.

بەبێ بەردەوامبوونی جوڵەی تەوەرەیی خـۆر، دروسـتبوونی وزەی خـۆر دەوەستێت و لەگەڵ کاتدا نوێ نابێتەوە. ئەگەر ئەو جوڵەیەی نەبوایە خـۆر

بـەر لــە هــەزاران ملیـۆن ســاڵ دەبـووە ئەسـتێرەیەکی مـردوو و هێـزی کێشکردنی ون دەکرد و هۆکارەکانی پەیوەستبوونی نێوان خۆر و هەسارە پاشکۆکانی لە بۆشایی ئاسمانـدا هەڵدەوەشان... هـەر ئـەو پەیوەستیەی نێوان هەسارە و ئەستێرەکانە شـوێن و خولگـەی هەریەکـەیان لەئاسمانـدا دەپارێزێـت. خـوای مـەزن دەفـەرموێت: ﴿فَلَآ أُقۡسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ ٧٥ وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٞ لَّوۡ تَعۡلَمُونَ عَظِيمٌ﴾الواقعة/٧٥-٧٦، واتـە: سـوێندم بـە شـوێنی ئەستێرەکان، ئەو سوێندە گەر بزانن سوێندێکی زۆر گەورەیە.

لێکۆڵینەوە لە شوێنی ئەستێرەکان و ئایەتە خواییـەکان لـە گەردووندا، دەبنە بەڵگەی یەکلاکەرەوە لەسەر بوونی هاوسـەنگییەکی بێوێنـە لـەنێوان سەرجەمیاندا. جیاوازی لە قـەبارەی ئـەم ئەسـتێرە و هەسـارانە و چڕیی و پێکهاتە گازی و کانزاییەکانیان و بارستەو وزە و خێراییان لە خولگەکانیاندا و دوورییــە زۆرەکـانی نێوانیــان، بەڕاسـتی جیاوازییەکـە دەچێتە خانـەی موعجیزەوە.

دەلاقەی ئاسمانی

خـــوای گـــەورە دەفـــەرموێت: ﴿يُرۡسَلُ عَلَيۡكُمَا شُوَاظٌ مِّن نَّارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنتَصِرَانِ﴾الرحمن/٣٥، واتە: (ئەم ئایەتە باس لەوە دەکات کە ئەگەر لە سنوور دەرچوون) ئەوا بڵێسەی ئاگر و مسی تواوەیان بۆ دەنێرین، ئیتر شکست دەخۆن و سەرکەوتوو نابن.

هەروەها خوای گەورە لەسەر زمانی پەری (الجن) دەفەرموێت: ﴿وَأَنَّا لَمَسۡنَا ٱلسَّمَآءَ فَوَجَدۡنَٰهَا مُلِئَتۡ حَرَسٗا شَدِيدٗا وَشُهُبٗا﴾الجن/٨، واتە: ئێمە بەرەو ئاسمان کشاین و هەست و هۆشمان خستەکار، (سەرنجماندا) پڕە لە پاسەوانی بەتوانا و بێشوومار، و شوهبیش.

زاناکـان دۆزیانـــەوە کـە بۆشـایی ئاسمـــان بارگاوییـــە بـە گـەردە بـەئایۆنبووەکان (پلازمـا)، هـەروەها پشـتێنەیەکی گـەورە لـە تیشـکی مەترسیداریان ئاشکرا کردووە (شواظ من نار) کە لە دوو چینەدا دەوری گۆی زەوی داوە و لەزانستدا بە "پشتێنەی ڤان ئەلن" ناسراوە... ئەم تیشکانە پێکهاتوون لە ئەلیکترۆن و پۆزیترۆنی بارگاوی کە بەخێراییەکی زۆر گەورە دەجوڵێن، ئەمە جگە لە تیشکەکانی گاما و تیشکە گەردوونییەکان.

لەسەرەتای سەدەی بیستەمدا تێبینی کرا هەوا بەئایۆن دەبێت، گەرچی جیاکراوە بێت و لەنێو دەفری داخراویشدا بێت. تێبینی ئەوەش کرا ئەم دیاردەیە (بەئایۆنبوونی هەوا) هەر ڕوودەدات تەنانەت ئەگەر ئەو دەفرە داخراوانە بە چینێکی ئەستوری قورقوشمیش داپۆشرابن کە تیشکی گاما

نايانبڕن. لێرەدا زانايان گەیشتنە ئەو بڕوايەی دەبێت تیشکێکی تر ئەو کارە بکات کە لە بۆشاییەکانی گەردوونەوە بەرەو زەوی دێت، ئەو تیشکە ناونرا " تیشکی گەردوونی " کە بەشێوەیەکی بەردەوام لەبۆشایی دەرەوە دەگاتە زەوی. ئەم تیشکە وزەیەکی زۆر مەزنی هەیە بەشێوەیەك کە تێکڕای وزەی تیشکی گەردوونی نزیکەی (١٠هەزار ملیۆن) ئەلیکترۆن ڤۆڵتە بۆ هەر تاکە تەنۆلکەیەك، ئەم تیشکە پێکدێت لە پرۆتۆن (بەرێژەی٩١,٥٪) و تەنۆلکەکانی ئەلفا (بەرێژەی ٧,٨٪) کە هەموو تەنەکان دەبڕێت گەرچی ئەستوری و سروشتیان هەرچەندێك و هەرچۆنێك بێت.

زانايان (کلارك، هارلۆ، دیمۆند، هیل، فزیل) کە گەورەترین زانایانی ئەم سەردەمەن، ئەوەیان دۆزییەوە کە (پاسەوانی بێتوانا و بێشومار و شوهبیش) ﴿حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا﴾، واتە چەندین شوهب و نەیزەکی دەرچوو لە ئاسمانەوە... کۆمەڵێکی زۆر لە زانایانی گەردوون و فیزیای گەردوونی نزیکە لەسەر ئەستەمیەتی بڕین و تێپەڕینی ئاسمانەکان ڕێکبکەون، لەبەر ئەم هۆیانە:

١. توندیی و بڕی تیشك لە پشتێنەی ڤان ئەلندا کە دەوری زەوی داوە لە بەرزاییە جیاوازەکاندا، زۆر بەهێز و مەترسیدارن، بەشێوەیەك کە تێپەڕبوونی تەنێك بەو بەربەستە تیشکییەدا و کاریگەرنەبوونی بەتیشکە مەترسیدارەکانی زۆر ئەستەمە، بە هەزاران جار مەترسیدارترن لەو تیشکانەی لەئەنجامی تەقینەوە ناوەکییەکانەوە دەردەچن.

٢. بەهۆی وزە و توندی تیشکە گەردوونییەکان لەبەرزاییە زۆرەکانی ئاسماندا کە مەترسی گەورە لەسەر تەنە زیندووەکان دروستدەکەن.

٣. مەترسی کاریگەری ئەو شێواندنەی بە بەردەوام ڕوودەدات لە بەرزاییەکانی بەرگەهەوادا کاریگەری هەر دەمێنێت، چونکە چڕی هەوا زۆر

کەمە و ناتوانێت هەڵیانمژێت یان پێچەوانەیان بکاتەوە.

٤. ئەو شوهب و نەیزەکانەی لێرەولەوێ لە ئەستێرە و هەسارەکانەوە دەردەچن، چەند بەرزبینەوە بۆ سەرەوە ئەوەندەش ڕێژەیان چەند جار دەبێت... زاناکان مەترسی نەیزەکەکان بە گرنگترین مەترسییەکان دادەنێن کە دەگونجێت ڕووبەڕووی کەشتییە ئاسمانیەکان ببنەوە و تێکیان بشکێنن، چونکە لە ناوچە بەرزەکانی بۆشایی ئاسماندا نەیزەکی پەرتەوازە و بڵاو هەن کە هەندێکیان بینراون و هەندێکی تریشیان نەبینراون و بریتین لە بارستەی گەورە لە ئاسن و ماددەی کانزایی تر کە کێشیان دەگاتە هەزاران تەن.

٥. چەند بەرەو بۆشایی بەرزبینەوە، توندی تیشکی سەرووەنەوشەیی مەترسییەکەی زیاددەکات.

پشتێنەی "ڤان ئەلن" هەردوو زانا "فیرنوف"ی ڕوسی و "ڤان ئەلن"ی ئەمریکی دۆزیانەوە. ڕوونیان کردەوە کە زەوی لە ناوچەی هێڵی یەکسانیدا بە سێ چین دەورەدراوە و تەنۆلکە بارگاوییەکان لە تیشکە گەردوونییەکاندا بەهۆی بواری موگناتیسی زەوی (کە بوارێکی نارێکوپێکە و لە جەمسەرەکاندا چڕترە) کۆنترۆڵ دەکرێن... کاتێك تەنۆلکەکان دەگەنە ئەم پشتێنەیە ناچاری دوو جۆر جوولە دەبن:

١. بەدەوری خۆیاندا خول دەخۆن.

٢. بەدرێژایی ئەو هێڵانە خول دەخۆن.

بەڵام زاناکان ئەوەیان دۆزیوەتەوە چەند ناوچەیەك هەن بەتاڵن لە تەنۆلکە کوشندەکان کە وزەیەکی زۆر بەرزیان هەیە: ﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَآئِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ ٱلْخَلْقِ غَٰفِلِينَ ﴾المؤمنون/١٧، واتە: بەڕاستی ئێمە لە ڕاسەرتانەوە حەوت چین ئاسمانمان دروستکردووە و ئێمە هەرگیز

لە دروستکراوان غافلّ و بێئاگا نین.

ئـەم ناوچـەیە کـە تێپـەڕین پیایـدا ڕێپێـدراوە و دەلاقـەی ئاسمانییـە، لەسـەر شـاری (قـودس)ەوەیـە و چـوونە ژوورەوە لێیـەوە بـەرەو بۆشـایی دەرەوە گونجاو و ئاساییە بەبێ توشبوون بـە هـەر گرفتێـك، ئـەم کـارەش لەڕێی مانگە دەستکردەکانەوە دەبێت کە ئاسمـان دەپشـکنن و پاشـان لـە ناوچـەیەکی سـەنتەریەوە کـە دەکەوێتـە سـەرو قودسـەوە بەرزدەبنـەوە، چونکە ئاسانترینی ناوچەکانە بۆ دەرچوون بەرەو بۆشایی ئاسمان.

بەرەنجامـــە زانســـتییە نوێیـــەکان دوپاتیـــان کردووەتـــەوە مانگـــە دەسـتکردەکان بەسـەر شـاری قودسـدا دەسـوڕێنەوە و پاشـان لێیـەوە دەردەچـن، ئەمـەش دڵنیـایی ئـەو موعجیزەیـەی پێغەمبـەری مـەزن (ﷺ) دەدات لە ڕووداوی شەوڕەوی و بڵندبوونەوەدا کـە لـە مەککـەوە بـۆ قـودس ڕۆیشت، پاشـان لـە مزگـەوتی ئەقساوە کـە لـە قودسـدایە بـەرەو ئاسمـان بەرزکرایەوە.

شایانی ئاماژە بۆکردنـە خـاڵی سـەرەتا کـە بـڕی تەنۆلکـە کوشـندەکان دەست بەکەمبوون دەکەن دیسانەوە دەکەوێتـە سـەرو شـاری قـودس و بـە هێڵێکی لار ڕووەو سەرەوەی ناوچـەی جەمسـەری بـاکور درێژدەبێتـەوە... هیچ کەشتییەکی ئاسمـانی ناتوانێـت بـەهێڵێکی ڕاسـت بەرزبێتـەوە، بـەڵکو دەبێت لەکاتی بەرزبوونەوەیدا بـەدەوری خۆیـدا بسـوڕێتەوە. ئەمـەش ئـەو ڕاسـتییەیە کـە قورئـانی پـیرۆز ئامـاژەی پێـدەدات و دەفـەرموێت: ﴿ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَظَلُّواْ فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴾الحجـــر/١٤، واتـــە: (ئـــەو بێباوەڕانە) ئەگەر دەروازەیەکمان لە ئاسمانەوە بۆ بکردنایەتەوە تـا پیایـدا سەربکەون و تێپەڕ ببن (عروج بکەن) و (نهێنی دروستکراوانی ئێمـە ببینـن، هەر باوەڕ ناهێنن).

ئەستێرە کونکارەکە

خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت: ﴿وَٱلسَّمَآءِ وَٱلطَّارِقِ ۝١ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا ٱلطَّارِقُ ۝٢ ٱلنَّجْمُ ٱلثَّاقِبُ﴾الطارق/١-٣، واتە: سوێند بە ئاسمان و بە (طارق)، تۆ چوزانی (طارق) چییە؟ ئەستێرە کونکەرەیە تیشکی تاریکی دەبڕێت.

پــەروەردگار ســوێند بــە ﴿وَٱلسَّمَآءِ وَٱلطَّارِقِ﴾ دەخــوات... هــەر کــەس لەسەرەتادا گوێی لەم سوێندە بێت نازانێت مەبەست لە (الطارق) چییە، بــەڵام لەدواییــدا خــوای گــەورە ڕوونیدەکاتــەوە بــەوەی کــە ئەســتێرە کونکەرەکەیە (النجم الثاقب).

لێرەدا پرسیار ئەمەیە کە ئایا چۆن دەبێت ئەستێرەیەك (طارق) و (ثاقب)یش بێت؟ ئایا شرۆڤەیەکی زانستی بۆ ئەم حاڵەتە هەیە؟ ڕاڤەکاران ڕاڤەی تیشکی ئەستێرەکەیان کردووە کە کونکەرە و تێپەڕبووە، بەڵام سیفەتی (طارق) بە دەگمەن باسی لێوەکراوە.

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱلنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ﴾النجم/١، واتە: سوێند بەو ئەستێرەیەی لە شوێنی خۆی دەترازێت و بەخێرایی بەردەبێتەوە.

ئەم سوێندەیان تایبەتە بە دیاردەیەکی تری گەردوونی کە ئەویش دیاردەی ترازان و بەربوونەوەی ئەستێرەیە. لێرەدا پێویستە جیاوازی بکەین لەنێوان ئەم دیاردەیە و دیاردەی کەوتنەخوارەوەی ڕۆژانەی

شوهبەکان. شوهب رۆژانە دێتـە نێـو بەرگەهـەوا و لێکخشـاندنی بـە هـەوای کەش دەبێتەهۆی بەرزبوونەوەی پلەگەرمییەکەی و لەپاشان سوتانی، ئەمە وێڕای ئـەوەی هەنـدێك لـە شـوهبەکان دەکەونـە سـەر زەوی. خـوای مـەزن سـوێندی بـە شـوهبە کـەوتووەخوارەوەکان بـۆ سـەر زەوی نـەخواردووە، سەرەڕای ئـەوەش کـە لـە قورئـانی پـیرۆزدا زیـاتر لـە جێگایەکدا ئامـاژەی پێدراوە.

بارستایی ئەستێرە نیوترۆنییەکان زیـاترن لـە بارسـتایی خـۆر بـەنزیکی (١,٤) هێند. لەسـەرەتادا کـە ئەسـتێرەکە دەسـت بەچـوونەوەیەك دەکـات بەســـەرخۆیدا، بـــەخێرایی دێتەوەیـــەك و پەســـتان لەســـەر گـــەردەکانی ماددەکـــەی پتردەبێـــت، بەمـــەش گـــەردەکانی تێکدەشـــکێن و شـــلگازی ئەلیکترۆنی (المائع الألكتروني) دروستدەبێت و ئەستورییەکەی زیاددەکـات و توانـای بەرگـەگرتنی ئـەو پەسـتانەی نامێنێـت کـە بـەهۆی قورسـایی ئەستێرەکە و کێشکردنیەوە بەرهەم دێت. ئەنجامی ئەمـەش هەرەسـهێنانی هێـزی کێشـکردنی ئەسـتێرەکەیە (شـلگازە ئەلیکترۆنیەکـە) کـە لەلایـەن گەردەکـەوە تێکشـکاوە و هەرەسـهێنانی ئەسـتێرەی زەبـەلاحی سـووریش بەسەرخۆیدا بەردەوام دەبێت. ئەلیکترۆنەکان دەلکێن بـە پرۆتۆنەکانـەوە و پاشان لەگەڵیدا یەکدەگرن و نیۆترۆنی نوێ دروستدەبێت.

ئەمـــە بـــەردەوام دەبێـــت (بەرامبـــەر هێـــزی قورســـی ئەســـتێرەکە) و لەکۆتاییـــدا ســـەرجەم ئەلیکترۆنـــەکان لەگـــەڵ پرۆتۆنـــەکان یەکـــدەگرن و ئەودەمە ئەستێرەکە بریتی دەبێت لـە نیـوترۆنی پەسـتێوراو لەسـەریەکتر، بـــەبێ بـــوونی هـــیچ بۆشـــاییەك، بەشـــێوەیەك چـــڕی ئەســـتێرەکە دەگاتـــە ژمارەیەکی پێوانەیی ئەوتۆ کە وێناکردنی زۆر ئەستەم دەبێت.

بەمجۆرە ئەستێرەی زەبەلاحی سوور دێتەوەیەك تا پێکهێنانی ئەو تەنەی پێیدەوترێت "ئەستێرەی نیوترۆنی".

ئەستێرەی نیوترۆنی چڕییەکەی زۆرە، بەجۆرێك کە قەبارەی تەنها تۆپێکی پێ لەماددەی ئەم ئەستێرەیە کێشەکەی دەگاتە (٥٠ هەزار بلیۆن) تەن. ئەگەر ئەم تۆپە بخرێتە سەر ڕووی زەوی یان هەر تەنێکی ئاسمانی تر، ڕووەکەی بەرگەی ئەو کێشە زۆر گەورەیە ناگرێت و تۆپەکە بەنێو زەوی یان تەنە ئاسمانیەکەدا تێپەڕ دەبێت و لەدوای خۆیەوە کونێك بەجێدەهێڵێت کە لەگەڵ قەبارەی تۆپەکەدا هاوڕێژە دەبێت.

چیرۆکی دۆزینەوەی ئەستێرەی نیۆترۆنی چیرۆکێکی سەرنجڕاکێشە. لەساڵی (١٩٦٨ن)دا کچە قوتابیەکی ئەمریکی چەند ئاماژەیەکی بێتەلی بەهۆی ئامێرێکی نوێوە وەرگرت (ئەو ئامێرە پێیدەوترێت تەلەسکۆبی بێتەل یان ڕادیۆیی–Radio telescope) و ئاماژە بێتەلەکان لە قوڵایی ئاسمان و دووریی سەدان ساڵی ڕووناکییەوە وەردەگرێت و تۆماریان دەکات.

لە سەرەتای حەفتاکانی سەدەی بیستەمدا گەردووناسەکان توانییان چاودێری چەندین ئەستێرە بکەن کە سەرجەمیان خاوەن سیفەتی ناردنی ئاماژەی بێتەلی ڕێکوپێکن. ئاماژەکان بە پچڕپچڕی دەگەن: (لە شێوەی: بیب...بیب...بیب). هەر ئاماژەیەك چەند بەشێکی چرکەیەك دەخایەنێت و هەر چرکەیەك یان زیاتر دووپات دەبنەوە.

ئەوەی ناوی ئەم ئەستێرانەی ناوە (کە ئاماژەی بێتەلی ڕێکوپێك دەردەکەن) بەناوی ئەستێرە پرتەدارەکان بە ئەستێرەی (الطارق الثاقب) ئایەتێکە لە ئایەتەکانی قورئانی پیرۆز کە تیایدا خوای گەورە سوێندی پێدەخوات: ﴿وَٱلسَّمَآءِ وَٱلطَّارِقِ ۝١ وَمَآ أَدۡرَىٰكَ مَا ٱلطَّارِقُ ۝٢ ٱلنَّجۡمُ ٱلثَّاقِبُ﴾.

(الطـارق) تـەنێکی ئاسمانییـە و دوو سـیفەتی تـری هەیـە، ئـەوانیش ئەسـتێرەیی و کونکارییـە، خۆئەگـەر لەسـەر بنـەمای ئـەم خاسـیەتانە بەراوردی تەنە ئاسمانییەکان بکەین، دەبینین تەنها ئەستێرەی نیۆترۆنییـە ئـەم سـیفەتانەی تێدایـە، ئەسـتێرەو کونکـار و (طـارق)، پرتـە و لێـدانی ڕێکوپێکیان هەیە. (الطارق) لێدانی ڕێکوپێکی پچڕپچڕ دەردەکات (تك... تك...) بەتـەواوی وێکچووی ئـەو داتایانەیـە کـە بێتەلەکـە گوێزاویەتیـەوە بۆمان و سەرچاوەکەی ئەستێرەی نیوترۆنییە.

زاناکـان گەیشـتوونەتە ئـەو ڕاسـتییەی کـە ئەسـتێرەی نیـوترۆنی لەنزیکبوونەوەی لەدایکبوونیدا پرتەی خێرای هەیە، بـەهۆی وزەی خێرایـی سوڕانەوەکەیەوە. ئەستێرەی نیوترۆنی بەتەمەن ئاماژەی هێواش و هێدیی هەیـە و مـاوەی نێـوان ئاماژەیـەك بـۆ ئاماژەیـەکی تـر درێـژترە، ئەمـەش لەکاتێکدایـە کـە ڕێـژەی وزەکـەی دادەبـەزێت و خێرایـی سوڕانەوەکەشـی کەمدەکات.

پاکوبێگـەردی بـۆ پـەروەردگاری مـەزن کاتێـك ئـەم ئەسـتێرەیەی بـە کونکەر (الثاقب) وەسف کردووە و سوێندی پێخواردووە.

لە مەزنی سوێندەکەوە درکی گەورەیی سـوێندپێخوراوەکەش دەکـەین، چڕیی ئەستێرەی نیوترۆنی کونکار بەرزترین بڕی چڕیی ناسراوی ماددەیە و کێشەکەشی لە کێشی گۆی زەوی زۆر زیاترە (وێڕای بچوکی قەبارەکـەی). ئەم ئەستێرەیە، ئەستێرەیەکی کونکارە. کاتێك ئەم ئەستێرەیە لەسەر هەر تەنێکی ئاسمانی دابنرێت یاخود تەنها بەرییکەوێت، ئەو تەنـە لەبەردەمیـدا خۆی ناگرێت، تەنانەت خۆریش. هۆیەکەشـی ئـەو چـڕییە زۆرەیـە کـە ئـەم ئەستێرە نیوترۆنییە هەیەتی.

ژمارەی ئەستێرە نیوترۆنییەکان لە گەلەستێرەکەماندا (گەلەستێرەی ڕێی کاکێشان) بەسەد هەزار ئەستێرە دادەنرێت. ئاشکرایە ملیۆنان گەلەستێرەی تریش بە سەدان هەزار ئەستێرەی نیوترۆنی لێدەر و کونکاری تێدایە و ئاسمان پڕیەتی لەم ئەستێرانە.

پەروەردگار هەر لەدوای ئەو ئایەتانەوە دەفەرموێت: ﴿إِن كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ﴾الطارق/٤، واتە: "(سوێند بەوانە) هەر هەموو کەسێك چاودێری هەیە". هەموو کەسێك چاودێری دەکرێت، تاکو لە مەترسی ئەوانە بپارێزرێت.

دیاردەی خۆر گیران و مانگ گیران

قورئانی پیرۆز پتر لە جیگایەکدا لـەبارەی دیـاردەی خـۆر گـیران دواوە، لەوانـە: خـوای مـەزن دەفـەرموێت: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا ﴿٤٥﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا﴾ الفرقـان/٤٥-٤٦، واتــە: ئایـا نابینیـت چـۆن پـەروەردگارت سـێبەر درێـژ دەکاتەوە، ئەگەر بیویستایە جێگیری دەکرد، پاشان خۆریشمان کردووە بە بەڵگە و نیشانە لەسەر سێبەر، لـەوەودوا بەشـێنەیی ئـەو سـێبەرە بـۆ لای خۆمان دەگێڕینەوە و دەیگرینەوە.

یـان دەفـەرموێت: ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ التكـوير/١، واتــە: کاتێـك خـۆر دەپێچرێتەوە و ڕووناکی نامێنێت.

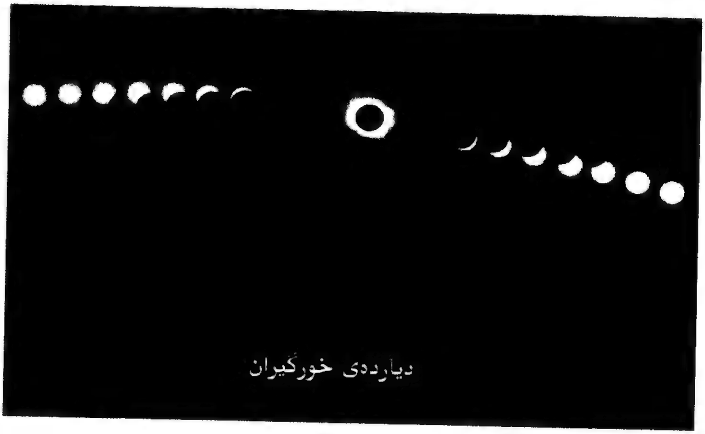
لـەو ئایەتـە پیرۆزانـەدا ئامـاژەیـەکی زانسـتی هەیـە کـە پەیوەندییـەکی پتەوی کردووە لەنێوان دیاردەی سێبەر و خۆردا، بەجۆرێك کە خۆر بووەتە بەڵگە لەسەر سێبەر و سێبەریش بەڵگە لەسەر خۆر.

زانایـانی گەردوونناسـی دەڵـێن: کاتێـك مـانگ دەکەوێتـە نێـوان خـۆر و زەوییەوە و هەرسێکیان لەسـەر یـەك هێڵـی ڕاسـت دەبـن، سـێبەر لەپشـت مانگەوە بۆ سەر زەوی بەشێوەی قوچـەکێك درێژدەبێتـەوە تـا کۆتـایی بـە ناوچەیەکی تاریك (ڕەش) دێت لەسـەر زەوی پانیەکـەی نزیکـی (١٠٠ میـل) دەبێـت... ئەودەمـەی خـۆرگیرانی تـەواوەتی دەبێـت ئـەو ناوچـە ڕەشـە

دەجولێت و دوورییەك دەبڕێت لە دوورکەوتنیـەوە بـۆ دیارنـەمانی لـە چـوار کاتـژمێردا، زۆر بەدەگمـەن خـۆرگیرانی تـەواوەتی (٧,٥ خولـەك) زیـاتر بخایەنێت... لەو حاڵەتەدا کە مانگ زۆر دوور بێت لەزەوییەوە، ئـەو ناوچـە ڕەش و تاریکـەی باسـکرا ناگاتـە زەوی و بـەوەش خـۆرگیرانی تـەواوەتی ڕوونادات.

خۆرگیرانی تەواوەتی تەنها (٣٠٠ ساڵ) جارێك ڕوودەدات، بە جیـاواز لـە خۆرگیرانی کەلی (ناتەواو) کە زۆرجار ڕوودەدات.

جێی باسـە گونجـانی دوورییـەکانی نێـوان هەریەکـە لـە خـۆر و مـانگ و زەوی دەرئاسـایەکی گـەردوونی گەورەیـە، لەسـەر بنـەمای ئـەو دووریانـە دیاردە سروشتییەکان ڕوودەدەن، هەر لەسەر ئەو بنەمایانەیە ژیـان جـێگیر و بەردەوامە.

دیاردەی خورگیران

شوێنی ئەستێرەکان

پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿فَلَآ أُقۡسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ ٧٥ وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٞ لَّوۡ تَعۡلَمُونَ عَظِيمٌ﴾الواقعة/٧٥-٧٦، واتە: سوێندم بە شوێنی ئەستێرەکان، بێگومان ئەو سوێندە گەر بزانن سوێندێکی زۆر گەورەیە.

گەردوونناسیی سەلماندوویەتی: "قورئانی پیرۆز یەکەمین پەرتوکی جیهانە ئاماژەی بە بایەخی ئەستێرەکان دابێت وەك نیشانەگەلی ڕێنوێنی ڕێبوار لە وشکایی و دەریادا. زیاتر لەوە ئەستێرەکان گرنگترین بایەخپێدراون لەلایەن پەیمانگاکانی کەشتییەوانیەوە، گرنگترین کاری سەرقاڵانە بە کاروباری گەشت و هاتوچۆوە".

لەبەر گرنگی شوێنی ئەستێرەکانە پەروەردگاری مەزن سوێندی پێخواردوون، ئەوەش بۆ دەرخستنی بایەخ و گرنگی ئەو شوێنانە... دووریی نێوان ئەستێرەکان دەگەنە ڕادەیەك کە ئیدی خەیاڵ ناتوانێت وێنای بکات، بۆنموونە نزیکترین ئەستێرە لێمانەوە لە کۆمەڵەی خۆردا، خۆرە کە نزیکەی (١٥٠ملیۆن کیلۆمەتر) لێمانەوە دوورە.

شوێنی ئەستێرەکان واتایەکی زانستی دیکەی هەیە، بۆنموونە شوێنی زەوی بەجێگایەکی تا ئەوپەڕ ورد و نایاب دادەنرێت لەبەر ئەم هۆیانە:

یەکەم: ئەگەر زەوی دوو هێندی دووریی ئێستای لە خۆرەوە دوورتر بوایە، ئەوکاتە بڕی ئەو گەرمییەی دەگەیشتە زەوی دەبووە چارەکی ئەو

بڕەی ئێستا دەمانگاتێ، لەلایەکی تریشەوە زەوی کاتێکی زیاتری دەویست بۆ سوڕانەوەی بەدەوری خۆیدا، ئەوەش دەبووەهۆی درێژبوونی وەرزی زستان و دوابەدوای ئەوە بەستنی بوونەوەرە زیندوەکانی سەر ڕووی زەوی.

دووەم: ئەگەر زەوی لەخۆر نزیك دەبووەوە بۆ نیوەی دووریی ئێستای، ئەودەمە ئەو گەرمییەی لەخۆرەوە دەگەیشتە زەوی دەبووە چوار هێندی ئەوەی ئێستا پێمان دەگات، خێرایی سوڕانەوەی زەوی بەدەوری خۆردا دوونەوەندە زیادی دەکرد و وەرزەکان نەدەمان و ژیانیش لەسەر زەوی ئەستەم دەبوو.

سێیەم: لێکۆڵینەوەی شوێنی ئەستێرەکان ڕەهەندی قوڵی هەیە، تا هەنوکەش زانایان کەمدەستن لەبەردەمیدا و ناتوانن بەدوایدا بڕۆن.

ئێستا با چاوێك بخشێنین بە گەورەیی هەسارەکان و تەنەکانی کۆمەڵەی خۆردا :

١. نزیکترین تەنی گەردوونی لە زەوییەوە مانگە کە (٤٠٠ هەزار کیلۆمەتر) لەزەوییەوە دوورە.

٢. خۆر نزیکەی (١٥٠ملیۆن کیلۆمەتر) لێمانەوە دوورە، ئەم دوورییە کەمێك دەگۆڕێت، چونکە ڕێڕەوی جوڵەی زەوی بەدەوری خۆردا شێوە هێلکەییە.

٣. زوهرە و مەریخ دورییان لە کاتێکەوە بۆ کاتێکی تر زۆر جیاوازە، نزیکبوونەوەی هەسارەی زوهرە لە زەوییەوە دەوروبەری (٢٥٠ملیۆن کیلۆمەتر) دووردەکەوێتەوە. مەریخیش بەهەمان شێوە هەموو (١٥-١٧ساڵێك) نزیکەی (٧٠ کیلۆمەتر) لە هەسارەی زەوی نزیکدەبێتەوە.

دووریی هەسارەکانی کۆمەڵەی خۆر لە خۆری دایکەوە بەمجۆرەیە:

عەتارد ٨٥ ملیـۆن کیلۆمـەتر لـە خـۆرەوە دووره – زوهـره ١٠٨ ملیـۆن کیلۆمەتر – زەوی ١٥٠ملیۆن کیلۆمەتر – مەریخ ٢٢٨ ملیۆن کیلۆمەتر –– موشـتەری ٧٧٤ ملیـۆن کیلۆمـەتر – زوحـەل ١,٤١٨ملیـار کیلۆمـەتر – ئۆرانۆس ٢,٨٥٤ ملیۆن کیلۆمەتر – نیپتۆن ٤,٤٧٢ ملیۆن کیلۆمەتر.

ڕەنگە ئەم دووریانە بۆ خوێنەر خەیاڵی بن، جا ئەوە دووریی نێوان تاکە خێـزانێکن کـە لـە بۆشـایی گەردوونـدا لـەدەوری یـەك دایـك (خـۆر) کۆبوونەتـەوە. لەڕاسـتیدا بـە بـەراوردی دووریـی نێـوان خـۆر و کۆمەڵـە خۆریەکانی ترەوە، ئەم دووریانە زۆر کـەم و بچـوکن گـەر بـەراورد لـەنێوان خۆری خۆمان و خۆرەکانی دیکەدا بکەین، ئەوکاتە هیچ مانایەك بۆ ملیۆن و ملیـاران کیلۆمـەتر نامێنێتـەوە و ناچـاری بـەکارهێنانی پێـوەری "سـاڵی ڕووناکی" دەبین. ساڵی ڕوونـاکیش ئـەو دوورییـەیـە کـە ڕوونـاکی لـەماوەی سـاڵێکدا دەیبڕێـت و یەکسـانە بـە ٩,٤٦٠,٨٠٠,٠٠٠,٠٠٠ نـۆ ترلیـۆن و چـوار سەدو شەست ملیار و هەشت سەد ملیۆن کیلۆمەتر.

نزیکترین ئەستێرە لەخۆرەوە (ئەلفاسنتۆری)ـە کە چوار ساڵی ڕوونـاکی و سێیەکی ساڵێك لێمانەوە دوورە. ئەسـتێرەی (گەلاوێـژ) زیـاتر لـە شـەش ساڵی ڕووناکی دوورە. ئەمە لەکاتێکدا کە ئەستێرەی تر هـەن بـە سـەدان و هەزاران و ملیۆنان ساڵی ڕووناکی لێمانەوە دوورن.

خوێنەری بـەڕێز! ئایا ئێستا لەگـەڵ ئـەوەدا نییـت کـە ئـەوەی خـوای گەورە سوێندی پێدەخوات (شوێنی ئەستێرەکان) بەڕاستی سـوێندێکی زۆر گەورەیە.

زانـای گـەردوونی "جـەیمز جێنـز" دەڵێـت: "لێکۆڵینـەوە لـە شـوێنی ئەستێرەکان، کلیلی جوانترین دیمەنمان دەداتێ کە چاوی مـرۆڤ بینیویـەتی

یان دەیبینێت، وامان لێدەکات تەماشـای ئاسمـانی سـەرنجڕاکێش بکـەین و لەو مانایانە تێبگەین کە پێشتر تێی نەگەیشتووین".

ئێمە دەپرسین: کـێ هـەواڵی نهـێنی دووریـی ئەسـتێرەکان و هەقیقـەتی شـوێنی ئـەو ئەسـتێرانەی بـە محمـد (ﷺ) داوە؟ بێگومـان ئـەوە وەحیـی خواییە، قورئانی پیرۆز.

هەسارەکان

خـــــوای پـــــەروەردگار دەفـــــەرموێت: ﴿إِنَّا زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنۡيَا بِزِينَةٍ ٱلۡكَوَاكِبِ﴾الصافات/٦، واتە: بێگومان ئێمە ئاسمـانی دونیامـان بـە جـوانی و ڕۆشنی هەسارەکان ڕازاندووەتەوە.

زانسـتی نـوێ سـەلماندوویەتی: "هەسـارە گەڕۆکـەکان تـەنی ئاسمـانی ناکڵپەسـەندون، جگە لەخۆر، ئەو هەسارانە بڕی گەورەی بـەرد و کانزایـــــان تێدایـــــە و هەنـــــدێکیان بەرگەهەوایشیان هەیـە. هەسـارەکان ڕووناکی خـۆر دەدەنـــەوە، هـــەروەك ئاوێنـــە، بـــەڵام بەپلـــەی جیـــاواز، ئـــەوەش بەنـــدە لەســـەر سروشـــتی ڕووەکانیـــان و پێکهاتـــەی بەرگـــە هەواکانیان ".

شـــوهـــب

خــوای پــەروەردگار دەفــەرموێت: ﴿وَأَنَّا لَمَسْنَا ٱلسَّمَآءَ فَوَجَدْنَـٰهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَشُهُبًا ﴿٨﴾ وَأَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَـٰعِدَ لِلسَّمْعِ ۖ فَمَن يَسْتَمِعِ ٱلْـَٔانَ يَجِدْ لَهُۥ شِهَابًا رَّصَدًا﴾ الجن/٨-٩، واتە: ئێمەش (واتە پەرییەکان) بەڕاستی بەرەو ئاسمــان کشــاین و هەســت و هۆشمــان خستەکار، ســەرنجماندا پــڕە لــە پاسەوانی بەتوانا و بێشومار، نەیزەکیش بە هــەموو لایەکدا دەکشا، ئێمــە جــاران لەهەنــدێك شــوێنی ئاسمانــدا خۆمــان حەشــار دەدا بــۆ گــوێگرتن و دەنگوبــاس بیســتن، بــەڵام ئێســتا ئــەوەی بیــەوێت گــوێ بگرێــت یەکســەر نەیزەکێکی بۆ ئامادەیە و بۆی دەهاوێژرێت.

زاناکان دەڵێن: " نەیزەك تەنی ئاسمانین قەبارەی جیاوازیان هەیە کە بەخێرایی (٢٢٥٠کیلۆمەتر/چرکە بەرەو زەوی دێن. لە شەویشدا بەهۆی لێکخشــاندنیان لەگــەڵ گــەردەکانی بەرگەهــەوای زەوی بــە درەوشــاوەیی دەبینرێن". هــەرکاتێك هــەمووی ســوتا بــە شــوهب ناودەبرێت و کاتێکیش بەشێکی مایەوە و کەوتە سەر زەوی ئەوە نەیزەکی پێدەوترێت.

ئەستێرەکلکدارەکان (المذنبات)

خـــوای پـــەروەردگار دەفـــەرموێت: ﴿فَلَآ أُقۡسِمُ بِٱلۡخُنَّسِ ١٥ ٱلۡجَوَارِ ٱلۡكُنَّسِ﴾التکویر/١٥-١٦، واتـە: سـوێند بـەو ئەسـتێرانەی پـەنهان دەبـن و لەچاو وندەبن، یاخود بەهۆی سوڕانەوەی زەوی و خۆیانـەوە ونـدەبن، بـەو هەسارانەی کە پەنادەگرن و دیارنامێنن.

خوای مەزن سوێند بە هەسارە خۆشارەوە لەچاوەکان دەخوات، یـاخود ئـەوەی لـە زانسـتی گەردووونناسـیدا پێیـدەوترێت کلکـدارەکان (المـذنبات)، هەرئەوەیە قورئانی پیرۆز بـە ﴿بِٱلۡخُنَّسِ﴾ ئامـاژەی پێدەدات، کـە بەڕاسـتی نزیکترین وەسفە بۆ کلکدارەکان.

ڕووی ئیعجازی زانستی لە دوو ئایەتەکەی پێشوودا بەمجۆرەیە:

کلکـدارەکان لـە ئەنـدامانی کۆمەڵـەی خـۆرن، ڕێڕەوەکانیـان بـەدەوری خۆردا درێژکۆلەیە، هەندێکیان بە بۆشاییدا دەکشێن بۆ دوورییـەکی زۆر کـە دەیان ساڵ دەخایەنێت تـاکو سوڕێك تـەواو بکـەن، بـەوەش ڕێڕەوەکـەیان دوور دەبێت لـە خـۆر بەڕادەیـەك کـە بەتـەواوی لـە بینینـەکان دووردەبـن، هەروەك ئەوەی دەیان ساڵ ون ببن و لەپاشان بگەڕێنەوە نزیك خۆر.

" کلکداری (هالی) بەناوبانگترینی کلکدارەکانە و هەموو (٧٦-٧٩ساڵ) جارێك دەگەڕێتـەوە و پاشـان دووبـارە ئـەو ماوەیـە ونـدەبێت و لـە فـەزای گەردوونیدا دیارنامێنێت".

نهێنی ئیعجازی قورئانی پیرۆز لەوەدایە کە کلکدارەکانی بە "خُنَّس" و "الجَوارِ الکُنَّس" ناوبردووە کە دواتر زانایانی گەردوونناس دروستی و وردی وەسفەکە و لێکچواندنەکەیان بۆ دەرکەوت.

یەکێکی تر لە ئەگەرەکانی مانای ئەو دوو ئایەتەی پێشوو ئەم لێکدانەوەیەیە:

لەم گەردوونەدا تەنی گەورەی وەها هەن کە بە کونە ڕەشەکان ناسراون، چڕیی ماددەی ئەم کونەڕەشانە دەگاتە (٢٥٠ هەزار تۆن) لە هەریەك سانتیمەتر سێجایەکدا. ئەم کونەڕەشانە هێزێکی کێشکردنی ئێجگار گەورەیان هەیە و هەموو ئەو تەنانەی لێیان نزیك دەبنەوە دەمودەست هەڵی دەلوشن، تەنانەت ڕووناکیش کێش دەکەن!

ئەو تەنانە تاریکن و نابینرێن، ئەوەش وەهای کردبوو زانایان لەبوون و نەبونیان گومانیان هەبێت، تاکو لەم دواییانەدا بوونی ئەو کونەڕەشانە سەلمێنرا و یەکلایی کرایەوە و هیچ گومانێك لە بوونیان نەماوە.

وەك ئاماژەی پێدرا لە ئایەتەکەدا خوای گەورە سوێند بە (الخُنس) دەخوات کە لەزمانی عەرەبیدا بە شتێکی نادیار و شاراوە دەوترێت، (الکُنَّس)یش بە مانای ڕووپێوکردن وماڵین دێت. لەڕاستیدا ئەو کونەڕەشانە لەکاتی جوڵەیاندا هەرچییەك بێتە بەردەمیان و بچێتە بواری کێشکردنیانەوە، هەڵی دەلوشن و بەرەو خۆیان کێشی دەکەن، ئەوەش مانای ڕاماڵینی شتەکان دەگەیەنێت.

زانایەکی ئەمریکی ڕەنگە هەر قورئانیشی نەخوێندبێتەوە، کونەڕەشەکانی ناساندووە بەوەی ئەستێرەی زەبەلاحی بۆشایی گسکدەرە (وەك گسکێکی کارەبایی زەبەلاح)!!

گەشتە بۆشایی

خـوای پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿ يَٰمَعۡشَرَ ٱلۡجِنِّ وَٱلۡإِنسِ إِنِ ٱسۡتَطَعۡتُمۡ أَن تَنفُذُواْ مِنۡ أَقۡطَارِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ فَٱنفُذُواْۚ لَا تَنفُذُونَ إِلَّا بِسُلۡطَٰنٖ ﴾الـرحمن/٣٣، واتـە: ئـەی گـرۆی پـەری و ئـادەمیزاد! ئەگـەر دەتـوانن بـە بەشـەکانی ئاسمانەکان و زەویدا دەرچن، ئەو کارە ئەنجام بدەن، دڵنیاش بن ئەو کارە بەهۆی دەزگای ماددی و توانای مەعنەوییەوە نەبێت ئەنجام نادرێت.

مرۆڤ بەدابەزینی لەسەر ڕووی مانگ گەورەترین دەستکەوتی زانستی و کرداری بەدەستهێنا، بەهۆی داهێنان و ئامێرە نوێیەکانـەوە تـوانی بەسـەر ڕووەکەیدا بڕوات و لە گەڕانەوەیدا نموونەی بەرد و خۆڵەکـەی لەگـەڵ خـۆی بهێنێتەوە تاکو شییان بکاتەوەو توخمەکانی بزانێت.

زانستی نوێ دەڵێت مانگ (کە مـرۆڤ بـەهۆی کەشـتی ئاسمانیـەوە پێـی گەیشـتووە) تـەنێکی بچـوکی پاشـکۆی زەوییـە، وەك ئەوەیـە یـەکێك لەناوچەکانی بێت، کە (٣٨٥٠٠٠کیلۆمەتر) دەبێت، ئیتر بزانـە ئـەو دوورییە چـەند کەمـە بـە بـەراوورد لەگـەڵ دووری بەشـەکانی ئاسمانـەکان کـە دوورییەکانی لە زەوییەوە بەهەزاران ساڵی ڕووناکی دەبن؟

خێرایـی ڕوونـاکی (٣٠٠٠٠٠ هـەزار کیلۆمـەترە لەچـرکەیەکدا)، دەبێـت ڕوونـاکی لـە خولەکێکدا چـەند کیلۆمـەتر ببڕێت، ئـەی لـە کاتژمێرێکدا... پاشان لە ڕۆژێکدا... لە مانگێکدا... لـە سـاڵێکدا؟! لـە سـاڵێکدا دوورییـەك

دەبڕێت بە ژمارە ئامارییەکانمان مەزەندە ناکرێت، بەڵکو ژمارەی فەلەکین... خەیاڵین...

تەحەددای بەدیهێنەر بۆ دەرچوونی بەدیهێنراوەکانی بە بەشەکاندا بەدوو ئاڕاستەیە:

١. ئاڕاستەی بەشەکانی ئاسمانەکان

٢. ئاڕاستەی بەشەکانی زەوی

تێبینی دەکەین (ئاسمان) بە دەستەواژەی (کۆ) هاتووە، ئەوەش ئاماژەیەکی زانستی ورد و جوانە بۆ بوونی ژمارەیەك پێکهاتەی (بوونی) ئاسمانی لەم گەردوونە فراوانەدا، دروست وەك ئەوەی دۆزینەوە گەردوونییە نوێیەکان دەیسەلمێنن.

بەڵام زەوی بە (تاك) ناوی هاتووە، ئەوەش ئاماژەیە بەوەی زەوی لە پێکهاتن و سیفەتەکانیدا بەتەواوی نایاب و جیاوازە لەنێوان سەرجەم هەسارەکانی تردا. ئەمەش کتومت وێکچووی نوێترین زانیارییەکانی زانستی نوێیە.

ئیعجازی ئایەتەکە لە دەستەواژەی (إلاّ بِسُلطان)دایە، بەمانای ناتوانایی لە دەرچوون بە بەشەکانی ئاسمانەکان و زەویدا بەبوونی هێزێکی گەورە و زۆر مەزن نەبێت... ڕەنگە هێزی کێشکردنی زەوی بێت، پێدەچێت ئەو خێراییە بێت کە پێی دەجوڵێین، ناشکرێت لەخێرایی ڕووناکی نزیك ببێتەوە.

خەڵکی وەها گومان دەبەن مرۆڤ بە زانستەکەی توانیویەتی بە بەشەکانی ئاسماندا دەربچێت، ئەو کارەش بە هۆی (سُلطان)ی زانستەکەیەوە ئەنجام داوە. لێرە هەڵەکە لە(سُلطان)ـەکەدایە، کە وەها گومان دەبەن سوڵتانی زانست بێت، خۆی لەڕاستیدا سوڵتانی خوای

پەروەردگارە کە لەشەوی میعراجدا پێغەمبەری (ﷺ) تێپەڕاند، چونکە هەر زاتی (الله)یە بەسەر ملکەچکردنی سوننەت و ڕێساکانی گەردووندا بەتوانا و دەسەڵاتدارە.

بەو پێیە، زانستی نوێ نەیتوانیوە بگاتە ئەو هەسارە و گەلەستێرانەی بەهۆی ئامێرەکان و تەلەسکۆبە گەردوونییەکانەوە ئاشکرای کردوون، ئەمەش لە ئەستەمبوونی بەزاندنی بەشەکانی ئاسمانن.

لە لایەکی تریشەوە، بۆ مرۆڤ ئەستەمە بتوانێت بەشەکانی زەوی ببەزێنێت، لەبەر ئەم هۆیانە:

گرنگترینیان، چەند بەرەو نێو زەوی بچین پلەی گەرمی بەرزدەبێتەوە تا دەگەینە کرۆکی زەوی، لەوێدا زەوی دەبێتە دۆزەخێك کە گەرمییەکەی دەگاتە (٣٠٠٠پلەی سەدی). ئیتر کام ئامێر دەتوانێت هەموو ئەو چینانە ببەزێنێت، لەگەڵ ئەو پلە گەرمییە زۆر بەرزەدا کە سەرجەم کانزا ڕەقە ناسراوەکان دەتوێنێتەوە!

گەر بەزاندنی بەشەکانی وشکایی توێکڵی زەوی هێندە گران و ئەستەم بێت، دەبێت حاڵەکە چۆن بێت بەگوێرەی بەشی دەریایی گۆی زەوییەوە؟ لەکاتێکدا کە ڕێژەی وشکایی زەوی (٣٠٪) یە و ئەوی تری هەمووی دەریا داپۆشیوە.

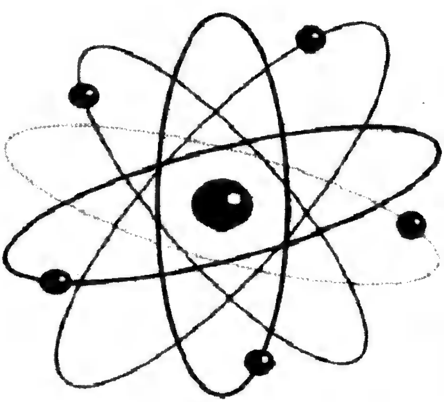
مرۆڤ نەیتوانیوە قوڵایی دەریاکان ئاشکرا بکات تەنها لە سنوورێکی تەسکدا نەبێت، ئەوەش هۆیەکەی دەگەڕێتەوە بۆ کۆمەڵێك فاکتەر کە گرنگترینیان زیادبوونی پەستانی هەوا و ئاو لەسەر کەسی نقوم بووی نێو قوڵاییەکان، هەر (١٦کیلۆمەتر) ڕۆچوون بۆ نێو دەریا ئەوا پەستانی بە ئەندازەی (١پەستانی کەش) زیاددەکات.

یەکێکی تر لە گرفتەکان نەمانی ڕووناکییە بەپلەپەندی، بەشێوەیەک کە لەقوڵایی (١١٠مەتر)دا دەریا دەبێتە تاریکییەکی شەوەزەنگ ئاسا، لەو قوڵاییەدا پەستان لەسەر کەس و ئامێرەکان ١٢هێندەی پەستانی کەشە.

لە هەموو ئەوانەوە دەبینین کە تەحەدداکە هێشتا لەبەردەم هەموو مرۆڤایەتیدایە و تاکو ڕۆژیی دوایی بەردەوامە. ئەوەش ئیعجازێکی ئیلاهییە کە زانستی نوێ نەیتوانیوە بە (سُلطان)ی زانست و نوێترین ئامێرەکانی ڕووبەڕووی ببێتەوە.

گـەردیلـە

خوای گەورە لـە قورئـانی پـیرۆزدا دەفـەرموێت: ﴿ وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُواْ مِنْهُ مِن قُرْءَانٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَن رَّبِّكَ مِن مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي ٱلْأَرْضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ وَلَآ أَصْغَرَ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴾يونس/٦١، واتە: (ئەی پێغەمبەر (ﷺ)) تۆ بـەهیچ کارێك هەڵناستیت، هیچ بەشێك لە قورئان ناخوێنیتـەوە (کـە ئێمـە ئاگـادار نـەبین، ئێـوەش ئـەی خەڵکینـە) بـەهیچ هەڵسـوکەوتێك هەڵناسـن ئێمە شـایەت نـەبین بەسـەریەوە لەکاتێکــدا ئـــەنجامی دەدەن و تیایدا ڕۆدەچن، هـیچ شـتێکیش لە پەروەردگاری تۆ ون نابێت لە پارچـە ئەتۆمێکـەوە بگـرە لـە زەوی یان لە ئاسمانـدا، بچوکتر بێت یان گەورە تر، کە لە دۆسیەیەکی تایبـەتی ئاشکرادا لای ئێمـە تۆمـار نەکرابێت.

یـان دەفـەرموێت: ﴿فَمَن يَعۡمَلۡ مِثۡقَالَ ذَرَّةٍ خَيۡرٗا يَرَهُۥ ۝٧ وَمَن يَعۡمَلۡ مِثۡقَالَ ذَرَّةٖ شَرّٗا يَرَهُۥ﴾الزلزلة/٨-٧، واتـە: جا ئـەوەی بەقـەدەر سەنگی گەردیلەیەك خێر و چاكەی ئەنجامْ دابێت دەیبینێتەوە، ئەوەش كە بەقەدەر سەنگی گەردیلەیەك خراپەی هەبێت، دەیبینێتەوە.

لەكۆنـدا بـاوەڕ وابـوو گەردیلـە بچـوكترین شـتە، شـتێك نییـە كـێش و قەبارەی لە گەردیلە بچوكتر بێت، بەڵام زانستی نوێ سەلماندی گەردیلـەش توانای بەشكردنی هەیە.

ئەوەیە قورئانی پیرۆز بەر لەزانسـتی نـوێ باسـی كـردووە... لـەكۆتایی سەدەی نۆزدە و سەرەتای سـەدەی بیسـتدا ئـەو وتەیـە سـەلمێنرا، كاتێـك زانایـان ئاشـكرایان كـرد كـە گەردیلـەی هەنـدێك مـاددەی (وەك ڕادیـۆم و یۆرانیـۆم) هـەر خـۆی بۆخـۆی بـەش دەبێـت و لێیانـەوە تەنۆلكـەی بارگـە موجەب دەردەچێت پێیانـدەوترێت (تەنۆلكـەی ئـەلفا) و تەنۆلكـەی بارگـە سالب كە پێیاندەوترێت (تەنۆلكەی دەلتا) لەگەڵ تیشـكێك كـە بـە (گامـا) ناودەبرێت.

تاهەنوكەش زانست لێكۆڵینەوەی بەردەوامە، تاكو گەیشـتە پـەرتكردنی گەردیلە، پەتكردنی دەستكرد لە ساڵی (١٩٣٩ز): هـەر دوو زانـای ئـەڵمانی (هـاهن) و (اسـتتراسمان) لـە پـەیمانگای بـەرلین گەیشـتنە كـەرتكردنی گەردیلەی یۆرانیۆم بۆ دووبەشی گەورەو چەند بەشێكی تر.

ئـەم بـیردۆزەی قورئـانی پـیرۆز لەسـەدەی حەوتەمـدا لەسـەر زمـانی پێغەمبەرێكی نەخوێندەوار، لـە نەتەوەیـەكی نەخوێنـدەوار، كـە لـە سـارادا دەژیـا و هـیچ پەیوەندییـەكی بـەمجۆرە زانیاریانـەوە نـەبوو. ئایـا نابێتـە ئیعجازێكی جوان و سەرنجڕاكێش؟!

چەندین لێکۆڵینەوە سەلماندیان هەر توخمێك لە گەردیلە پێکـدێت، ئـەو گەردیلانەش لە پێکهاتەیانـدا سـادە نـین، وەك گومـان دەبرێـت، بـەڵکو لـە تەنۆلکەی بچوك پێکدێت پێیدەوترێت (پرۆتۆن)، بە دەوریشـیدا تەنۆلکـەی بچوك هەن کە (ئەلیکترۆنەکان)ن، ئەم ئەلیکترۆنانە لە جوڵەیەکی بـەردەوام و یەکبینـەدان بـەدەوری نـاوکی گەردیلەکـەدا (کـە پرۆتـۆن و نیـۆترۆن پێکیدێنن).

پرۆتۆن بارگەی موجەبی هـەڵگرتووە و ئـەلیکترۆنیش بارگـەی سـالب. بارستایی پرۆتۆن ١٨٤٠هێندەی بارستایی ئەلیکترۆنە، بۆیە ڕاسـتە بوترێـت زۆرینەی بارستایی تەن لە(پرۆتۆن) پێکدێت.

لەوانەوە دەردەکەوێت کە پێکهاتەیەك هەیە بچوکتر لە گەرد (گەردیلە)، دروست وەك ئەوەی خـوای مـەزن لـە قورئـانی پـیرۆزدا لەبارەیـەوە دواوە، ئەوەش بەدۆزینەوەیەکی زانستی دەژمێردرێت کە لەم دوادواییانەدا ئاشـکرا کرا.

خێرایی ڕووناکی لە بۆشاییدا

خـوای پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴾السـجدة/٥، واتـە: ئـەو خوایـە لـەژوور ئاسمانـەوە کاروبـاری زەوی ڕێکـدەخات و سەرپەرشـتی دەکات، لەوەودوا ڕووداوەکان و بەسەرهاتەکان و کاروکردەوەی بەنـدەکان دەگەڕێتەوە بۆلای لە ڕۆژێکدا کە بەرامبەر هەزار ساڵە بەو حسابەی ئێـوە دەیکەن.

لەسـاڵی (١٩٨٣ز)دا و لـەکاتی بەسـتنی کـۆنگرەی نێودەوڵـەتی پێوەرەکانـدا خێرایـی ڕوونـاکی لـە بۆشـاییدا بـە (٢٩٩٧٩٢,٤٥٨کیلۆمـەتر\چـرکە) دانـراو سـەلمێنرا. ئـەم زانیاریـە لـە کۆتاییـەکانی سـەدەی بیسـتەمدا زانایـان پێیگەیشـتن، هـەروەك لـە ئینسایکلۆپیدیای بەریتانیدا هاتووە.

گەر بگەڕێینەوە بۆ قورئانی پیرۆز دەبینین هاوکێشەیەکی وردی پێداوین دروستی ئەوە دووپات دەکاتەوە کە کۆنگرەی نێودەوڵەتی بـۆ پێوەرەکـان لەپاریس و لەساڵی (١٩٨٣ز)دا پێیگەیشت.

خاوەنی دۆزینەوەکە ئەمجارە زانایەکی موسوڵمانە و پسپۆڕی فیزیایـە، ئـەویش "د.محمـد دودح"ــە ڕاوێـژکار لـە "هيئـة الاعجـاز العلمـي". ئـەو دۆزینەوەیەشـی لـە ئایـەتی (٥)ی سـورەتی (السـجدة) هـەڵێنجاوە ﴿ يُدَبِّرُ

ٱلْأَمْرَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ إِلَى ٱلْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُۥٓ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴾. مەبەست لە (الأمر–کاروبار) بریتییە لە کاروباری گەردوونی فیزیایی لەژیانی دونیاماندا... "عەبدوڵلای کوڕی عباس" ئەم چەمکەی باسکردووە، گێڕدراوەتەوە کە لە ڕاڤەی (الأمر)ی ئایەتەکەدا وتویەتی: "ئەوە لەدونیادا، لەبەر خێرایی تێپەڕبوونی (واتە کاروباری گەردوونی) هەزار ساڵ دەبڕێت لە ماوەی یەکێك لە ڕۆژەکانتاندا".

"أبوحيان التوحيدي"یش لە ڕاڤەی: ﴿مِّمَّا تَعُدُّونَ﴾دا دەڵێت: "ساڵ لەسەر جوڵەی مانگ بوونیاتە". ئەوەش مانای ئەوەیە عەرەب لە ژماردنی کاتدا جوڵەی مانگیان کردووەتە پێوەر، دووریشیان بە کات گوزارشت لێکردووە، وەك ئەوەی بڵێن: دووریی سێ ڕۆژ. قورئانیش بە زمانی عەرەب هاتووە، فەرمویەتی: ﴿مِّمَّا تَعُدُّونَ﴾.

لەژێر ڕۆشنایی ئەوەی ڕابورد و گەر زانیمان: (خێرایی تەن= دووری بڕاو ÷ کاتی خایەنراو) و بەراوردکردنی هاوکێشە زانستیەکە لەگەڵ هاوکێشە قورئانیەکە:

هاوکێشەی زانستی	هاوکێشەی قورئانی
کات	﴿فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُۥٓ﴾ کاتی ڕۆژێکی زەوی
دووری	﴿أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ﴾ (بەکاتی مانگی)= ١٢٠٠٠سوڕی مانگ
خێرایی= دووری÷ کات	کاروباری گەردوونی= (هەزار ساڵی ئێوە حسابی دەکەن، واتە ١٢٠٠٠سوڕی مانگ) ÷ (کاتی ڕۆژی زەوی)

بەدانانی ژمارەکان لە هاوکێشەکەدا:

خێرایی کاری گەردوونی (الأمر الكوني) = هەزار ساڵ لەوەی حسابی دەکەن ÷ ڕۆژێك کە حسابی دەکەن

= ١٢هەزار سوڕی مانگ ÷ (٢٤کاتژمێر × ٦٠خولەك × ٦٠چرکە)

= ١٢٠٠٠× درێژی سوڕی مانگ بەدەوری زەویدا × ٨٦٤٠٠ چرکە

= ٣٣٤٠٥٦,٨ کیلۆمەترا\چرکە

کاتێك ئەم ژمارەیەی کۆتایی لێکبدەین لە هەریەکە لە فاکتەری مانگی (المعامل الشهري) و فاکتەری ساڵانەیی (المعامل السنوي) مانگ (هەروەك د.منصور حسب النبي) پێشنیاری کردووە، دەگەینە:

٣٣٤٠٥٦,٨ × ٠,٩٢٥٢ × ٠,٩٧ = ٢٩٩٧٩٢,٥ کیلۆمەترا\ چرکە

ئەوەش خێرایی ڕووناکییە لەبۆشاییدا.

ئەو ژمارەیەی لە ئایەتە پیرۆزەکەوە بەدەستمان کەوت بۆ خێرایی ڕووناکی تەواو نزیکە لە ژمارە نێو دەوڵەتییەکە کە کۆنگرەی نێودەوڵەتی بۆ پێوەرەکان بڕیاری لەسەرداوە. ئەو ژمارەیەی لە کۆنگرەکەدا دانرا (٢٩٩٧٩٢,٤٥٨ کیلۆمەترا\چرکە) لەکاتێکدا ژمارەکە کە لە ئایەتەکەوە دەستخرا (٢٩٩٧٩٢,٥ کیلۆمەترا\چرکە)، ئەوەش بەتەواوی وێکچوون گەر ئەو هەڵە ڕێپێدراوەمان لەبەرچاوگرت کە لە لێکدانی فاکتەرەکانەوە دروستدەبن.

ئەم لێکۆڵینەوەیە بە دەرەنجامە سەرنجڕاکێشەکەیەوە خرایە بەردەستی پسپۆڕانی فیزیای زانکۆی (ملك عبدالعزيز) لە سعودیە، لەدوای توێژینەوەی وردی پسپۆڕان ڕاپۆرتی ڕاست و دروستی لێکۆڵینەوەکەیان لەڕووی زانستییەوە، پێشکەش کرد، بەهەمان شێوە لەڕووی زمان و ڕاڤەی

ئایەتەکانیشـەوە لەلایـەن زانکـۆی (أم القـری) بەشـی زمـان و تەفسـیر لـە مەککە (سعودیە) جەختی لەسەر کرایەوە.

بەوەش لێکۆڵینەوەکە لە هەموو لایەکانەوە پەسەند کرا.

قورئانی پیرۆز دروستی گرنگترین ڕێسا دووپات دەکاتەوە کە مرۆڤایەتی لە سەدەی بیستەمدا ناسیویەتی، ئایا ئـەوە پێشـینەیەکی ئیعجازی نییـە قورئانی پیرۆز باسی لێوەکردووە؟

﴿قُلۡ إِی وَرَبِّیٓ إِنَّهُۥ لَحَقٌّ﴾یـونس/٥٣، واتـە: سـوێند بـە پـەروەردگارم بەڕاستی ئەوە هەقیقەتێکە.

زۆریی ژمارەی خۆرەکان

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَمِنۡ ءَايَٰتِهِ ٱلَّيۡلُ وَٱلنَّهَارُ وَٱلشَّمۡسُ وَٱلۡقَمَرُۚ لَا تَسۡجُدُواْ لِلشَّمۡسِ وَلَا لِلۡقَمَرِ وَٱسۡجُدُواْۤ لِلَّهِ ٱلَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمۡ إِيَّاهُ تَعۡبُدُونَ﴾فصلت/٣٧، واتە: لە نیشانە و بەڵگەکانی دەسەڵاتی خوای پەروەردگار شەو و ڕۆژ و خۆر و مانگە، هەرگیز نەکەن سوژدە بۆ خۆر یان مانگ ببەن، بەڵکو سوژدە تەنیا بۆ ئەو خوایە ببەن کە دروستی کردوون، ئەگەر ئێوە خۆتان بە بەندەی ڕاستەقینەی ئەو دەزانن و هەر ئەو دەپەرستن.

(ن)ی (نسوة) کە بۆ (کۆ)یە لە وشەی ﴿خَلَقَهُنَّ﴾دا ئاماژەیە بۆ زۆریی ژمارەی خۆرو مانگەکان. ئەوەش زانست سەلماندوویەتی.

لە گەردووندا چەندین کۆمەڵەی خۆر لەگەڵ هەسارەکانیاندا کە وەك خۆری خۆمان یا بچوکتر یان گەورەتریشن، هەن و دەجوڵێن. هەر هەسارەیەك مانگێك یان چەند مانگێکی پاشکۆی هەیە یاخود هەر خۆیەتی.

زانایانی فەلەکناسی ئاشکرایان کردووە کە ژمارەی خۆرەکان پترن لە دووسەد ملیۆن خۆر، ئەوە تەنها ئەو خۆرانەن کە ئاشکرا کراون، دەبێت چەندی تر هەبن و هێشتا مرۆڤ پەی پێ نەبردوون و ئاشکرای نەکردوون؟!

کۆتـایی خۆر

زانسـت سـەلماندوویەتی لـە هـەر چـرکەیەکدا خـۆر (٥٠٠٠٠٠تـەن) لـە کێشـەکەی ونـدەکات. ئـەی دەبێـت لـە خولەکێکـدا چـەند ونبکـات؟ لـە کاتژمێرێکدا؟ لـە ڕۆژێکـدا؟ ئایـا لـەماوەی (٥٠٠٠ ملیـۆن) سـاڵی تەمەنیـدا چەندی ونکردووە؟! با پێکەوە حسابی بکەین:

خۆر لە خولەکێکدا کێشی کەم دەکات بەبڕی:

٥٠٠٠٠٠٠ × ٦٠ = ٣٠٠٠٠٠٠٠٠ تەن

لە کاتژمێرێکدا: ٣٠٠٠٠٠٠٠ × ٦٠ = ١٨٠٠٠٠٠٠٠٠ تەن

لە ڕۆژێکدا: ١٨٠٠٠٠٠٠٠٠ × ٢٤ = ١٥٧,٦٨٠٠٠٠٠٠٠٠ تەن

لە ماوەی پێنج هەزار ملیۆن ساڵدا:

١٥٧٦٨٠٠٠٠٠٠٠٠ × ٥٠٠٠٠٠٠٠٠ = ٧٨٨٤٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠ تـــــەن

(حـەوت سـەد و هەشـتا و هەشـت ملیـۆن و چوارسـەد کوادریلیـۆن تـۆن) (کوادریلیۆن بریتیە لە ١ کە لای ڕاستیەوە ١٥ سفر هەبێت).

زانسـت سـەلماندوویەتی خـۆر کۆتـایی هەیـە، ئـەویش بـەهۆی ئـەو کەمبوونەی لە بارستەکەیدا ڕوودەدات، ئـەم ڕاستیە بـەڕوونی لـە قورئـانی پیرۆزدا ئاماژەی پێدراوە: ﴿وَجُمِعَ ٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ﴾القيامة/٩، واتە: خۆر و مـانگ کۆدەکرێنەوە و دەدرێن بەیەکدا.

بەڵام ئایا ئەو کۆکردنەوەیە کەی و چۆن دەبێت؟

﴿فَإِذَا بَرِقَ ٱلْبَصَرُ ﴿٧﴾ وَخَسَفَ ٱلْقَمَرُ ﴿٨﴾ وَجُمِعَ ٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ ﴿٩﴾ يَقُولُ ٱلْإِنسَٰنُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ ٱلْمَفَرُّ ﴿١٠﴾ كَلَّا لَا وَزَرَ ﴿١١﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ ٱلْمُسْتَقَرُّ﴾القيامة/٧-١٢، واتە: کاتێك دێت، چـاو ئەبڵـەق دەبێـت، مـانگیش دەگیرێـت و تاریـك دەبێـت (ئـەویش هەڵدەوەشێت)، (یاسای بوونەوەر تێکدەچێت) خۆر و مـانگ کۆدەکرێنـەوە و دەدرێن بەیەکدا. ئەو ڕۆژە مرۆڤ دەڵێت: (ئەی هـاوار) بـۆ کـویٚ ڕابکـەم، لەکوێوە خۆم ڕزگار بکەم. نەخێر ئیتر دەربازبوون نییە، تـۆ دەبێـت ئیتر لای پەروەردگارت ئامادەبیت و لەویٚ ئۆقرە بگریتت (بۆ لێپرسینەوە).

زۆر ئایەتی تریش کۆتایی خۆر دەسەلمێنن:

﴿إِذَا ٱلشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا ٱلنُّجُومُ ٱنكَدَرَتْ﴾التکـویر/١-٢، واتـە: کاتێـك خـۆر دەپێچـرێتەوە و ڕوونـاکی نامێنێـت، کـاتێکیش ئەسـتێرەکان (لـە خولگەی خۆیان) دەترازێن و دەدرێن بەیەکدا.

(قتادة) دەڵێت:(تکویر) لە ئایەتەکەدا واتە: ڕوونـاکی نامێنێـت. کۆتـایی ئەسـتێرەش وەك کۆتـایی خـۆر وەهایـە، چـونکە خـۆریش یەکێکـە لـە ئەسـتێرەکان: ﴿وَإِذَا ٱلنُّجُومُ ٱنكَدَرَتْ﴾، واتـــە: دەکەونـــە خـــوارەوە و درەوشانەوە و ڕوونی نامێنێت و بەخێرایی لەناودەچن و پەرش دەبنەوە.

ئەم ڕاستییە زانسـتییانە دەربـارەی خـۆر، قورئـانی پـیرۆز بـە ڕوونـی و ئاشـکرایی باسـی لێـوەکردوون، ئایـا ئـەوە بـەس نییـە وەك بەڵگـە لەسـەر ڕاستی و دروسـتی و دوابـەدوای ئـەوەش لەسـەر ڕاسـتی و دروسـتی هـەموو ئەوەی لەقورئاندا هەیە؟

ژیان لەسەر هەسارەکان

خـوای پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِن دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴾النحـل/٤٩، واتـە: هەرچی لـە ئاسمانـەکان و هەرچی لـە زەویدا هەیـە سوژدە بۆ خـوای بەدیهێنـەریان دەبـەن، هـەروەها هـەموو زینـدەوەران، فریشـتەکانیش بەتایبـەت سـوژدە دەبەن بۆ خوا و خۆ بەگەورە نازانن و لە هیچ فەرمانێکی خوا لانادەن.

بێگومان فریشتەکان وشەی (دابة) نایانگرێتەوە، چونکە بەسـەر زەویدا بە پێ ناڕۆن. وشەی (دابة) ئەو زیندەوەرانـە دەگرێتـەوە کـە ئـاو ڕەگـەزی سەرەکی پێکهاتەی ئەندامیان پێکدێنێت، ئیتر ئەو (دابة)یـە هەرچی بێـت، چونکە خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِّن مَّاءٍ﴾النـور/٤٥، واتە: خوا هەموو زیندەوەرێکی (دابة) لە ئاوێکی تایبەت دروستکردووە.

هەنـدێك لـە زانایـانی گـەردوون دەڵـێن: "سـەیر نییـە هەنـدێك لـە تەنـە ئاسمانییەکان زیندەوەری لەسەر نیشتەجێ بێت، سەیر ئەوەیە بـەو جـۆرە نەبێت".

ئاژانسـی بۆشـایی ئـەمریکی (ناسـا) لـە کالیفۆرنیـا لەسـاڵی (١٩٧٠ن)دا ڕایگەیاند: ساڵی ڕابردوو نەیزەکێك لە ئوستورالیا کەوتوەتە خوارەوە ترشە ئەمینیـەکان لـە پێکهاتەیـدا هەیـە کـە بـەردی بناغـەی ماددەی ئەنـدامی

زیندووە، ئەوەش ئەگەری بوونی ژیان لە دەرەوەی گۆی زەوی بەهێزتر دەكات.

لەساڵی (١٩٧٤ز)دا یەكەمین پەیام بۆ شارستانییە گەردوونییەكان نێردرا، كە پەخشەكەی سێ خولەكی خایاند. ئەم نامەیە وەها نەخشە كێشرابوو كە زانیاری بنەڕەتی لەبارەی شارستانییەتی زەوی و دانیشتوانەكەی لەخۆگرتبوو.

جێی باسە ئەم كارە ڕووبەڕووی ڕەخنەگەلی زۆر بووەوە بەو پاساوەی كارەكە هەموو مرۆڤایەتی دەگرێتەوە نەك تەنها ئەو كۆمەڵەی نامەكەیان نارد.

کات لە نێوان زانست و قورئاندا

لەچوار چێوەی چالاکییە ڕۆشنبیرییەکانی (کۆمەڵـەی ئیعجازی زانستی لە قورئان و سوننەتدا) لە قاهیرە، کۆڕێك دەربارەی "کات لـەنێوان قورئـان و زانستدا" بەسترا، تیایدا "د.منصـور حسـب الـنبی" سـەرۆکی کۆمەڵـە و مامۆسـتای فیزیا لـە کۆلێـژی (بـەنات)ی زانکۆی (عـین شمـس)، باسـێکی پێشکەش کرد.

سەرەتا "د.حسـب الـنبی" جـەختی لـەوە کـردەوە کـە قورئـانی پـیرۆز هەمیشە ئاسۆی زانستی نوێ لەبەردەم زانایاندا دەکاتەوە بۆ بیرکردنـەوە و تێڕامان... بەدڵنیاییەوە زانستی ڕاست و دروست دەبێتـەهۆی باوەڕهێنـانی مرۆڤەکان، هەرگیز نابێت دژایەتی لەنێوان ڕاستییە زانستییەکان و قورئانـدا ڕووبدات مەگەر زاناکە لە تیۆرەکەدا هەڵەی کردبێت یاخود موفەسیرەکە لـە تەفسیر و بۆچوونی لە ئایەتە قورئانیەکەدا دروست نەیپێکابێت.

پاشان دکتۆر هاتە سەر ئەوەی قورئـانی پـیرۆز ئـامـاژەی بـە زۆرێـك لـە مەسـەلە زانسـتییەکان داوە، وەك بابـەتی بـەدیهێنانی گـەردوون، کـات و شــوێن... قورئــان ئامــاژە بــەوە دەدات خــوای گــەورە لــە شــەش ڕۆژدا گەردوونی بەدیهێناوە، ڕۆژەکانیش لای خـوا مـاوەی زەمـەنین نـەك ڕۆژ بـە ماناکەی سەر زەوی، لەبەرئەوەی کات ڕەها نییە و ڕێژەییە، ئەمەش لەگەڵ دەرەنجامەکانی زانستی نوێ و بیردۆزی ڕێژەییدا بەتەواوی دەگونجێت.

کات لە ژیانی زیندەوەران و تەنانەت نازیندووەکانیشدا نرخ و بایەخی گەورەی هەیە، هەموان گرنگی بە پێوانی کات دەدەین وەك سنووردانەرێك بۆ تەمەن. هەروەها ماددە تیشکدەرەکانی وەك ڕادیۆم و یۆرانیۆم کە بە تیشکدان هەڵدەوەشێن و دەگۆڕێن بۆ قورقوشم، هەموو توخمێکی تیشکدەریش کاتێکی دیاریکراوی خۆیی بۆ هەڵوەشان هەیە (ماوەی نیوەتەمەنی تایبەت بەخۆیی هەیە).

زانایان هەندێك ماددەی تیشکدەری یۆرانیۆم و کاربۆن (١٤) بۆ دیاریکردنی تەمەنی زەوی و مێژووی ژیان لەسەر زەوی بەکاردێنن، هەروەك چۆن دیاردەی کشانی گەردوون و فراوانبوونیان لە دیاریکردنی تەمەنی گەردووندا بەکارهێناوە.

"د. حسب النبی" لە تەمەنی گەردوون دوا وەك بابەتێك بۆ سەلماندنی بوونی خودا، چونکە ئەگەر گەردوون سەرەتایەکی زەمەنی هەبوو ئەوا بەدڵنیاییەوە دەبێت بەدیهێنەر و دەستپێکارێکی هەبێت (واتە خاوەن هێز و دەسەلاتێك هەبێت سەرەتای بەدیهێنانی دەستپێکردبێت)، هەر بۆیە قورئانی پیرۆز بانگەوازێکی ڕوونی ئاراستەی مرۆڤ کردووە بۆ گەڕان بەدوای چۆنیەتی دروستبوونی گەردوون و سەرەتای بەدیهێنانیدا.

﴿قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ﴾العنکبوت/٢٠، واتە: ئەی پێغەمبەر (ﷺ) پێیان بڵێ با بگەڕێن بە زەویدا تەماشابکەن و سەرنج بدەن چۆن ئەو زاتە دروستکراوانی بەدیهێناوە.

دەلالەتەکانی ئەم ئایەتە کورتدەکەینەوە لە چەند ئاماژەیەکی گرنگدا، لەوانە: گەڕان بە زەویدا ڕێمان پیشان دەدات بۆ زانینی سەرەتای بەدیهێنان، دەستەواژەی قورئان (سيروا في الارض- بگەڕێن بە زەویدا) نەك (سيروا على الارض- بگەڕێن بەسەر زەویدا) ئاماژەی گەڕانە بە چینە

جیۆلۆجییـەکانی زەویـدا، ئـەوەش بـۆ زانـینی چـۆنیەتی دروسـتبوونی و دروسـتبوون و پەیـدابوونی مەملەکـەتی ڕووەکـی و ئـاژەڵی، بـەڵکو زانـینی سەرەتای بەدیهێنان بە سەرجەم جۆرەکانیەوە و لەوانەشدا گەردوون.

لەزۆرێك لە ئایەتەکانی قورئانی پیرۆزدا هاتووە خوای گەورە گـەردوونی لـە شـەش ڕۆژدا بـەدیهێناوە، وەك دەفـەرموێت: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِن لُّغُوبٍ﴾ق/٣٨، واتـە: بەڕاسـتی ئێمـە ئاسمانـەکان و زەوی و هەرچـی لەنێوانیانـدا هەیـە بـە شـەش ڕۆژ دروستمان کردوون، هیچ جۆرە ماندوویەتییەکیش ڕووی تێنەکردووین.

مەبەست لە (أيام) لە ئایەتەکەدا، "قۆناغەکان" یان "ماوەی زەمەنی"ن لە بەدیهێنانی گەردووندا نەك ئـەو ڕۆژانـەی ئێمـەی مـرۆڤ دەیانـژمێرین، بـە بەڵگەی ئەوەی ئاماژە بە دەستەواژەی (مما تعدّون) نـەکراوە لـە هیچکام لەو ئایەتانەدا کە سەبارەت بە شەش ڕۆژی بەدیهێنانی ئاسمانەکان و زەوی دەدوێـن، وەك لـەم ئایەتانـەدا ﴿هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾الحديـد/٤. هـەروەها ﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ مَا لَكُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَلِىٍّ وَلَا شَفِيعٍ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾ يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ إِلَى ٱلْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُۥٓ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ﴾السجدة/٤-٥.

ڕاڤـەکارانی قورئـان کـۆکن لەسـەر ئـەوەی شـەش ڕۆژەکـەی بـەدیهێنان دابەشکراوە بۆ سێ بەشـی یەکسـان، هـەر بەشـێك یەکسـانە بـەدوو ڕۆژ لـە ڕۆژەکانی بەدیهێنان بەمەفهومی ڕێژەیی بۆ کات.

یەکـــەم: دوو ڕۆژ بـــۆ بـــەدیهێنانی زەوی لـــە ئاسمانـــە دووکەڵییـــە یەکەمییەکە، خوای مـەزن دەفـەرموێت: ﴿خَلَقَ ٱلْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ﴾فصلت/٩، واتــە: زەوی لــە دوو ڕۆژدا دروســتکردووە... یـان دەفـەرموێت: ﴿أَوَلَمْ يَرَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَنَّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَٰهُمَا﴾الانبیاء/٣٠، واتە: ئایا کافر و خوانەناسان نـابینن و بۆیـان ڕوون نەبۆتـەوە کە ئاسمانـەکان و زەوی یەکپارچە بوون و لەوەودوا لێکمان جیاکردنەوە؟

دووەم: دوو ڕۆژ بۆ ڕێککردن (تسوية)ی حـەوت ئاسمانەکە چین چین. بەوتـــەی خـــوایی: ﴿فَقَضَىٰهُنَّ سَبْعَ سَمَٰوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ﴾فصـــلت/١٢، واتـــە: لـەماوەی دوو ڕۆژدا ئاسمـانی کـردە حـەوت چـین. ئەمـەش ئاماژەیـە بـۆ حاڵەتی دوکەڵی ئاسمـان: ﴿ثُمَّ ٱسْتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ وَهِىَ دُخَانٌ﴾فصلت/١١. ئەمە دوای تەقینەوە گەورەکە بە دوو ڕۆژ.

لەکاتێکـــدا دوای ئـــەوە پێکهێنـــانی ئاسمانـــەکان دەســـتی پێکـــرد: ﴿فَقَضَىٰهُنَّ﴾ واتـــە: دروســـتکردن و بـەدیهێنان... حـــەوت ئاسمـــان لـــە ماوەیەکی دیاریکراودا بە دوو ڕۆژی تر.

سـێیەم: دوو ڕۆژ بـۆ ڕێکخسـتنی جیۆلۆجیـای زەوی و ڕامکردنـی بـۆ خزمـــەتی مـــرۆڤ، خـــوای گـــەورە دەفـــەرموێت: ﴿وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِىَ مِن فَوْقِهَا﴾فصلت/١٠، واتە: لەسـەر ڕووکاری زەوی کێوەکانی دامەزراندووە. ئەمەش ئاماژەیە بەشاخە نەیزەکییەکان، لە سەرەتادا کەوتونەتە خوارەوە و لەسەر توێکڵی زەوی جێگیربوون و بەزوویی ڕەق بوون. بەبەڵگەی: ﴿مِن فَوْقِهَا﴾، واتـە لەسـەر ڕووەکـەی. پاشـان: ﴿وَبَٰرَكَ فِيهَا﴾، واتـە خـەیراتی

زیـادکردووە بـەوەی ئـاو و کێڵگـە و ئاژەڵـە سوودبەخشـەکانی تێـدا بـەدیهێناوە، ئەمـەش واتـە: ﴿أَخْرَجَ مِنْهَا مَآءَهَا وَمَرْعَىٰهَا﴾ و ﴿وَقَدَّرَ فِيهَآ أَقْوَٰتَهَا﴾، هـەموو ڕزق و ڕۆزییـەکانی تێـدا بڕیـار داوە. ڕۆزی خەڵکەکـەی و بـژێوی تێـدا بـەدیهێناوە، بـەوەی ڕووبارەکـان و درەخـت و ئاژەڵـەکانی دروسـتکردووە، وەك ئامادەباشـییەکی زەوی لـە پێشـوازیکردنی مرۆڤـدا.

هەموو ئەمانەش ﴿فِىٓ أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَآءً لِّلسَّآئِلِينَ﴾ لە ماوەی چوار ڕۆژدا تا نیاز و داخوازییەکانی مـرۆڤ جێبەجێـدەکات. چـوار ڕۆژی یەکسـان بـەبێ زیاد و کەم بۆ ئەو مرۆڤانەی دەپرسن.

"د.حسـب الـنبی" جـەختی لەسـەر ئـەوە کـردەوە کـە زاناکـان بـە بەکارهێنانی هەڵوەشانی تیشکی توخمی یۆرانیۆم و گۆڕانی بۆ قورقوشم گەیشتونەتە ئەوەی تەمەنی بەردەکانی زەوی و نەیزەکەکان هەژمار بکەن، بۆیـان دەرکـەوتووە دروسـتبوونی تـوێکڵی زەوی (واتـە ڕەقبـوونی توێکڵەکەی) پێش (٤,٥ ملیار ساڵ) دەستی پێکردووە، هـەر ئـەم ژمارەیە تەمەنی بەردەکانی هەسارەی مانگیشە... هەروەها لەم دواییانـەدا زاناکـان کاربۆنی تیشکدەریان بەکارهێنا بۆ دیاریکردنی تەمەنی پاشماوە ڕووەکی و ئاژەڵییەکان و مێژووی دەستپێکردنی ژیان لەسەر زەوی. کەواتە پێکهاتن و ڕەقبـوونی زەوی پـێش (٤٥٠٠ملیـۆن سـاڵ) دەسـتیپێکردووە و مـرۆڤیش میـوانێکی زۆر دواکـەوتووە بـۆ سـەر هەسـارەی زەوی، دوای ئـەوەی پەروەردگار هەموو ئەوانەی لە زەویدا هەن بۆی ڕامکراوە.

﴿هَلْ أَتَىٰ عَلَى ٱلْإِنسَٰنِ حِينٌ مِّنَ ٱلدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْـًٔا مَّذْكُورًا﴾الإنسـان/١، واتـە: ئایا زەمانێـك بەسـەر مرۆڤـدا نـەهاتووە کـە شـتێك نـەبووبێت، ناوونیشـانی نەبووبێت؟

زانست دڵنیایی ئەوە دەدات مرۆڤ بەر لە دەیان هەزار ساڵەوە هێنراوەتە سەر زەوی، بەبێ دیاریکردنی یەکلاکەرەوانە. دەتوانین وا دابنێین پێکهاتنی جیۆلۆجی دەستپێکردووە لە داکوتینی شاخە نەیزەکەکان لەسەر توێکڵە ڕەقەکەیـەوە و دەرچـوونی ئاووهـەوا لـە نـاواخنی زەوییـەوە و هـەروەها بـەدواداهاتنی شانشـینی ئـاژەڵی و ڕووەکـی هـەتاکو دەرکـەوتنی مـرۆڤ، ئەمەش ماوەیەکی زەمەنی خایاندووە بە ئەندازەی (٤,٥ملیار ساڵ) کـە لـە قورئـانی پـیرۆز و سـورەتی (الفصـلت)دا ئامـاژە بـەم ماوەیـە دراوە کـە سێیەکی تەمەنی گەردوونە. لە کاتێکدا ڕێکخستنی جیۆلۆجی زەوی لەساتی دەسـتپێکردنی ڕەقبـوونی تـوێکڵی زەوییـەوە هـەتاکو دەرکـەوتنی مـرۆڤ کاتێکی خایاندووە ئەندازەکەی (٤,٥ملیار ساڵ)ە... بۆیە دەتوانین حسابی تەمـەنی گـەردوون بکـەین لـە قورئـانی پـیرۆزەوە بـە لێکـدانی ئـەم مـاوە جیۆلۆجییە لە (٣) بەوپێیەی شەش ڕۆژەکەی بەدیهێنانی گەردوون دابەشن بە سێ بەشی یەکسانەوە و هەر بەشێك یەکسانە بـە دوو ڕۆژ لـە ڕۆژەکـانی بەدیهێنان (بە لێکدانەوەیەکی ڕێژەیی بۆ کات)، لەمـەوە تەمـەنی گـەردوون دەبێتە (١٣,٥ ملیار ساڵ).

"د.حسب النبی" ئامـاژەی بـەوە کـردووە کـە تائێسـتا نەگەیشـتووەتە دابەشـــکردنی شـــەش قۆناغەکـــەی بـــەدیهێنانی گـــەردوون. هـــەموو لێکۆڵینەوەکان لـەدەوری دیـاریکردنی تەمـەنی گـەردوون دەسـوڕێنەوە لـە تەقینەوە گەورەکەوە، بەڕێگای جیاواز و بەڕای جیـاوازەوە. کۆمـەڵێك زانـا تەمەنی گەردوون بەپێی دیاردەی کشـانی گـەردوون و لادانـی ڕووەو سـوور بە١(٠ –١٨ ملیار ساڵ) دیاریدەکەن. هەندێك زانای تر بە دوو ڕێگـە ناوکیـە جیاوازەکەی هەریەکە لە زانایان (فاولار) و (هابل) تەمەنی گەردوون بە (١٣ یان ١٥ ملیار ساڵ) دیاریدەکەن، ئەمڕۆش تەمەنی زەوی بە (١٣,٧ملیار)

تـاریکی گەردوون

تیشکی خۆر کە ناڕاستەوخۆ دێت، تاکو لەسەر تەنەکانـەوە نەدرێتـەوە، ناتوانرێت ببینرێن. هەربۆیە بەهۆی بوونی گـەردەکانی هـەوا و ئـاو و تـۆز و گـەردە هەڵواسـراوەکانی هـەواوە تیشـکی خـۆر پەرشـدەبێتەوە و بـەوەش گومەزی شینی ئاسمان دەردەکەوێت، بەڵام سەرەڕای کەمبوونی زۆری ئـەو گەردانە لە بۆشایی دەرەوەی بەرگەهەوای زەویدا، لەگەڵ ئـەوەش تیشـکی خـۆر هەیـە کەچـی کەشـتییەوانەکان هـەر بـەتاریك، وەك شـەوەزەنگێکی بەردەوام، دەیبینن.

جێی سەرسوڕمانە قورئانی پیرۆز پێشینەی هەیە لە دانانی ئاسمـان بـە شەوێکی بەردەوام تاریك، زۆر تاریـك، وەك دەفـەرموێت: ﴿ءَأَنتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ ٱلسَّمَآءُ ۚ بَنَىٰهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوَّىٰهَا ﴿٢٨﴾ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَىٰهَا﴾ النازعات/٢٧-٢٩.

لـە میانـەی مانـای ئایەتەکـەدا (ٱلسَّمَآءُ) گوزارشـت لـە تـەواوی بۆشـایی گـەردوون دەکـات، چـونکە دەقەکـە پەیوەسـتە بـە وەسـفی قۆناغـەکانی بـەدیهێنانی گـەردوون و دروسـتبوونی کۆمەڵـەی ئەسـتێرەکان و تەنـە ئاسمانییـەکان، بـەدەربڕینی (فَسَوَّىٰهَا) لەبارەیـەوە، واتـە ڕێکخسـتن پـێش کرداری فراوانبوونی گـەردوون. (رَفَعَ سَمْكَهَا) واتـە زیـاتر چڕی و خەسـتی،

قورئان وەسفی شەوی بۆ ئاسمان داناوە، چونکە بەدڵنیاییەوە ڕاناوی (هـا) لەوشەی (لَيْلَهَا)دا بۆ (ٱلسَّمَآءُ) دەگەڕێتەوە، کەواتـە ئایەتەکە پەیوەندی بـە شەوی بەردەوامی ئاسمانەوە هەیە کە تەواوی بۆشایی ئاسمان دەگرێتـەوە نەك شەوی زەوی کە کاتەکەی بەر لە هـەڵاتنی خـۆرە، شـەویش بەڵگـەی ڕەشی و تاریکییە.

ڕاڤەکارانی قورئان دەڵێن: (وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا) واتـە شـەوەکەی زۆر ڕەش و تاریـك و ئەنگوستەچـاو کـردووە، ئەمـەش تـەنها بـە شـاردنەوەی تـۆزە گەردوونییەکانی نێوان هەسارە و ئەستێرە سەرەتاییەکان دەبێـت، بـەهۆی کێشـکردن و چـوونەوەیەکی ماددەکەیـەوە. هـەروەها (وَأَخْرَجَ ضُحَىٰهَا) واتـە تیشکی خۆری بەدیارخستووە.

جێگای سەرنجە، وێڕای ئەوەی خۆر بەردەوام هەڵاتو و بریقەدار بێت لـە بۆشایی گەردووندا، کەچی شەوێکی زۆر تاریـك لەگەردووندا باڵادەسـتە کـە وەك پۆشـاکێك سـەرجەم هەسـارە و ئەسـتێرەکانی لـە هــەموو بــەش و لاکانیەوە داپۆشیوە، بۆیە بەتەواوی وەك کۆمەڵە خاڵێکی بریقـەدار لەسـەر باکگراوندێکی ڕەشی تۆخ دەردەکەون.

پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَجَعَلْنَا ٱلَّيْلَ لِبَاسًا﴾النبأ/١٠.

تایبەتکردنی ئەو شەوە بەردەوامە بـەوەی پۆشـاکێکە و داپۆشـینەکەی وەك سەرجەم هەسارە و ئەستێرەکانی تری گەردوون زەویـش دەگرێتـەوە، بە وشەی (لَكُم) لەو ئایەتەدا دیارە کـە خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ لِبَاسًا﴾الفرقان/٤٧. "ئیمـام شـەوکانی" دەڵێـت: واتـە

تاریکییەکـەیتان لەبەردەکـەین و بەهۆیـەوە داتاندەپۆشـین وەك ئـەوەی پۆشاك داتاندەپۆشێت.

کەواتـە ئـەو شـەوە بـە تاریکیـە زۆرەکەیـەوە بـە بۆشـایی گەردوونـدا درێژدەبێتـەوە تـاکو هـەموو تەنـە گەردوونییـەکان دابپۆشـێت، تەنانـەت خۆریش کـە سەرچـاوەی ڕووناکییـە لـە هـەموو لاکانییـەوە دایدەپۆشـێت.

خـوای مـەزن دەفـەرموێت: ﴿وَٱلشَّمۡسِ وَضُحَىٰهَا ۝١ وَٱلۡقَمَرِ إِذَا تَلَىٰهَا ۝٢ وَٱلنَّهَارِ إِذَا جَلَّىٰهَا ۝٣ وَٱلَّيۡلِ إِذَا يَغۡشَىٰهَا﴾ الشمس/١-٤.

(يَغۡشَىٰهَا) واتـە داپۆشـین، ئـەوەی کـە فرمانەکـە بـە ڕانـەبردوو هـاتووە بەڵگەیە لەسەر بەردەوامی حاڵەتەکە کە داپۆشینە... ڕاناوەکە دەگەڕێتەوە بـۆ خـۆر، واتـە شـەوە ناسـراوەکە بـە بـەردەوامی و تاریکیەکـەی خـۆر دادەپۆشـێت. هـەروەها (وَضُحَىٰهَا) واتـە ڕووناکییەکـەی (ڕوونـاکی خـۆر). قورئـانی پـیرۆز ڕوونـاکی و تیشـکدان دەبەسـتێتەوە بە خۆرەوە (بـەوەی سەرچاوەی ڕووناکییە)، مانگیش ڕووناکی ڕووەو زەوی پێچەوانەدەکاتەوە.

(جَلَّىٰهَا) واتـە کەشـفی کـرد و ڕوونـی کـردەوە. مەبەسـت لێـرەدا ڕوونـاکی دەرچـووە لێیـەوە کـە لـەپێش بەرگەهـەواوە نـەبینراو بـووە. بەمشێوەیە قورئانی پیرۆز فرمانی شـاراوەی بەرگەهـەوا دەردەخـات لـە ئاشـکراکردن و دەرخستنی تیشکی خۆر کە لەپێش بەرگەهەوادا واتە لەبۆشایی دەرەوەدا، دەرکی پێ ناکرێت. لەبـەر نـەبوونی دەرخسـتن و ڕوونکردنـەوە، سـەرەڕای بڵاوبوونەوەی ڕووناکیش لە گەردووندا، کەچی تەنها تاریکی بوونی هەیە.

سەرەڕای جیاجیـایی دەقـەکانی قورئـانی پـیرۆز کـە وەسـفی دیـاردەی تاریکی بەربڵاوی بۆشایی گەردوون دەکەن، هەموویان جەخت لە وەسفێکی جێگیر دەکەنەوە، ئەویش ئەوەیە هەمیشە شەو ڕووناکی ڕۆژ دادەپۆشـێت.

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿يُغْشِى ٱلَّيْلَ ٱلنَّهَارَ﴾الرعد/٣، الاعراف/٥٤. ڕاڤەکارانی قورئان دەڵێن: ماناکەی ئەوەیە خوای گەورە شەوی داناوە کە تاریکییە، ڕۆژ دادەپۆشێت، واتە شەوی وەك بەرگی ڕۆژ دروستکردووە کە بە تاریکییەکەی ڕووناکی ڕۆژ دادەپۆشێت. کرداری (یغشی) واتە داپۆشین. دەمی ڕانەبردووەکەی بەڵگەیە لەسەر بەردەوامیەتی و بەهێزیش دەگەیێنێت، بە مانای زۆری و زیادەڕۆیی کە ئەمیش بەڵگەیە لەسەر داپۆشینی تەواوی بەرگەهەوا بە تاریکی شەو.

لەزیاتر ڕوونکردنەوەی وەسفی ئەم دیاردە شاراوەیەی تاریکی بەربڵاو لە گەردووندا کە خۆر و ڕۆژ و سەرجەم ئەستێرە و هەسارەکانی گرتووەتەوە، قورئانی پیرۆز کرداری (تغشیة) واتە داپۆشین، بەبێ تایبەتکردنی بۆ ڕۆژ، دەهێنێت تاکو داپۆشینی شەوەکە بە تاریکییە زۆرەکەیەوە سەرجەم ئەستێرە و هەسارە و تەنە گەردوونییەکان بگرێتەوە وەك دەفەرموێت: ﴿وَٱلَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ﴾الليل/١.

ئاژانسی بۆشایی ئەمریکی (ناسا) دەرفەت بە کەسانی ئاسایی دەدات بۆ گەشتی بۆشایی ئاسمان، تاکو دیمەنی پڕ ئەفسوناوی و سەراسیمای ئاسمان ببینن، دیمەنی شەوێکی بەردەوام سەرەڕای هەڵاتن و بوونی تیشکی خۆر... قورئانی پیرۆزیش دەرفەتێکی بێبەرامبەر بە هەموو مرۆڤێکی سەرزەوی دەدات بۆ چێژوەرگرتن لەو دیمەنە ئەفسوناوییەی تاریکی گەردوون لە چەند ساتێکدا و بەبێ مەترسی و دوودڵی گەشتی بۆشایی. ئەویش ئەوەیە لە ڕۆژدا و لەگەڵ هەڵاتنی خۆردا چاوەکانی لێکبنێت و دیمەنی سیحراوی تاریکی گەردوون ببینێت. لەم وەسفە جوان و درەوشاوەیەدا بۆ تاریکی گەردوون قورئانی پیرۆز پێشینەی هەیە لە

هەواڵی توانایی گەشتی مرۆڤ بۆ بۆشایی دەرەوە، وەك دەفەرمووێت: ﴿ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَظَلُّوا۟ فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوٓا۟ إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَـٰرُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴾الحجـر/١٤-١٥، واتـــە: (ئـــەو بێباوەڕانـــە) ئەگـــەر دەروازەیەکمان لە ئاسمانەوە بۆ بکردنایەتەوە تا پیایدا سەربکەون و تێپەڕ بن، ئەوە دەیانوت: بێگومان چاوبەستمان لێکراوە، یاخود ئێمە کەسانێکی جادوو لێکراوین!!

(سُكِّرَتْ أبْصَارُنَا) واتـە چـاوەکانمان داخـراوە، بـە مانـا نقـوم بـووە و داپۆشراوە، یاخود ڕێی لێگیراوە و قەدەغە کراوە لـە بیـنین، ئـەو کەسـەش کە چاوەکانی لێکنابێت جگە لەتاریکی هیچی تر نابینێت.

جێی سەرسامییە قورئانی پیرۆز وەها بـاس دەکـات کـە هەسـتکردن بـە چاولێکنان و (سكرت الأبصار) لە ئاکامی تاریکی لەگەڵ بەرزبوونەوە لەسەر ڕێرەوی لولپێچی (لە کاتی ڕۆژدا) دەبێت، تاکو دڵنیایی ئەوە بدات دیمـەنی تاریکی لەسەرو بەرگەهەواوەیە. هەر لەبەرئەوەیە کرداری (ظلّوا)ی لەجیاتی (باتوا) یان (أمسوا) بەکارهێناوە، تاکو بیگەیێنێت ئـەو دیمەنـە وێنـەکراوەی قورئان پێشکەشی دەکات لـەکاتی ڕۆژدایـە، چـونکە سـێبەر تـەنها لـەڕۆژدا دەبێت.

بەر لە سەردەمی گەشتی فەزا، مرۆڤ هیچ بوونێکی لە بۆشـایی ئاسمانـدا نەبووە و شوێنی بـەردەوامی هـەر زەوی بـووە، واتـە لەسـەر ڕووی زەوی و لـەژێر پێوەنـدێکی تـەنکی بەرگەهـەوادا. بەدڵنیاییـەوە ئـەم وەسـفە درەوشاوانەی قورئانی پیرۆز بۆ تـاریکی گـەردوون گـەواهین لەسـەر ئـەوەی لەلایەن خـوای بەدیهێنـەرەوە دابـەزیوە، کـە سـەرجەم نهێنییـەکانی بـوون دەزانێت.

پێچانەوەی ئاسمان و زەوی

خـــوای گـــەورە دەفـــەرموێت: ﴿يَوْمَ نَطْوِي ٱلسَّمَآءَ كَطَيِّ ٱلسِّجِلِّ لِلْكُتُبِ ۚ كَمَا بَدَأْنَآ أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُۥ ۚ وَعْدًا عَلَيْنَآ ۚ إِنَّا كُنَّا فَـٰعِلِينَ﴾ الانبياء/١٠٤، واتە: ڕۆژێك دێت ئێمە ئاسمان دەپێچینەوە، وەکو چۆن کتێبی کراوە دادەخرێت و دەپێچرێتەوە، هەروەك چۆن لەسەرەتاوە دروستمان کرد وەك ئەوکاتەی لێدەکەینەوە، ئەوە پەیمان و بەڵێنی ئێمەیە بێگومان ئێمە ئەو کارە ئەنجام دەدەین.

ئەم ئایەتە پیرۆزە باس لە گرنگی بابەتی سەرەتای بەدیهێنان و کۆتایهاتنی دەکات و دەیدات بە گوێ و تەسەوری مرۆڤدا کە ڕووداوێکی بەبایەخە بۆ بوونی مرۆڤ و بوونی سەرجەم گەردوون. لێرەدا مەبەست لە سەرەتای دەستپێکردنی بوون، سەرەتای دەستپێکردنی گەردوونە بە هەموو ئەو شتانەی تێیدایە، ئەوانەی بەچاوی ئاسایی دەبینرێن و ئەوانەش کە تەنانەت بە بەتواناترین تەلەسکۆب و مایکرۆسکۆبەکانیش نابینرێن و دەگونجێت لە داهاتووشدا نەبینرێن، هەروەها ئەو شتانەی بە زانستی خۆمان دەیزانین و بە لۆژیك و حسابات پێی گەیشتوین و ئەوەش کە بە زانستیشمان نایزانین و نهێنییەکن لە نهێنییەکانی بوون و بەدیهێنان.

ئەوەش کە لە ئایەتە پیرۆزەکەوە تێیدەگەین ئەوەیە: ئەم گەردوونە دوورییەکانی بە زیاتر لە (٢٠ملیۆن ساڵی ڕووناکی) مەزەندە دەکرێت و

بارستاييەكەشـــی بـــە (١٠) و لەبـــەر دەميـــدا (٥٥) ســـفر كيلـــۆگرام دەخـــەملێنرێت، لەبـــەر دەســـتی توانـــايی خـــوادا وەك پـــەڕەكانی كتێبێكـــە لەبەردەم خوێنەرەكەيدا. ئـەم لێكچونەی گـەردوون بـە پـەڕەكانی كتێبێك لێكچونێكی گەلێك جوان و وردە و پێويستە مرۆڤ هەڵوێستەی لەسەر بكات و بيری لێبكاتەوە.

لەئايەتە پيرۆزەكەوە چەند خاڵێكمان بۆ دەردەكەوێت:

يەكـەم: هەرچـەند گـەردوون فـراوان بێـت و ناوەرۆكەكـەی زيادبێـت و كێشەكەی قورستر بێـت، بـەڵام هـەرگيز لـە بەديهێنەرەكـەی يـاخی نابێـت، بـەڵكو زۆر بەســادەيی و ئاســانی دەيپێچــێتەوە، هــەروەك چــۆن خــاوەن پـەرتوكێك پـەڕەكانی پەرتوكەكـە دەپيچـێتەوە. خـوای بـەتوانا و خـاوەن دەسەڵات لە ئايەتێكی تردا جەخت لەم ڕاستييە دەكاتەوە كە ئەم كارە بـۆ پـەروەردگار كـارێكی زۆر سـادە و ئاسـانە، وەك دەفـەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِي يَبۡدَؤُاْ ٱلۡخَلۡقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَهُوَ أَهۡوَنُ عَلَيۡهِۚ وَلَهُ ٱلۡمَثَلُ ٱلۡأَعۡلَىٰ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ﴾الـروم/٢٧، واتــە: هــەر ئــەو زاتــە لــە ســەرەتاوە بەديهێنراوەكانی بەديهێناوە، پاشان (بەجۆرێكی تر دروسـتيان دەكاتـەوە) بێگومان ئەو كارە لە دروستكردنی سەرەتا لای ئاسانترە، نموونـەی بـەرز و وەسفی بڵند هەر شايستەی ئەو زاتەيە، لە ئاسمانەكان و زەويدا، بەڕاسـتی زاتێكی زۆر بەدەسەڵات و دانايە.

دووەم: ئايەتەكـە گـەردوون بـە پـەڕەی ئاسـۆيی تـەخت دەچـوێنێت، دەگونجێت بەڕاستيش گەردوون تەخت بێت وەك دۆخێك لەنێوان گەردوونی داخراو و كراوەدا، ئەمەش كاتێك چڕيی گەردوون يەكسان دەبێت بـە چڕيی

مۆلەقە (زۆرێك لـە زانایـانی گـەردوون ئـەم بۆچـوونە پەسـەند دەكـەن)... بەهۆی زۆر گەورەیی و فراوانی قەبارەی گەردوونـەوە (بـەگوێرەی ئێمـەوە) وەك ڕووتەختێك وەهایە (ئەگـەر لەڕاسـتیدا بـەوجۆرەش نـەبێت)، هـەروەك چـۆن لـە سـەرەتادا زەوی بـە ڕوویـەكی ئاسـۆیی تـەخت دادەنـرا لەلایـەن دانیشتوانەوە، تـاكو ئـەوە دۆزرایـەوە كـە زەوی گۆییـە. بۆیـە لێكچـواندنی زەوی بـە پـەڕەكانی تۆمارێـك نزیكـە لەواقیعـەوە بـەوەی ئێمـەی مـرۆڤ لـە هـەموو لایەكیـەوە گـەردوون بەڕوویـەكی تـەخت دەبیـنین، هـەتاكو وادێتـە بیرمـــان لەڕاســـتیدا گـــەردوون شـــێوەكەی تەختـــە (زۆر دەگونجێـــت بەوشێوەیەش بێت) لە شێوەی تەختیی پەڕەكانی پەرتوكێكدا .

سێیەم: ئایەتەكە بیری مرۆڤ بەرەو كشانی گەردوون پاشان هاتنەوەیەك و دارِمـانی دەبـات. وێكچـواندنی پێچـانەوەی گـەردوون بـە پێچـانەوەی پـەڕەكانی پـەرتوكێك وێكچـواندنێكی ئێجگـار جـوان و بـەرزترە لـە هـەر وەسفێك كە بۆ ئەو حاڵەتە بكرێت. بەشێوەیەك تـەنها دەبێـت ئـەم وەسـفە لەلایـەن خوایـەكی كاربـەجێ و دانـاوە دەرچـووبێت كـە بەدیهێنـەری ئـەم گەردوونەیە.

دوای كشـان و فراوانبـوونی گـەردوون تـا ئـەم حاڵەتـەی ئێسـتای (یان ئـەوەی لـە داهـاتوودا پێیـدەگات) خـوای بەدیهێنـەری ئـەم گەردوونـە (بـە هـــەموو ئـــەوەی تێیدایـــە) دەیپێچـــێتەوە و دوای ئـــەو زۆر فراوانبـــوون و گەورەبوونە دەیگێڕێتەوە بۆ دۆخی سـەرەتای بـەدیهێنانی، بەتـەواوی وەك ئەوەی ئێستا فیلمێكی پێچەوانە بـۆ كشـانی گـەردوون ببینیـت، دەبینیـت ئەســـتێرەكان لـــە لێكنزیكبوونەوەیـــەكی یەكبینـــەدان و گەلەســـتێرەكان دێنەوەیەك و قەبارەیان بچووك دەبێتەوە.

بەگشتی گەردوون دەیەوێت بەرەو باری سەرەتای بگەڕێتەوە. پاشان ئایەتەکە دڵنیایی ئەوە دەدات کە بەمشێوەیە گەردوون دەستیپێکرد و بەمشێوەیەش کۆتایی دێت بۆ ئەو وێنەیەی لە سەرەتاوە هەیبووە.

﴿كَمَا بَدَأْنَآ أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُۥ ۚ وَعْدًا عَلَيْنَآ ۚ إِنَّا كُنَّا فَٰعِلِينَ﴾.

ئەمە بڕیارێکی بەدیهێنەرە پێش دروستبوونی گەردوون، ڕۆژێك لە ڕۆژان گەردوون دەگێڕێتەوە بۆ شێوەی سەرەتای، بۆ خاڵێك کە چڕی و پلەی گەرمیەکی ناکۆتای هەیە یان بۆ شێوەیەکی تر کە تەنها لەزانستی خواییدا هەیە.

کرداری کشانی گەردوون و داڕمانی لەسەر خۆی، ئەو داڕمانە زۆر مەزنەی دەیگێڕێتەوە خاڵی سەرەتای بەدیهێنان، نزیکترین ڕاڤەیە زانست لەئێستادا دەتوانێت پێشکەشی بکات سەبارەت بە پێچانەوەی گەردوون یان پێچانەوەی ئاسمان وەك شێوەی سەرەتای بەدیهێنان.

لێرەدا چەند خاڵێك هەن پێویستە لەبەر چاو بگیرێن:

١. دەستەواژەی زانستی یان مرۆیی بۆ کرداری کشان و فراوانبوونی گەردوون کە داڕمانێکی زۆر گەورە بەدوایدا دێت، پێچەوانەکەرەوەی ئەو وێنانەن کە مرۆڤ دەیبینێت یان وێنای دەکات بۆ ئەم ڕووداوەی لە هێز و توندی و مەزنیدا لەسەرو وزە و توانایەوەیەتی، بەڵکو لەسەرو خەیاڵی مرۆڤیشەوەیە بۆ وەسفی کۆتایی گەردوون و ئەوەی تێیدایە (مرۆڤ وەك بەدیهێنراوێك لەسەر ئەم هەسارەیە، هەسارەی زەوی کە یەکێکە لە هەسارە پاشکۆکانی خۆر و خۆریش یەکێکە لەو چەندین بلیۆن ئەستێرەیەی گەلەستێرە پێکدێنن و بلیۆنەها گەلەستێرەش گەردوون پێکدێنن).

لەلایەکی دیکەوە لە دەستەواژە قورئانییەکەدا بۆ پێچانەوەی ئاسمان یـان گـەردوون هێمنیــەك دەبیــنین، ئەمــەش توانـا و دەسـەڵاتی خـوای بەدیهێنــەری مــەزن دەنوێنێـت کـە ئـەم وتەیـەی فـەرمووە، کۆتاییهێنـان بەهەموو گـەردوون بـەلای بەدیهێننـەرەوە کـارێکی زۆر سانایە و ئاسـانترە لەوەی ئێمە هـەموو ڕۆژێـك ئـەنجامی دەدەیـن، ئـەویش پێچانەوەی چـەند پەڕەی پەرتوکێکە، واتە پێچانەوەی گەردوون هیچ قورسییەکی تێدا نییـە بۆ خوای بەدیهێنـەر، هـەروەك چۆن پێچانەوەی پـەڕەکانی پـەرتوکێك بـۆ ئێمەی مرۆڤ کارێکی گرا نییە.

٢. ئەگەر کۆتاییهـاتنی گـەردوون بـەپێی ڕاڤـە زانسـتییەکە بـە کشـان و پاشـان هاتنەوەیـەك و داڕمـانی، یارمـەتیمان بـدات لـە تێگەیشـتنی ئایەتـە پیرۆزەکـە و لەڕاڤــەی پێچـانەوەی ئاسمانـدا و گێڕانــەوەی گــەردوون بــۆ شـێوازی سـەرەتای بـەدیهێنان، ئـەوا زیـاد لـەوە وردەکـاری تـری تێدا دەبینرێت، چونکە ئەمە تاکە ڕاڤە نابێت بۆ ئایەتەکە و پێچانەوەی خـوایی بۆ گـەردوون دەگونجێت بەشـێوەی کشـان و داڕمـان بێـت و دەشگونجێت بەهەر شێوەیەکی تر بێت کە لە داهاتوودا بیزانین یاخود هەر نەیزانین.

بەهەمان شێوە ئەو کاتەی کرداری پێچانەوەکە دەیخایەنێت هەمان ئـەو کاتە بێت کە کرداری کشان و داڕمانەکە خایاندوویـەتی و هـەمان ئـەو کاتـە بێـت کـە کـرداری فراوانبـوون و کشــان خایاندوویـەتی، واتــە دەورووبـەری (١٥ملیـۆن سـاڵ)، دەگونجێـت لـەو کاتـەش زیـاتر یـان کـورتتر یـاخود لـە چاوتروکاندنێکدا ڕوویدات.

خـوای گــەورە دەفــەرموێت: ﴿وَنُفِخَ فِي ٱلصُّورِ فَصَعِقَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ إِلَّا مَن شَآءَ ٱللَّهُۖ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخۡرَىٰ فَإِذَا هُمۡ قِيَامٞ يَنظُرُونَ﴾

الزمر/٦٨، واتە: (ڕۆژێك دێت ئیتر بڕیاری خوایی دەبێت ئەنجام بدرێت، بەكۆتاییهێنان بە ژیانی دونیا و بەرپاكردنی ڕۆژی قیامەت) ئیتر فوو دەكرێت بە (صور)دا و هەركەس لە ئاسمانەكان و زەویدا مابێت دەستبەجێ دەمرێت، مەگەر كەسێك خوا ویستی نەبێت، لەوەودوا فوویەكی تری پێدا دەكرێتەوە (هەر هەموو خەڵكی) هەستاونەتە سەرپێ و چاو دەگێڕن (بە سەرسامییەوە) تەماشای یەكتر و دەورووبەر دەكەن.

بۆیە گەردوون (دەكرێت ناوبنرێت بۆشایی و كات) دوو بەدیهێنراون لە بەدیهێنراوەكانی خوا و هیچیان سەرپێچی ناكەن لە بەجێهێنانی مەراسیمی گوێڕایەڵی و وەلائی تەواو بۆ بەدیهێنەرەكەیان، ئەو خوایەی ئاسمانەكانی بەدیهێناوە و بەتوانایە لە گێڕانەوەی بەدیهێنانەكەیان یان بەدیهێنانی نموونەی ئەوانە بەهەمان شێواز یان شێوازێكی جیاواز، لەهەمانكاتدا یان لەهەر كاتێكی تردا.

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿أَوَلَيْسَ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِقَٰدِرٍ عَلَىٰٓ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُم ۚ بَلَىٰ وَهُوَ ٱلْخَلَّٰقُ ٱلْعَلِيمُ﴾يس/٨١، واتە: ئایا ئەو كەسەی ئاسمانەكان و زەوی دروستكردووە ناتوانێت دووبارە دروستیان بكاتەوە؟! بەڵێ (زۆرچاك) دەتوانێت و ئەو لە دروستكردن و داهێناندا زۆر بەتوانا و زانایە.

هەسارەکانی کۆمەڵەی خۆر پێشبینی دەکرێت (١١) بن نەك (٩)

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِذۡ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَٰٓأَبَتِ إِنِّي رَأَيۡتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوۡكَبٗا وَٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَ رَأَيۡتُهُمۡ لِي سَٰجِدِينَ﴾يوسف/٤، واتە: کاتێك یوسف بە باوکی وت: باوکی بەڕێزم! من لە خەومدا یازدە هەسارە و خۆر و مانگم بینی کڕنوشیان بۆ دەبردم.

تائێستا زانایان نۆ هەسارە لە هەسارەکانی کۆمەڵەی خۆریان دۆزیوەتەوە (ئەگەرچی ڕا وەهاش هەیە کە هەشتن) ، پێدەچێت لە داهاتووشدا دوو (یان سێ) هەسارەی تر، وەك سەلماندنی خەوەکەی یوسف، بدۆزنەوە.

لە ڕۆژانی دابەزینی قورئاندا پێنج هەسارە ناسرابوون. دوای داهێنانی بنکەکانی تێڕوانینی گەردوونی ژمارەی هەسارەکان گەیشتنە نۆ هەسارە. هاوسەنگی گەردوونی لە کەماڵدایە، هەربۆیە بەر لە دۆزینەوەیان پێشبینی هەبوونی هەریەکە لە هەسارەکانی نیبتۆن و بلۆتۆ کرابوون، واتە لە ڕێگای ئەژمارکردنە گەردوونییەکانەوە سەرەتا دۆزرانەوە و لە پاشانیش بەهۆی تێڕوانینەوە، بینران و ئاشکراکران.

شـایانی ئاماژەپێدانـە ئـەژمارکردنی کۆمپیوتـەری گـەردوونزانی نوێـوە بـوونی هەسـارەیەکی لـە دوای پلۆتـۆوە دۆزیوەتـەوە کـە تـا هەنووکـە نـەبینراوە، ئـەو هەسـارەیە نـاونراوە (بروسـوبینا) و دەوروبـەری (١٠ملیـار کیلۆمەتر) لەخۆرەوە دوورە.

هەروەها زانایان پێشبینی بوونی هەسارەیەکی تریشیان لەنێوان خـۆر و عـەتاردا کـردووە و ناویاننـاوە (فولکـانو) کـە ئـەویش تائێسـتا نـەبینراوە. ئەگـەر بـوونی ئـەم دوو هەسـارەیەش بەتـەواوی سـەلمێنرا، ئـەوا ژمـارەی هەسارەکانی کۆمەڵەی خۆر دەبێتە (١١) نەك (٩).

خۆرو مانگ بە حسابی ورد دروستکراون

خوای گەورە دەفـەرموێت: ﴿ٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ﴾الـرحمن/٥، واتـە: خـــۆر و مانگیشـــی بـــە حســـابێکی ورد دروســـتکردوون و داینـــاون لەخولگەکانیاندا و لە سوڕانەوەدان.

ئەم ئایەتە ئاماژە بە ساڵی خۆری و ساڵی مـانگی نـادات، وەك هەنـدێك کەس گومان دەبەن، بەڵکو ئیعجازێکی گەورە ڕاڤە دەکات کە زانستی نـوێ ئاشکرایکرد، ئەویش ئەوەیە خۆر و مـانگ لـەڕووەکانی گـەرمی و قـەبارە و دوورییەوە سیستمێکی ورد و حساب بۆکراویان هەیە.

گـەر خـۆر کـەمێك گـەورەتر بێـت یـان نزیکتربـووەوە لـە زەوی ئـەوا گڕدەگرین. خۆئەگەر کەمێك بچوکبووەوە یـاخود لـە زەوی دوورکەوتـەوە، ئەوکاتە دەیبەستین. بەهەمان شێوە مانگیش گەر کەمێك گـەورەتربوو یـان نزیکبـووەوە، بـەهۆی هەڵکشـانی دەریـاوە نقـومی ئـاو دەبـین، خۆئەگـەر کەمێك بچوك بێتەوە یاخود لە زەوی دوورتر بکەوێتەوە، دەریاکان نامێنن.

حەوت ئاسمانی چین چین

خـوای پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿تَبَٰرَكَ ٱلَّذِي بِيَدِهِ ٱلۡمُلۡكُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٌ ۝١ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلۡمَوۡتَ وَٱلۡحَيَوٰةَ لِيَبۡلُوَكُمۡ أَيُّكُمۡ أَحۡسَنُ عَمَلٗاۚ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡغَفُورُ ۝٢ ٱلَّذِي خَلَقَ سَبۡعَ سَمَٰوَٰتٖ طِبَاقٗاۖ مَّا تَرَىٰ فِي خَلۡقِ ٱلرَّحۡمَٰنِ مِن تَفَٰوُتٖۖ فَٱرۡجِعِ ٱلۡبَصَرَ هَلۡ تَرَىٰ مِن فُطُورٖ ۝٣ ثُمَّ ٱرۡجِعِ ٱلۡبَصَرَ كَرَّتَيۡنِ يَنقَلِبۡ إِلَيۡكَ ٱلۡبَصَرُ خَاسِئٗا وَهُوَ حَسِيرٞ﴾ الملك/١-٤.

ئێمە لێرەدا لەسەر ئەو بەشەی ئایەتەکە دەوەستین کە دەفـەرموێت: ﴿ٱلَّذِي خَلَقَ سَبۡعَ سَمَٰوَٰتٖ طِبَاقٗا﴾ واتە: ئەو زاتـە ئاسمانـەکانی بەحـەوت چـین دروستکردووە.

زانایانی گەردوون دەڵێن: چینی یەکەم چینی هەوای ژێرەوەیە کـە مـرۆڤ و زیندەوەرانی تێدا دەژی، لـە باڵنـدە و ئـاژەڵان و درەخـت و ڕووەکـەکان. ئەم چینەش دیسانەوە لە چەند چینێکی تر پێکهاتووە، لـە دۆخێکـەوە بـۆ دۆخێکـی تـر و لـە جێگایەکـەوە بـۆ جێگایـەکی تـر دەگۆڕێـت، لـە دۆخـی گەرمییەوە بۆ دۆخی سارد و بۆ دۆخی هەورەکان، بۆ حاڵەتی باران، زریان، ئەو پەستان بەرزیی و نزمییانەی کەش کە لە جێگایەکەوە بۆ جێگایەکی تر دەگوێزرێنـــەوە و هـــەر ئـــەو گواســـتنەوەیەش بنـــەمای پێشـــبینییەکانی ئاووهەوایە.

چینی دووەم چینی گەردە گازییە کبریتییەکانە، ئەم گەردانە کرداری داباریبنی باران ئاسان دەکەن، گەر ئەم چینە نەبوایە باران نەدەباری و ژیانیش لەسەر ڕووی زەوی نەدەبوو.

لەم چینەی دووەمدا چینی ئۆزۆن هەیە کە بریتییە لە بەرگێك و لە ئۆکسجینی سیانی پێکدێت و تیشکی سەرووەنەوشەیی کوشندە دەمژێت. لە تیشکی هاتوو لە خۆرەوە تیشکی سەرووەنەوشەیی هەیە چینی ئۆزۆن دەیمژێت و ڕێی پێنادات تێپەڕبێت تەنها بەبڕێکی زۆرکەم نەبێت. جێی باسە ئەو بڕە کەمەی تیشکی سەرووەنەوشەیی کە چینی ئۆزۆن ڕێ بەتێپەڕبوونی دەدات هەندێك لە میکرۆبی زیانبەخشی زیندەوەران دەکوژێت، بۆیە بەرکەوتن بە تیشکی خۆر بەسوودە و پاکژکەرەوەیە.

چینی سێیەم وێکچوی کورەیەکی ئەتۆمی کڵپەسەندووە. گەر ئەم چینەش نەبێت بەردە گەردوونییەکان و هەسارۆکە بەربووەوەکان هەموو شتێکی سەرزەوی خاپور و وێران دەکەن، بەڵام ئەم چینە هەموو شتێك دەتوێنێتەوە لە نەیزەك و کانزا و هەسارۆکە و بەردەکان. دواجار بەهۆی هێزی کێشکردنی زەوییەوە دەگەنە زەوی (دوای سوتانیان لەو چینەدا)، بەڵام دوای ئەوەی بوونەتە وردە تەپوتۆزی ئەوتۆ تەنها بە وردبین دەبینرێن.

چینی چوارەمی چینەکانی بەرگەهەوا چینی (ئایۆنۆسفێر)ـە واتە چینی ئایۆنکار. ئەم چینە ئایۆنکارە بەرکەوتەی تیشکی خۆر دەبێت بە تیشکی سەرووەنەوشەیشەوە کە کاردەکاتە سەر تێکشکاندنی گەردیلەکانی گازی ئۆکسجین و نایترۆجین، بەوەش یەکێك لە ئەلیکترۆنەکان وندەکات و دەبێتە ئایۆن، واتە بارگاوی دەبێت. ئەو گەردیلانە پێیاندەوترێت ئایۆنی بارگاوی.

ئـەم ئایۆنانـە کـاری ملیۆنـان ئاوێنـەی کـەش دەکـەن، هەڵدەسـتن بـە پێچەوانەکردنەوە (دانەوە)ی شەپۆلە بێتەلـەکان لـە زەوییـەوە و بـەدەوری زەویدا پەخشی دەکەن. هەر ئـەم ڕێگەیـەش بـەکاردێت بـۆ ناردنی پەیامـە بێتەلەکان لە کیشوەرێکەوە بۆ کیشوەرێکی تر، هەروەها بە هەموو جیهـان و بە هەموو ئاڕاستەکاندا.

چینی پێنجەم لە هەزار کیلۆمەترەوە درێژدەبێتەوە تاکو شەست و پێنج هەزار کیلۆمەتر. لەم چینەدا بەپلەبەندی هەوای تێدا کـەم دەبێتـەوە، تـاکو ئیتر نامێنێت. ئەستوری چـینی هـەوای دەوری زەوی زیـاترە لـە (٦٥هـەزار کیلۆمەتر) و زیاتر.

بەرگەهـەوا بەربەسـتێکی ڕاسـتەقینەیە، لـە ڕاسـتیدا چڕییەکەی کەمـە، بەڵام زۆر ئەستورە، تیشك ڕادەگرێت و شوهبەکان دەسوتێنێت. ژیانمان لە مەترسی دەپارێزێت، چونکە جگە لـە سوودبەخشـەکان ڕێ بـە تێپـەڕبوونی هیچ شتێکی زیانبەخش بەنێویدا نادات.

ئەمەی باسکرا یەکێکە لە لێکدانەوەکانی حەوت چینەکەی ئاسمان...

ڕێنمویی بەهۆی ئەستێرەکانەوەیە نەك هەسارەکان

لەوکاتـەدا کـە زانسـتی ئـەزمونکاری جیـایی ناکـات لـەنێوان ڕوونـاکی و نـووردا، قورئـانی پـیرۆز وەسـفی خـۆر دەکـات بـەوەی ڕووناکیبەخشـە و مـانگیش نووربەخشـە. پـەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ ٱلشَّمْسَ ضِيَآءً وَٱلْقَمَرَ نُورًا﴾يونس/٥.

ڕووناکی (ضوء) ڕاستەوخۆ لەو تەنەوە دەردەچێت کە خـۆی ڕوونـاکیی دروسـتدەکات، کاتێـك ئـەو ڕووناکییـەش دەکەوێتـە سـەر تـەنێکی تاریـك نوورەکەی دەداتەوە.

پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَعَلَـٰمَـٰتٍۚ وَبِٱلنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ﴾النحـل/١٦، واتـــە: و نیشـــانەی زۆر و زەبەنـــدی لـــە زەویـــدا دابینکـــردووە و بـــەهۆی ئەستێرەکانەوە خەڵکی ڕێی خۆیان دەربیەن.

یـــان دەفـــەرموێت: ﴿وَهُوَ ٱلَّذِى جَعَـلَ لَكُمُ ٱلنُّجُومَ لِتَهْتَدُوا۟ بِهَا فِى ظُلُمَـٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ﴾الانعام/٩٧، واتە: هەر ئەو زاتە، ئەستێرەی بۆ فەراهەم هێنـاون تـا ببێتـە هـۆی ڕێنمویتـان لـەناو تاریکییـەکانی سـەر ڕووکـاری وشـکانی و دەریاکاندا.

قورئانی پیرۆز ئاماژەی بەوە داوە کە ڕێنمویی لە تاریکییەکاندا بەهۆی ئەستێرەکانەوەیە نەك هەسارەکان، لەگەڵ ئەوەشدا هەسارەکانیش نوور و ڕۆشناییان وەك ئەستێرەکان دەگاتە زەوی.

زانستی نوێ سەلماندوویەتی ئەستێرەکان سەرچاوەی ڕووناکی بنەڕەتین لە ئاسماندا، چونکە ئەوانە تەنی ئاسمانی کڵپەسەندوون و پلەی گەرمییان دەگاتە ملیۆنان پلەی سەدی، لەبەرئەوە ڕووناکی لە خودی خۆیەوە بەرهەم دێنێت و بەرەو دەرەوە دەریدەکات و بەوەش گۆی زەوی ڕووناك دەکاتەوە.

بەلاّم ڕۆشنایی (ڕووناکی) هەسارەکان بنەڕەتی نین، بەڵکو نوور و ڕۆشنایی لە ئەستێرەکانەوە وەردەگرن و بەرەو زەوی دەیدەنەوە، ئەوەش لەبەرئەوەی هەسارەکان تەنی ئاسمانی ساردن و ئاگریان لەنێودا نییە و ناتوانن لە خودی خۆیانەوە ڕووناکی پەخش بکەن.

لێرەدا تێبینی دەکرێت کە قورئانی پیرۆز هەسارەکانی ناونەبردووە بەوەی هۆکاری ڕێنمونی بن لە تاریکییەکاندا، بەڵکو تایبەتی کردووە تەنها بە ئەستێرەکانەوە، ئەوەش لای مرۆڤ بەر لە ١٤سەدە بەدڵنیاییەوە نەزانرابوو.

کۆتایی مانگ لە ڕۆژی دواییدا

پــەروەردگار دەفــەرموێت: ﴿فَإِذَا بَرِقَ ٱلْبَصَرُ ۝٧ وَخَسَفَ ٱلْقَمَرُ ۝٨ وَجُمِعَ ٱلشَّمْسُ وَٱلْقَمَرُ﴾ القيامـة/٧-٩، واتــە: کاتێـك دێـت، چـاو ئەبلـەق دەبێـت، مـانگیش دەگیرێت و تاریك دەبێت، خۆر و مانگ کۆدەکرێنەوە.

لەبەرئەوەی خـۆر بـە بـەردەوامی بارسـتاییەکەی کەمـدەکات، هەربۆیـە دەبێت زەویش بەشێك لە بارستاییەکەی ون بکات لەپێناو مانەوەی دووریی نێوانیانـدا بـەجێگیری، لەبەرئـەوە زەویـش ملیۆنـان تـۆن لـە گـاز و تـۆز وندەکات.

بــەوەی زەوی بـــە بـــەردەوامی بارســـتاییەکەی کـــەم دەکـــات بـــۆ پارێزگاریکردن لە دووریی جێگیری لەگەڵ خۆردا، هەربۆیە دەبێت مـانگیش بۆ پاراستنی دووریی نێوان خۆی و زەوی بارستاییەکەی کـەم بکـات، بـەڵام ئەمە ڕوونادات، مانای ئەمەش وایە دووریـی نێـوان زەوی و مـانگ جێگیر و چەسـپاو نابێـت، بـە دروسـتی هــەر ئـەوەش ڕوودەدات. توێژینـەوە گەردوونییەکان سەلماندویانە مانگ بەردەوام لە زەوی دووردەکەوێتەوە.

زانایان ڕاڤـەی هۆکارەکـانی ئـەم دیاردەیـەیان کـردووە بـەوەی خێرایـی سوڕانەوەی بەدەوری تەوەرەکەیدا بە پلەبەندی کەمـدەکات بـەهۆی (بـا) و کــرداری هەڵکشــان و داکشــان، ئــەوەش دەبێتــەهۆی زیــادبوونێکی زۆر

لـەخێرایی سـوڕانەوەی مـانگ بـەدەوری تەوەرەکەیـدا و ئـەو زیـادبوونی خێراییەش هۆکاری دوورکەوتنەوەیەتی لە زەوی.

زانایـانی فەلـەك دەڵـێن: مـانگ کـە دووریـی (٣٨٥هـەزار کیلۆمـەتر) لـە زەوییـەوە دوورە، هـەموو سـاڵێك (٣ سـانتیمەتر) بـە بـەردەوامی دوورتـر دەکەوێتەوە.

ئـەم دوورکەوتنـەوە بەردەوامـە لـە داهاتوویـەکی دووردا مـانگ دەخاتـە بواری کێشکردنی خۆرەوە، لە دواییشدا ئەوە دەبێتەهۆی تەقینەوەی مانگ لەسەر ڕووی خـۆر. ئـەم زانیارییـە زانسـتییە بەتـەواوی لەگـەڵ ئایەتەکـەدا دێتەوە کە دەفەرموێت: ﴿وَجُمِعَ ٱلشَّمۡسُ وَٱلۡقَمَرُ﴾القيامة/٩.

لە ئایەتی ﴿وَخَسَفَ ٱلۡقَمَرُ﴾یشدا، (خسف) بە مانـای ونبـوون دێـت، واتـە نەمانی ڕووناکی. تێبینی دەکەین ﴿وَخَسَفَ ٱلۡقَمَرُ﴾ پێش ﴿وَجُمِعَ ٱلشَّمۡسُ وَٱلۡقَمَرُ﴾ دێت لە ئایەتە پیرۆزەکەدا، واتە ونبوونی ڕۆشنایی مانگ پێش کۆبوونەوەی لەگەڵ خۆردا ڕوودەدات.

ئەمەش یەکێکی ترە لە ئیعجازە گەردوونییەکانی قورئانی پیرۆز. زانایان دەڵێن: لەکاتی دوورکەوتنەوەی لە زەوی، مانگ بە پلەبەندی ڕووناکیدانەوە لە ڕووەکەیەوە کەمدەکات تاکو بەتەواوی دیارنامێنێت و ونده‌بێت، ئەوەش مانای (خسوف القمر) دەگەیەنێت.

مردنی ئەستێرە

زاراوەی ئەستێرە بە تەنێکی گەردوونی پرشنگداری گۆیی دەوترێت کە بەردەوام کارلێکی ناوکەیەکبوونی تێدا ڕوودەدات، ئەویش بە یەکگرتنی ئەتۆمە سوکەکانی گازی هایدرۆجین، کە ئەم گازە پێکهاتەی ئەستێرەکانە. لە ئەنجامی ئەم کارلێکەدا گەرمی و ڕووناکی و تیشکەکانی تر پەیدادەبن و هایدرۆجینیش بۆ هیلیۆم دەگۆڕێت.

بۆنموونە خۆر پلەی گەرمی چەقەکەی (١٥ملیۆن پلەی سەدی)یە. زانایان پێیان وایە خۆرەکەی خۆمان بڕێکی زۆر هایدرۆجینی هەیە. هەروەها خۆر لە هەر چرکەیەکدا (٦١٦ملیۆن تۆن) هایدرۆجین دەکات بە (٦١٢ملیۆن تۆن) هیلیۆم، بەمەش (٤ملیۆن تۆن) کەمدەکات کە دەبێتە وزە بەشێوەی گەرمی و ڕووناکی و تیشکەکانی تر.

بەم شێوەیە بڕی (٥٣,٢٢٢,٤٠٠,٠٠٠,٠٠٠ تۆن) هایدرۆجین سوتەمەنی ڕۆژێکی خۆرە، هەروەها لە هەر مەترێکی چوارگۆشەی خۆردا نزیکەی (٦٤ملیۆن وات) وزە دەنێرێتە دەرەوە. کەواتە خۆر بەردەوام لە کەمبووندایە و ڕۆژێك دێت دەکوژێتەوە و دەبێتە تەنێکی ئاسمانی وەك کونی ڕەش یان نیوترۆنە ئەستێرە، یان گرگنی سپی.

ئەستێرە بە قۆناغەکانی ژیانی خۆیدا تێپەڕدەبێت، لە سەرەتای دروستبوونیەوە لە تەمگەلەوە، پاشان لەوپەڕی گەنجیدا کە کارلێکەکانی

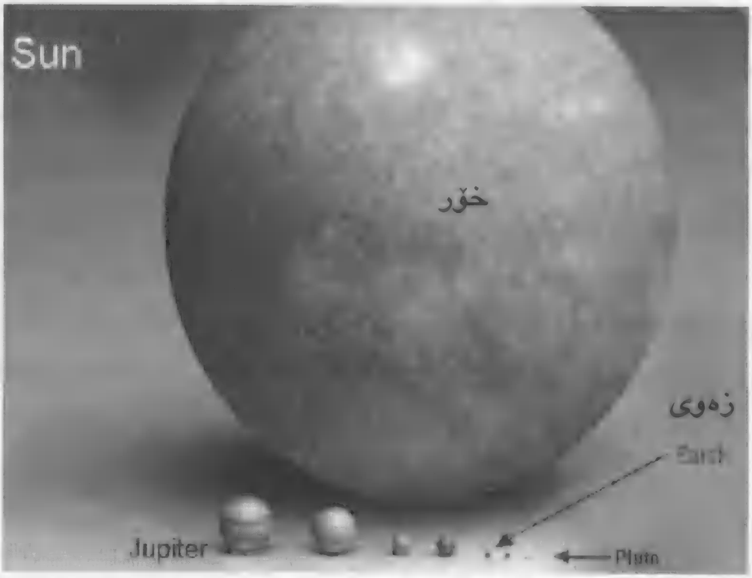
بەردەوامە و بڕێکی زۆر هایدروجینی هەیە و لە کۆتاییشدا پاش نەمانی هایدرۆجینەکەی و گۆڕانی بۆ تەنێکی ئاسمانی تر کە سیفەتی ئەستێرەی تێدا نییە. ئەستێرەکان لەم قۆناغەدا دەگۆڕێن بۆ زەبەلاحی سوور یان نیوترۆنە ئەستێرە یان گرگنی سپی یاخود کونی ڕەش... خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِذَا ٱلشَّمۡسُ كُوِّرَتۡ ۝١ وَإِذَا ٱلنُّجُومُ ٱنكَدَرَتۡ﴾التکوير/١-٢، دیارە کوژانەوەی خۆر واتای نەمانی کارلێکی ناوکە یەکبوونەکانیەتی کە ئەوکاتە هیچ ڕووناکییەك نادات، هەروەها پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿وَٱلنَّجۡمِ إِذَا هَوَىٰ﴾النجم/١، واتە: سوێند بە ئەستێرە کاتێك دەمرێت.

خۆر گەورەترە لە مانگ

خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ وَكَذَٰلِكَ نُرِيٓ إِبۡرَٰهِيمَ مَلَكُوتَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلۡمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيۡهِ ٱلَّيۡلُ رَءَا كَوۡكَبٗاۖ قَالَ هَٰذَا رَبِّيۖ فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَآ أُحِبُّ ٱلۡأٓفِلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلۡقَمَرَ بَازِغٗا قَالَ هَٰذَا رَبِّيۖ فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمۡ يَهۡدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلشَّمۡسَ بَازِغَةٗ قَالَ هَٰذَا رَبِّي هَٰذَآ أَكۡبَرُۖ فَلَمَّآ أَفَلَتۡ قَالَ يَٰقَوۡمِ إِنِّي بَرِيٓءٞ مِّمَّا تُشۡرِكُونَ ﴿٧٨﴾ إِنِّي وَجَّهۡتُ وَجۡهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ حَنِيفٗاۖ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴾الأنعـام/٧٥-٧٩، واتــە: بــەو شـێوەیەش دەسـەڵاتی تۆکمـەمان لـە ئاسمانـەکان و زەویـدا نیشـانی ئیـبراهیم دەدەیـن بۆئـەوەی بەڵگە بەدەست بێت و لەڕیزی دڵنیاکاندا بێت، ئینجا کاتێك شەو باڵی کێشا بەسەر ئیبراهیمدا ئەستێرەیەکی (گەشی گەورەی) بینی، بۆیە وتی: ئاگادار بن وادابنێین ئەمەیان پەروەردگارمە، کاتێك ئەستێرەکەی لێ ئـاوابوو وتـی: من شتی لەبەرچاو ونبـووم خۆشـناوێت و ناپەرستم. ئینجـا کاتێـك مـانگی بینی هەڵهات، وتی: ئاگادار بن، وادابنـێین ئەمـەیان پەروەردگارمـە، کاتێـك ئەویش ئاوابوو وتی: سوێند بەخوا ئەگەر پەروەردگارم هیدایەتی نەدامایـە، ئەوە بێگومان لەڕیزی دەسـتەی گومڕاکانـدا دەبـووم. ئینجـا کاتێـك خـۆری بینی هەڵهات، وتی: ئاگـادار بـن، وادابنـێین ئەمـەیان پەروەردگارمـە، ئەمـە

گەورەتریشە کاتێك ئـەویش ئـاوابوو وتـی : ئـەی خەڵکینـە، ئـەی خزمینـە، بەڕاستی من بەریم لـەو شـتانەی ئێـوە کردوتانـە بـە هـاوەڵ و هاوبـەش بـۆ (پـەروەردگار). بەڕاستی من ڕووی خۆم و دڵم لـە پـەرستنندا کردووەتـە ئـەو زاتەی ئاسمانەکان و زەوی فەراهەمهێناوە، لەکاتێکدا ڕووم لە هیچ شـتێکی تـر ناکـەم، بـە دڵنـارامی تەواویشـەوە (دەڵـێم کـە): هـەرگیز مـن لـەڕیزی هاوەڵگێراندا نیم بۆ پەروەردگار.

ئیبراهیم پێغەمبەر (سەلامی خوای لیبێت) چاو بەئاسماندا دەگێڕێت بەو نیازەی بەدیهێنەری بدۆزێتـەوە کە گـەورەترە لـە هـەموو شـتێك. بۆیـە لـە

تێڕاماندا بە پلەبەندی لە بچوکەوە تا پایەبەرزەکان دەچێت، بـە هەسـارەی ڕۆشـن دەسـتپێدەکات کـە بەبچـوکی دەیبینێـت و پاشـان ئـاوڕ بـۆ مـانگی درەوشاوە دەداتەوە لـە چـواردە شـەویدا کـە ڕووناکییەکـەی ئاسمـانی پـڕ کردبوو، بەڵام زۆری نەبرد ئەویش ونبوو، لەدواییدا دیدو هزری بـەرەو خـۆر

ئاراسته دەكات، بـه گـەورەتر لـه هەسـاره و مـانگیش دەیبینێـت... ئەمـه سەبارەت به ئیـبراهیم (سـەلامی خـوای لێبێـت) و پلەبەنـدی بیرکردنـەوەی مرۆییانه، بەڵام ئایەته پیرۆزەکه ئامـاژە بـه خـۆر دەدات بـه دەسـتەواژەی (أكبر) و ئەو دەربڕینەی بۆ مانگ بەکارنەهێناوه گەرچی پەپکه دیارەکەشی کـەمێك گـەورەتره لـه پەپکـەی خـۆر، زۆریـش لـه هەسـارەکان گـەورەتر دەردەکەوێت. خوای زانا و دانا و دابەزێنەری قورئان فێرمـان دەکـات خـۆر له مانگ و هەموو هەسارەکانی کۆمەڵەی خۆر گەورەتره.

زانستی نوێ سەلماندویەتی مانگ زۆر له خۆر بچوکتره، تیرەکەی (٤٣٦ جـار) لـه تـیرەی خـۆر بچـوکتره و (٣٣٣هـەزار جـار) لـه هەسـارەی زەوی بچوکتره.

خۆر دەجوڵێت و مەلە دەکات

خـــوای گـــەورە دەفـــەرموێت: ﴿ٱللَّهُ ٱلَّذِى رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ۖ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ۖ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ يُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ لَعَلَّكُم بِلِقَآءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ﴾الرعـد/٢، واتـە: خـوا ئـەو زاتەیـە کـە بەچاوی خۆتـان دەیبیـنن چـۆن ئاسمانـەکانی بـەبێ کۆڵەکـە و سـتوون بەرزکردووەتەوە و ڕایگرتووە، لەوەودوا چووە سەر تـەختی فـەرمانڕەوایی بـەو شـێوەیەی کـە لایـەق بەخۆیـەتی، خـۆر و مانگیشـی ڕامهێنـاوە، هەریەکەیان لـە چـەرخ و خـولی خۆیاندا بێوچـان تـا ماوەیـەکی دیاریکراو دەسوڕێنەوە، هەر ئەو زاتـە کاروبـاری جیهـان هـەر هـەمووی بەڕێـدەکات و ڕێکدەخات، هەروەها ئایەتـەکانی قورئـان بـەوردی و دووروودرێـژی دەخاتـە بەرچاو بۆئـەوەی دڵنیـابن لـە بەخزمـەت گەیشـتن و ئامـادەبوونی بـەردەم دادگای پەروەردگارتان (بۆ لێپرسینەوە).

یـــان دەفـــەرموێت: ﴿وَٱلشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ﴾یس/٣٨، واتە: خۆریش لە گەردش و سوڕانەوەی خۆیدا بەردەوامە و بەرەو سرەوت دەچێت، یـاخود بـەدەوری چـەقی خۆیـدا دەسـوڕێتەوە، بێگومان ئەوە توانای زاتێکی باڵادەست و زانا دەردەخات.

ڕاڤـەکارانی قورئـــان (وەك ڕازی و طـبري و قـرطبي) لـە ئایەتـەکانی قورئانـــەوە ئـــەو ڕاســـتییەیان هـــەڵهێنجاوە کـــە خـــۆریش وەك زەوی و

هەسارەکانی تر لە باری جوڵە و مەلەی بەردەوامدایە، لە خولگەی تایبـەت بەخۆیدا.

چینی و یابانییەکان توانییان پێشبینی خۆرگیران و مـانگگیران بکـەن و لەپاشان گرنگیدان بـە زانسـتی گەردووناسـی لـە سـەردەمی یۆنانـدا زیـاتر بوو... تالیس و بەتلیمۆس و ئەرستۆ وتیان زەوی جـێگیر و چەسـپاو و بـێ جوڵەیە، زەوی چەقی گەردوونە و خۆر و هەموو هەسارەکان لە خولگەیەکی گۆیی داخـراودا بەدەوریـدا دەسـوڕێنەوە. لـە سـەرەتای سـەدەی سـێیەمی پێش زایندا "ئەریستادکوس" تیـۆریکی تـری هێنـا و وتـی زەوی بـەدەوری خۆردا دەسوڕێتەوە، بەڵام وایدانا خۆر جێگیر و بێ جوڵەیە.

خـەڵکی ئـەم تیۆرەیـان ڕەتکـردەوە و بانگەشـەکارانی تیۆرەکـەیان بـە گومڕا و سەرلێشێواو دانا و توندترین سزایان دەدان... مەسـەلەکە هـەروەك خۆی مایەوە تا کۆتایی چاخی ناوەڕاسـت (لەسـاڵی ١٥٤٣ز)، کاتێـك زانـای پۆڵەنــدی "کۆپـــەرنیکۆس" کتێبەکــەی خــۆیی لـــەبارەی گــەردوون و هەسارەکانەوە بڵاوکردەوە، لە کتێبەکەیدا بـیردۆزی سـوڕانەوەی زەوی بـە دەوری خۆردا جێگیرکرد، بەڵام دیسانەوە ئەمیش خۆری بە وەستاو دانا.

لەپاشان و لەدوای داهێنانی تەلەسکۆب ئەم تیۆرەیـە بـووە ڕاسـتییەکی زانستی و وردەوردە زانایان مەیلیان بەرەو ئـەو هـزرە ڕۆیشـت تـاکو زانـای گەردووناسی ئیتاڵی "گالیلۆ" توانی بگاتە ئەم ڕاستییە، بەهۆی چاودێری و تەماشـاکردنی بـەردەوامی جوڵـەی ئەسـتێرە وهەسـارەکان (لـە سـەدەی حەڤدەدا).

لە هەمان سەدەدا زانای گەردووناسی ئەڵمانی "کیپلـەر" گەیشـتە ئـەو ڕاسـتییەی هەسـارەکان تـەنها بـەدەوری زەویـدا ناسـوڕێنەوە، بـەڵکو لـە خولگــەی تایبــەتی هێلکــەیی (أهلیلیجــی)دا بــەدەوری خــۆردا (ســەنتەر) دەسوڕێنەوە.

زانای ئینگلیزی "ریچارد کارینگتۆن" لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەدا ئاشکرایکرد خۆر بەدەوری خۆیدا دەسوڕێتەوە بە ماوەی (٢٨ ڕۆژ و ٦ کاتژمێر و ٤٣ خولەك)، ئەوەش لەڕێی شوێنکەوتنی خۆرەپەڵە (البقع الشمسية) کە لە خۆردا دۆزرایەوە.

"کیپلەر" ئاشکرایکرد خۆر و هەسارەکانی لە خولگەی تایبەتیاندا مەلەدەکەن بەپێی ڕژێمێکی زۆر ورد و نایاب کە "ریچارد کارینگتۆن" دۆزییەوە (خۆر بەدەوری خۆیدا دەسوڕێتەوە).

لە ئینسایکلۆپیدیای ئەمریکیدا هاتووە: خۆر بەخێرایی (٢٢٠ ملیۆن کیلۆمەتر لە چرکەیەکدا) بەدەوری چەقی گەلەستێرەی ڕێی کاکێشاندا دەسوڕێتەوە، هەروەها هەسارە گەڕۆکەکانیش لەگەڵیدا مەلەدەکەن کە هەر سوڕێکی تەواو بەدەوری گەلەستێرەکەیدا بە ماوەی (٢٥٠ ملیۆن ساڵ) تەواو دەکات.

هەر لەکاتی لەدایکبوونیەوە کە دەگەڕێتەوە بۆ (٤,٦ ملیار ساڵ) خۆر و پاشکۆکانی هەژدە خولیان بەدەوری گەلەستێرەی ڕێی کاکێشاندا تەواوکردووە.

هەر لەهەمان ئینسایکلۆپیدیادا هاتووە کە گەلەستێرەی ڕێی کاکێشان (١٠٠ بلیۆن) ئەستێرە لەخۆدەگرێت (ئێستا هەندێك لە زانایان بە ٢٠٠بلیۆن ئەستێرە لەقەڵەمی دەدەن) هەریەك لەو ئەستێرانە لەگەڵ گاز و تۆزی گەردوونیدا کە لەنێوانیاندایە بەدەوری چەقی گەلەستێرەدا دەسوڕێنەوە. خۆر ملیاران کیلۆمەتر ($٢,٧ \times ١٠^{١٧}$ کیلۆمەتر) لە چەقی گەلەستێرەکەوە دوورە و بەخێرایی (٢٢٠ کیلۆمەتر/چرکە) دەجوڵێت... هەر خولێکی تەواوی سوڕانەوەی خۆر بەدەوری چەقی گەلەستێرەی ڕێی کاکێشاندا نزیکەی (٢٥٠ ملیۆن ساڵ) دەخایەنێت.

مانگیش لە جوڵەی بەردەوامدایە

زانستی نوێ سەلماندویەتی خۆر و مانگیش دەجوڵێن، لە ئایەتی (٢)ی سورەتی (الرعد)دا پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى﴾... کەواتە هەریەکە لە خۆر و مانگیش لەجوڵەدان.

پەروەردگار دەفەرموێتت: ﴿لَا ٱلشَّمْسُ يَنۢبَغِى لَهَآ أَن تُدْرِكَ ٱلْقَمَرَ وَلَا ٱلَّيْلُ سَابِقُ ٱلنَّهَارِ ۚ وَكُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾يس/٤٠، واتە نە خۆر بۆی هەیە بە مانگ بگات، نە شەویش پێش ڕۆژ دەکەوێت، بەڵکو هەریەکەیان لە خولگەی تایبەتی خۆیاندا مەلەدەکەن و بەئاسانی دەسوڕێنەوە.

هەریەکە لە خۆر و مانگ بەخێرایی تایبەت بەخۆیان دەسوڕێنەوە:

١. خێرایی جوڵەی خۆر ١٢ کیلۆمەترە لە هەر چرکەیەکدا.

٢. خێرایی جوڵەی مانگ ١٨ کیلۆمەترە لە هەر چرکەیەکدا.

٣. خێرایی جوڵەی زەوی ١٥ کیلۆمەترە لە هەر چرکەیەکدا.

ئێستا بڕوانە... بەدڵنیاییەوە هەستی پێدەکەیت کە هۆی ئەوە چییە هەرگیز خۆر بە مانگ ناگات.

گەر سەرنجی خێرایی هەریەکەیانمان دا بەتەواوی لە ئیعجازی وتەی خوایی: ﴿لَا ٱلشَّمْسُ يَنۢبَغِى لَهَآ أَن تُدْرِكَ ٱلْقَمَرَ﴾ تێدەگەین.

شەفەقی جەمسەری

خوای پەروەردگار دەفەرمویێت:﴿فَلَآ أُقۡسِمُ بِٱلشَّفَقِ﴾الإنشقاق/١٦، واتە: سوێند بە شەفەق (ئەو ڕەنگە سوورەی کە لەکاتی خۆرئاوابووندا پەیدا دەبێت).

کاتێك تیشکی خۆر دەکەوێتە سەر بەرگەهەوای دەوری زەوی و بەو کریستاڵە بەفرییە بچوکانەدا تێپەڕدەبێت کە لەشێوەی وردە شوشەدان و بەنێو بەرگەهەوادا بلاودەبنەوە، ئەودەمە تیشکی خۆر بۆ حەوت ڕەنگەکەی شەبەنگەبەڕۆژ شیدەکەنەوە و پەلکەزێڕینە دروستدەکەن.

بەلام دیاردەی شەفەقی جەمسەری کە لەجەمسەرەکانی زەویدا ڕوودەدات، لە ئاکامی چەند کردارێکی ئالۆزدا دەبێت. خۆر ملیۆنان تەن لە بەرهەمی تەقینەوەکانی خۆی فڕێدەدات و لە ئاکامی ئەو تەقینەوانەشەوە پشتێنەیەکی زۆر بەهێز بۆ خۆر دروستدەبێت. هەرکات ئەو پشتێنە موگناتیسییەی خۆر لەگەڵ پشتێنە موگناتیسییەکەی زەویدا پێکدەگەن، کارلێك دەکەن و لە ناوچەی جەمسەرەکاندا دەڕەوێتەوە، لە ئەنجامی ئەوەشدا دیاردەی شەفەقی جەمسەری زەوی ڕوودەدات کە بەڕاستی دیاردەکە دیاردەیەکی سەرنجڕاکێش و ئایەتێکی زۆر نایابی خوای مەزنە.

زانایان ئەو ڕاستییە زانستییەیان دۆزییەوە کە زەوی لە هەموو لایەکانیەوە بە پشتێنەیەکی موگناتیسی دەورەدراوە، خۆریش گەردەلول و

بایەکی زۆر بەهێز دەردەکات و ئـەو بـا توندەش ڕووەو زەوی دێـن و لێـی نزیك دەبنەوە ، بەڵام ئەو پشتێنە موگناتیسییە ڕێ بە نزیکبوونـەوەی ئـەو گەردەلولە بەهێزانە لەزەوی نادات.

کـاری پشـتێنەی موگناتیسـی زەوی نەهێشـتنی کاریگـەری گـەردەلولی خـۆرە، کـارلێکی لەگـەڵ دەکـات و دەیڕەوێنێتـەوە، ئـەم کـردارەش دەبێتەهۆی ئەوەی بەشـی دەرەوەی بەرگەهـەوای زەوی کڵپەیـەك بکات و ئەو دیمەنە نایابانە دروست بکات.

لەتبوونی مانگ

یەکێك لە نایابترین موعجیزەکانی پێغەمبەر (ﷺ) موعجیزەی لـەتکردنی مانگـە، بێبـاوەڕان هەوڵیانـدا بـەدرۆی بخەنـەوە، بـەڵام بـەهۆی گـەورەیی ڕووداوەکەوە بوێریی ڕەتکردنەوەی یەکجارەکی ئەو موعجیزەیـەیان نـەبوو، وتیان سەرەتا با چاوەڕوانی کاروانییەکان بکەین، محمد سیحری لەچاومان کردووە، بەڵام هەواڵەکانی ئـەوان ڕاسـتییەکە دەردەخـات، دواجـار هـەواڵی کاروانچیان ڕاستێتی موعجیزەکەی سەلماند.

بەپێی ڕای زانایانی جوگرافیا، باشترین ناوچە بۆ بینینی لەتبوونی مانگ (بە دانانی ئەوە کە ڕوویداوە ! !) لەدوای نیوەدورگـەی عـەرەبی هیندسـتان بووە، جێی سەرسامی زانایانی مێژوویی ڕۆژئـاوایی بـوو کاتێـك لـە تۆمـاری ئەو ماوەیەدا بینیان باس لەوە کراوە کە:

أ- لەشـــاری دهـــار (Dhar)ی هینـــددا پادشـــاکەی (Bjoh Raj) و گەلەکەی (بە سەرجەم چین و توێژەکانەوە)، موعجیزەی لەتبوونی مانگیان بینیوە.

ب- لە کەنار چامال (Chamal) پادشای ناوچـەکە لـە کۆشـکەکەیەوە لەتبوونی مانگی بینی، توشی ترس و فۆبیایەکی گەورە بوو چونکە گومانی دەبـرد ئـەوە کۆتـایی دونیایـە، بـەڵام لـەپاش ماوەیـەك بیسـتی کـە ئـەوە موعجیزەی پێغەمبەرێکە لە نیوەدورگەی عەرەبی دەرکـەوتووە. وەزیرێکـی

خۆی بۆ چاوپێکەوتنی پێغەمبەر (ﷺ) نارد و وەزیرەکە دڵنیابوو لە باسەکە و لەسەر دەستی پێغەمبەر (ﷺ) موسڵمان بوو... لە ئەمڕۆدا لایەنگران و شوێنکەوتوانی ئەو پادشایە لە هەندێك ناوچەی شاری دهار (Dhar)ی هیندستان دەژین.

ج- تەنها دەسەڵاتداران نەبوون، بەڵکو زۆرینەی دانیشتوانی هیندستان ڕووداوەکەیان بینیوە، هەندێکیان ئەو ساڵەیان وەك ساڵێکی جیاکەرەوەی مێژوویی بەکارهێناوە، لە هەندێك کتێبیشدا ئاماژەیان پێکردووە. بۆنموونە یەکێك لە پەیکەرە (شوێنەوارییەکان)ی ئەو ماوە زەمەنیە لەسەری نووسراوە (لەو ساڵەدا دروستکراوە کە تێیدا مانگ بوو بە دوو لەتەوە).

د- لەدوای چواردە سەدە تێپەڕبوون بەسەرموعجیزەکەدا و لە (٤ی مایسی ساڵی ١٩٦٧ن) دا و لە بنکەی گەردوونی کوپە کەنەدی (Cope Kennedy) یەکێك لە کەشتییە فەزاییەکان وێنەی ڕووی تاریکی

مانگی گرت (کە لەلای ئێمەوە نابینرێت) لە دووری (٣٠٠٠ کیلۆمەتر)، لەبەرئەوەی لە دوورییەکی کەمەوە وێنەکان گیران، ئەو وێنانە زۆر بەڕوونی ڕووی مانگیان پێشاندا (بە وردیی ٩٥٪ و وێنەکان لە ئەرشیفدا بە ژمارەی (١٨٠٥-٦٧) دانران... ئەو تایبەتمەندیەی ئەم وێنانە لە وێنەکانی تر

جیادەکاتەوە ئەوەیە کە وردەکاری زۆری لەخۆگرتبوو. زانایـان بینیـان درز یان قلّیشـانێك لەسـەر ڕووی مـانگ هەیـە وەك پشـتێنەیەك بەدرێـژیی (٢٤٠ کیلۆمەتر) و فراوانی (٨ کیلۆمەتر) و چەقی ئەم لەتبوونەش دەکەوێتە سەر (٦٥ پلە) باشور و (١٠٥ پلە) خۆرهەلاّت.

ئـەو لەتبوونانـەی لـە هۆکـارە سروشـتییەکانەوە دروسـتدەبن شـێوەی شەپۆلیان هەیە و لە ئاڕاستە و درێژیدا ڕێکوپێك نین، بەلاّم ئەوەی زانایانی سەرسام کردووە تەنها لەتبوونەکە نییە (گەرچی تەنها لەتبوونەکەش بەسە بۆ وروژانی هەزاران پرسیار)، بەلّکو ئەو لەتبوونەیە (درزەیە) کە بەنزیکەیی هێلّێکی ڕاستی ڕێك پێکدێنێت.

هەر هەمان ئەو دیاردەیە بیری (نیـل ئارمسـترۆنگ)ی سەرسـام کـرد کـە یەکەمین کەسە پێیەکانی خستە سەر خاکی مانگ، تـا ئەودەمـەی زانایـانی میسر موعجیزەی لەتبوونی مانگیان تێگەیاند.

لەو وێنانەی مانگ کە کەشـتییەوانە فـەزایی یـان مانگـە دەسـتکردەکان گرتونیان بەڕوونی ئەو درز و کەلێنـە دەبینرێـت کـە وەك پشـتێنێك دەوری مـانگی داوە. یـەکێك لـەو نەخشـانە نەخشـەیەکی زانـای ئیتـالّی کاسـینی (Cassini)ـە کـە مێژووەکـەی بـۆ زیـاتر لـە (٣٠٠ سـالّ) پـێش ئێسـتا دەگەڕێتەوە.

هـەروەها هێلّێکـی ڕاسـتی هاوشـێوە لەسـەر ڕووی مـانگ دەبینرێـت و بەپێی ڕای زانایانی گەردووناس ئەو هێلّە دەبێت پڕبێـت لـە (magma)، کاتێك ڕووناکی خۆری دەکەوێتە سەر بریقەدار دەبێت.

نەخشـەکەی (کاسـینی) لای زانایـانی ئـەم چـەرخەش بـە یـەکێك لـە بەلّگەنامە باوەڕپێکراوە گرنگەکان دادەنرێت کە هیچ گومان لەسـەر ڕاسـتو دروسـتییەکەی نییـە، چونکە بـە بـەراوردکردنی بـە وێنـە و نەخشـەکانی

ئەمرۆمان، هاوتایییەکی نایاب لەنێوانیاندا دەبینرێت، بەلاَم زانایانی ئەم سەردەمە بێدەنگن لە باسکردنی ئەم ڕاستییە بینراوە.

لەڕاستیدا دەستێکی شاراوە هەیە هەڵدەستێت بە دانانی تێورگەلێك بۆ شاردنەوەی کۆمەڵێ ڕاستی زانستی کە ئاینی ڕاستەقینە (ئیسلام) پالپشتی دەکات. یەکێك لەوانە دیاردەی لەتبوونی مانگە کە زۆرکەم نەبێت باسی لێوە نەکراوە، وێڕای ئەوەش کە لە دیارترین و سەرنجراکێشترین دیاردەکانی مانگە.

دیارە ئەم هێڵی کەرتبوونە لە سەردەمە نزیکەکان لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) زۆرتر ڕوون و ئاشکرا بووە، چەند لەسەردەمی پێغەمبەرەوە (ﷺ) دوورتر بکەوینەوە بەرەو سەردەمی ئێستامان، دەبینین هێڵەکە بە پلەبەندی کالّ دەبێتەوە و دیارنامێنێت، چونکە ڕووی مانگ کاریگەر دەبێت بە:

١. لێشاوی ئەو نەیزەکانەی دەکەونە سەر ڕووەکەی.

٢. ئەو گۆڕانە زۆر گەورەیەی پلەی گەرمی کە ڕۆژانە لەسەر ڕووەکەی ڕوودەدات.

٣. ئەو شلە گەرمیانەی کە هەندێجار لێرە و لەوێ دەتەقن.

جگە لەوانەش هۆکارگەلێك هەن وادەکەن ئەو هێڵەی لەسەردەمی (کاسینی)دا ئەو ڕوونییەی هەبوو، ئێستا زۆر لەو ڕوون و ئاشکراییەی نەمابێت. لە بەرامبەر ئەوەدا هۆکارە تەکنەلۆژیاکانی ئێستا دەتوانن تەنانەت پێکهاتەی ناوەکی مانگیش (بۆ قووڵی دەیان مەتر) ئاشکرا بکەن، بۆیە سەردەمی ئێستا باش و باشترە بۆ زانین و ئاشکراکردنی ئەو درز و کەلێنە گەورەیە، بەلاَم!!!

مادده و دژە مادده

خوای گەورە مرۆڤی بە نێر و مێ بەدیهێناوە، وەك دەفەرمویێت: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَـٰكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَـٰكُمْ شُعُوبًا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓا۟﴾ الحجـــرات/١٣، واتە: ئەی خەڵكینە ئێمە هەمووتانمان لە نێر و مێیەك دروستكردووە و كردومانن بە گەلان و تیرە و هۆزانی جۆربەجۆر تا یەكتر بناسن.

پـەروەردگار مرۆڤـی بـە نێـر و مـێ دروسـتكردووە هـەتاكو هـاوەڵێكی هـەبێت، هـەتاكو یـەكتر بناسـن و خۆشەویسـتی لـەنێو بەدیهێنراوەكانیـدا هەبێت. ئەم سیستمە تەنها لای مـرۆڤ نییـە، بـەڵكو شانشـینی ئاژەڵانیشـی گرتووەتــەوە، وەك خــوای گــەورە دەفــەرموێت: ﴿وَأَنَّهُۥ خَلَقَ ٱلزَّوْجَيْنِ ٱلذَّكَرَ وَٱلْأُنثَىٰ ﴿٤٥﴾ مِن نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ﴾ النجم/٤٥-٤٦، واتە: هەر ئەو زاتەیە كە جووت و دوانە، نێر و مێی بەدیهێناوە، لە نوتفەیەك و گەشە بكات.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿قُلْنَا ٱحْمِلْ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ﴾ هود/٤٠، واتە: وتمان -ئەی نوح- لە هەموو نێر و مێیەك دوان هەڵبگرە.

مرۆڤ و بەشە جیاوازەكانی ئاژەڵان و ڕووەك و سـەرجەمیان لـە شـێوەی نێر و مێ بەدیهێنراون، ئەمـە ئـەو زانیارییەیـە كـە قورئـان هـەواڵ دەدات و زانستی زیندەوەرزانی جەختی لەسەر دەكاتەوە.

سەرەڕای ئەوانە، لەم ئایەتـەدا ئاماژەیـەكی گشـتگیرتر دەبیـنین كاتێـك خــــوای گــــەورە دەفــــەرموێت: ﴿وَمِن كُلِّ شَىْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ

تَذَكَّرُونَ﴾الذاريات/٤٩، واتە: لە هەموو شتێك ئێمە جووتمان دروستكردووە، بەڵكو بیربكەنەوە و یاداوەری وەربگرن.

دەربـارەی وشـەی (الشـیء) لێـرەدا، ئەوانـەی پـێش ئێمـە و ئێمـەش زۆربەمان واتێیگەیشتوین تەنها مرۆڤ و ئاژەڵ و ڕووەك دەگرێتەوە، قورئـان لـەم ئایەتـەدا كـۆی كردوونەتـەوە و هـەواڵی لەبارەیانـەوە داوە كـە خـوای گەورە سـەرجەم بـەدیهێنراوە زینـدووەكانی بـە نێـر و مـێ دروسـتكردووە، بەڵام ئەگەر فراوانتر بڕوانینە وشەی (شیء) گشتگیرییەكی زیـاتر لـە ڕووەك و ئاژەڵ و مرۆڤی تێدا دەبینین، بەڵكو (بێگیان) یش دەگرێتەوە... پرسـیار لێرەدا ئەمەیە: ئایـا نێـر و مـێ لـە بێگیانـدا هەیـە؟ بـۆ وەڵامدانـەوەی ئـەم پرسـیارە پێویسـتمان بـە گەشـتێكی خێـرا هەیـە بـە نێـو فیزیـای تەنۆلكـە سەرەتاییەكاندا.

لەنیوەی یەكەمی سەدەی بیستەمدا یـەكێك لـە فیزیاییـە ئینگلیزەكـان بەناوی "دیراك Dirac" لێكۆڵینەوەی لەسەر هاوكێشەكانی ئەلكترۆن كرد. ئەلیكترۆن وەك دەزانین تەنۆلكەی بارگە سالبن بەدەوری نـاوكی گەردیلـەی ماددەدا و لە خولگەی تایبەتدا دەسوڕێنەوە. "دیراك" لـەكاتی ئەنجامـدانی ئەم لێكۆڵینەوانەدا بۆیدەركەوت كە هاوكێشەكان دوو شیكاریان هەیـە نـەك تەنها شیكارێك. هەر یەكێك لە ئێمە مامەڵەی لەگـەڵ هاوكێشـەی پلـە دوودا كردبێت بەئاسانی لەم حاڵەتە تێدەگات. هاوكێشـە پلـە دووەكـان دووجـای بڕێكـی نـەزانراویان تێدایـە و بـڕی دووجـایش هەمیشـە موجەبـە و هـەمان ئەنجام دەدات. مانای ئەوەش وایە كە ڕەگی دووجای بۆنموونـە ژمـارە (٤) یان (٢)دەبێت یان (-٢) دەبێت.

هەڵبـەتە هاوكێشەكانی "دیراك" لەم نموونەیـە ئـاڵۆزترن، بـەڵام بنـەمای سەرەكییان هەر یەكە. "دیراك" گەیشتە دوو كۆمەڵـە هاوكێشـە، كۆمەڵـەی

یەکەم بۆ ئەلیکترۆنە بارگە سالبەکان و ئەوانی تـر بـۆ تـەنێکی نـەزانراو کـە بارگـەی موجـەبی هەیـە. "دیـراك" چـەند هـەوڵێکی سـەرنەکەوتوی دا بـۆ لێکدانەوەی ئەم تەنۆلکە نەزانراوە... ئەو باوەڕی بـە بـوونی هـەبوو، بـەڵام فیزیاییـەکانی تـر دانیـان نـەدەنا بـە بیرۆکـەی هـەبوونی تەنۆلکـەی بارگـە موجەبـدا کـە دەگونجێـت بەتـەواوی دژی ئـەلیکترۆن بێـت. بەتـەواوی وەك ئەوەی ئەندازیارێك مامەڵـە لەگـەڵ هاوکێشـە پلـە دووەکانـدا دەکـات، دژی بوونی درێژی و بارستایی سالبە.

پـاش چـەندین سـاڵ لـە هـەوڵ و کارەکـانی بـیردۆزی "دیـراك" و لـە سـەرەتای سـییەکاندا شـوێنەواری ئـەم تەنـە نـەزانراوە دۆزرایـەوە، لـە ئامێرێکدا کـە پێیـدەوترێت (Cloud Chamber) ژووری هـەڵم. لـەکاتی لێکۆڵینـەوەی کاریگـەری بـواری موگناتیسـی لەسـەر ئـەم شـوێنەوارانە، دۆزرایەوە کە بارستایی ئەم تەنۆلکەیە یەکسـانە بـە بارسـتایی ئـەلیکترۆن، بارگەی موجەبی هەیە و یەکسـانە بـە بارگـەی ئـەلیکترۆن، لەبەرئـەوە ئـەم تەنۆلکەیە ناونرا بە دژ. لـەپاش ئەمـەوە دەسـتکرا بـە لێکۆڵینـەوە لـە دژە تەنۆلکـەکانی تـر... مانـای بـوونی دژ بـۆ ئـەلیکترۆن (Positron) یـان (Anti-electron) واتــە بــوونی دژ بــۆ تەنۆلکــەکانی تــریش. کــرداری دۆزینەوەی ئەم دژانە یـەك لـەدوای یـەك دەسـتیپێکرد و بـۆ چـەند جۆرێـك دابەشکران، ئێمە لێرەدا ناچینە نێو درێژەی ئـەم باسـەوە و تـەنها ئاکـامی کۆتایی باس دەکەین کە هەموو تەنۆلکەیەك دژی هەیە، بەڵکو هەموو تەنێك دژی خۆی هەیە.

زانـا "پـاوڵ دیفیـز" لەسـاڵی (١٩٩٥ز) دا خـەڵاتێکی جیهـانی وەرگـرت (نرخەکـەی یـەك ملیـۆن دۆلار بـوو) بەرامبـەر بـەو لێکۆڵینەوانـەی جـەخت لەسەر پەیوەندی نێوان زانست و ئـایین دەکەنـەوە. "پـاوڵ دیفیـز" چـەند دانراوێکی هەیـە، دیاریترینیـان (خـوا و فیزیـای نـوێ) یـە. تیایـدا دەڵێـت:

"ڕاستییەکانی زانستی فیزیای نوێ باوەڕبوون بە خوا و ڕۆژی دوایی و غەیب لەدەروونی مرۆڤدا قوول دەکەنەوە".

دۆزینەوەی دژە مادده، هەواڵی ئەگەری بوونی جیهانێکی تر دەدات کە هاوتای جیهانە ماددییەکەی خۆمانە و لە دژە تەنۆلکەکان پێکدێت، واتە لە دژەمادده پێکدێت.

ئایا ئەو جیهانە کامەیە کە لە دژەمادده پێکدێت؟ ئەمە ئەو پرسیارەیە کە تائێستا هیچ کەس نەیتوانیوە وەڵامی بداتەوە. زەوی لەبنەڕەتدا لە مادده پێکدێت نەك دژەمادده، بەڵام دژەمادده کە لە تیشکە گەردوونییەکانەوە (Cosmic rays) پێکدێن، کاتێکی زۆر لە کەشی زەویدا ناژین.

تەنها لە تاودەرەی تەنۆلکەکاندا (Particle Accelerator) خێراییەکەیان هەندێك کەمدەکات، تا دەگاتە ئەو حاڵەتەی کە ناتوانێت لێی دەربازبێت ئەویش لەناوچوون و فەنابوونە بەهۆی ماددەی بەرامبەریەوە کە لە کەشی زەویدا بەبڕێکی ئێگجار زۆر هەن. کاتێك تەنۆلکەیەك لەگەڵ دژەکەیدا یان ماددەیەك لەگەڵ دژەکەیدا بەیەکدەگەن، هەریەکەیان ئەوی تر لەناو دەبات و هەردووکیان دیارنامێنن، وەك تەقینەوەیەك هەردووکیان دەگۆڕێن بۆ وزە کە گەورەترینیان لەشێوەی تیشکی (گاما)یە.

یەکێك لەو پەنهانانەی فیزیاییەکانی سەرسام کردووە بڕی دژەکانە کە هاتوونەتە پێکهاتەی ئەم گەردوونەوە... ئایا زەوی بە نموونەیەکی بچوککراوە دادەنرێت بۆ بەشەکانی تری گەردوون؟ واتە ئایا ڕێژەی مادده لە هەموو گەردووندا لە ڕێژەی دژەکانیان زیاترە وەك ئەوەی ئێستا لەزەویدا هەیە؟ دەتوانین ئەوە یەکلایی بکەینەوە کە ڕێژەی دژەماددەکان لە گەلەستێرەکەماندا ڕێژەیەکی کەمە، ئەگەر وانەبوایە ئەوا زۆربەی ئەو ماددانەی لەنێوان ئەستێرەکاندا هەن لەناو دەچوون و چاودێرە

گەردوونییەکانیش بڕێکی زۆر زیاتر لە تیشکی (گاما)یان تۆماردەکرد، بەڵام کـێ زانیاریمـان دەداتـێ ئـەم مەسـەلەیە جیـاواز نییـە بـۆ گەلەسـتێرە دوورەکانی تر کە دەکەونە لێـوارە دوورەکـانی گەردوونـەوە؟! دەگونجێت گەلەسـتێرە هـەبن بەتـەواوی لـە دژەئەسـتێرە پێکبـێن و پێیـان بوترێـت دژەگەلەستێرە.

ئەگـەر دانماننـا بـەبوونی دژێـك بـۆ گەلەسـتێرە، خۆمـان لەبـەردەم پرسـیارێکی تـری سەرسـوڕهێنەردا دەبینینـەوە، ئـەویش : چـی ڕێ لـە نزیکبوونەوەی گەلەستێرە دەگرێت لە دژەکەی و پاشان لەناوچوون و فـەنا بوونیان؟ ئایا ئەم بـیردۆزە لێکدانـەوە و ڕاڤەیـەکی نوێمـان بۆ ئـەو ئایەتـە دەداتـێ کـە دەفـەرموێت: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ يُمۡسِكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ أَن تَزُولَاۚ وَلَئِن زَالَتَآ إِنۡ أَمۡسَكَهُمَا مِنۡ أَحَدٖ مِّنۢ بَعۡدِهِۦٓۚ إِنَّهُۥ كَانَ حَلِيمًا غَفُورٗا﴾فـــاطر/٤١، واتـــە: بەڕاستی هـەر خوایە ئاسمانـەکان و زەوی ڕاگرتـووە و نایەڵێت تێکبچن و لەیەك بترازێن، خۆئەگەر تێکبچن و لەیەك بترازێن، کێ دەتوانێت جگـە لـەو زاتە فریایان بکەوێت و بەڕاستی هەر ئەو زاتە هەمیشە و بەردەوام خـۆگر و ئارامگر و لێخۆشبووە.

ئەگـەر ئـەو حاڵەتـە ڕووبـدات ئـەوا پەرشـبوونی گەلەسـتێرەکان و دژەکانیان و لەناوچوونیان بەم ڕێگایە لەچەند ساڵێکدا تـەواو دەبێـت و لـە ئاکامـدا بڕێکـی ئێکجار گـەورە لـە وزە دەردەچێت، وەك ئـەوەی ئاسمـان ڕۆنێکـی قرچـاو بێـت، خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿ فَإِذَا ٱنشَقَّتِ ٱلسَّمَآءُ فَكَانَتۡ وَرۡدَةٗ كَٱلدِّهَانِ﴾الرحمن/٣٧، واتە: کاتێك دێت ئاسمان لەت دەبێـت و وەکو گوڵێکی سوور دێتە بەرچاو، یاخود وەك ڕۆنی قرچاوی لێدێت.

ئێمە ناتوانین وێنای لەتبوون (إنشقاق)ی ئاسمـان بکـەین، چۆن پـەرت دەبێت؟ کام بەشەی لەت دەبێت؟ بەڵام ئەگەر ڕوویـدا و گەلەسـتێرەکەمان

لەگـەڵ دژەکەیـدا پەرشـبووەوە، ئەمـە مانـای پەرشـبوونەوەی هـەموو ئاستەکانی گەلەستێرەیە کە ئێمە لەناویدا دەیبینین، وەك ئەوەی گـەردوون بکاتە دووبەشەوە، ئەمەش وەك ئەوەی کە ئاسمـان قلّیشـابێت، لەمکاتـەدا ئەستێرەکان وندەبن و دەکوژێنەوە. هەر ئەستێرەیەك کاتێك لـە دژەکـەی نزیك دەبێتەوە لەناو دەچێت و پەرش دەبێتەوە. پەروەردگار دەفـەرموێت: ﴿فَإِذَا ٱلنُّجُومُ طُمِسَتۡ ﴿٨﴾ وَإِذَا ٱلسَّمَآءُ فُرِجَتۡ﴾المرسلات/٨-٩، واتە: کاتێـك دێـت ئەستێرەکان ڕووناکییان نامێنێت، ئاسمانیش لەت دەبێت و لێکدەترازێن.

کـاتێکیش ئەسـتێرەکان بـەم ڕێگایـە پـەرش دەبـن و بارسـتەکەیان دەگۆڕێت بۆ وزە، لەمکاتەدا ئەو هێزی ڕاکێشانە نامێنێـت کـە هەسارەکان بـەرەو ئەسـتێرەکان لـە ڕێڕەوەکانیانـدا کـێش دەکـات، هەسارەکان لـە ڕێڕەوەکانیـان دەردەچـن و پـەرش و بڵاودەبنـەوە. خـوای پـەروەردگار دەفــەرموێت: ﴿إِذَا ٱلسَّمَآءُ ٱنفَطَرَتۡ ﴿١﴾ وَإِذَا ٱلۡكَوَاكِبُ ٱنتَثَرَتۡ﴾الإنفطــار/١-٢، واتە: کاتێك ئاسمان لەتلەت و پارچە پارچە دەبێت، کاتێك کـە ئەسـتێرە و هەسارەکان پەرش و بڵاودەبنەوە و ورد و خاش دەبن. ئـەنجامی ئەوانـەش تێکچـونێکی گەورەیـە لەسـەر زەوی، خـوا دەفــەرموێت: ﴿وَإِذَا ٱلۡبِحَارُ سُجِّرَتۡ﴾التکویر/٦، واتە: کاتێك دەریاکـان گـڕ دەدرێـن. یـان دەفـەرموێت: ﴿وَإِذَا ٱلۡجِبَالُ سُيِّرَتۡ﴾التکویر/٣، واتە: کاتێك کە کێوەکان لە شوێنی خۆیان هەڵدەکـــەنرێن و بـــەملاولادا بـــران. یـــان دەفـــەرموێت: ﴿وَإِذَا ٱلۡقُبُورُ بُعۡثِرَتۡ﴾الأنفطـــار/٤، واتـــە: کاتێـــك کـــە گۆڕەکـــان ژێـــرەوژوور دەکـــرێن (مردووەکانی ناویان دەهێنرێنە دەرەوە و زیندوو دەکرێنەوە).

ئەمانە لە نیشانەکانی هـاتنی ڕۆژی دوایـین کـە خـوای گـەورە هـەواڵمان لەبارەیانـــەوە پێـــدەدا و بابـــەتی فیزیـــای تەنۆلکـــەکان و دژەکانیـــان

لێكدانەوەیمان دەدەنێ، لەناوچوونی مادده و دژەكەی بووەتـە ڕاسـتییەكی زانستی كە ڕۆژانە لـە تـاودەرەی تەنۆلكەكانـدا ڕوودەدات و وزە بـۆ مـادده دەگۆڕێت.

ئێستا ئەگەر بگەڕێینـەوە بـۆ ئایەتـە پیرۆزەكـە: ﴿وَمِن كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ﴾ دەبینین وەڵامەكـەمان دەبێتـە ئـەوەی كـە بێگیـان یـاخود مـادده بەشێوەی جووت یـان دوانـە هـەن (مـادده و دژەكـەی). بەدیهێنـەری توانـا تــەنها مــرۆڤ و ئــاژەڵ و ڕووەكــی لەشــێوەی نێــر و مــێ یــان دوانـــەدا نەخولقاندووە، بـەڵكو لـە هـەموو شـتێك دوانـەی بـەدیهێناوە، تەنانـەت لـە بێگیــان و ماددەیشــدا، ئەمــەش ئــەو لێكدانــەوە گشــتگیرە تەواوەیــە كــە لەئایەتەكەدا دەبینرێت.

"محمد عبدالسلام"ی بە ڕەگەز پاكستانی كە فیزیاییەكی موسڵمانە و لە ساڵی (١٩٧٩ن)دا خەڵاتی نـۆبڵی لـە فیزیـادا وەرگرتـووە، لێكۆڵینەوەیـەكی گرنگی هەیە لە بابەتی تەنۆلكەكان و دژەكاندا و ڕۆڵێكـی گـەورەی هـەبووە لە دانانی بیردۆزی یەكخستنی هەردوو هێزی سەرەكی لـەنێوان چـوار هێـزە كاریگەرەكەی گـەردوون، ئـەوانیش هێـزی كارۆموگناتیسـی و هێـزی ناوكـە ئەتۆمی لاوازە. دوای بەدەستهێنانی خەڵاتەكەی، ئەم زانا موسڵمانە دەڵێت ئــەو ئایەتــەی قورئــان كــە دەفــەرموێت: ﴿وَمِن كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ﴾ بەجێگـەی سروشـێكی بـەهێزبووە بـۆی لـەكاتی لێكۆڵینەوەكانیـدا لەسـەر دژەكانی تەنۆلكە ماددییەكان.

پوختەی ئیعجازی ئایەتەكە ئەوەیـە: وەك چـۆن سـیفەتی دوانـەیی لـە جیهانی ئاژەڵ و ڕووەكەكاندا و نێر و مێ لە مرۆڤدا هەیـە، بەهـەمان شـێوە سیفەتی دوانەیی لە دونیای ماددەشدا هەر بوونی هەیە.

گواستنەوەی عەرشەکەی بەڵقیس

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿قَالَ ٱلَّذِى عِندَهُۥ عِلْمٌ مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ أَنَا۠ ءَاتِيكَ بِهِۦ قَبْلَ أَن يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ﴾النمل/ ٤٠، واتە: (یەکێك لە پیاوچاکان) کە زانست و زانیاری لە (نهێنییەکانی) کتێبی تەورات هەبوو وتی: من بە چاوتروکاندنێك بۆت دەهێنم.

چیرۆکی سولەیمان (سەلامی خوای لێبێت) و بەڵقیس (پادشای سەبەء) و بابەتی گواستنەوەی عەرش بابەتێکی سیحرئامێز بوو. چۆن مەخلوقێك (لەوسەردەمەدا) دەتوانێت عەرشی پادشای (سبأ) ئامادەبکات لەدووری هەزاران کیلۆمەترەوە، لەبەشێکی چرکەیەکدا، واتە بەر لەوەی سولەیمان چاو بتروکێنێت؟ بەڵام زانستی نوێ هەواڵمان دەداتێ کە ڕوودانی ئەو کارە لەڕووی زانستییەوە دەکرێت ڕووبدات، یاخود بەلایەنی کەمەوە لەڕووی تیۆرییەوە، بەگوێرەی توانایمانەوە لە سەدەی بیست و یەکدا... دەبێت ئەوە چۆن ڕووبدات؟ ئەوە باس و بابەتەکەمانە ! !

مادده و وزە دوو وێنەی جیاوازی یەك شتن، دەکرێت مادده بۆ وزە و وزەش بۆ مادده بگۆڕرێت، ئەوەش بەپێی هاوکێشەیەکی ناسراو... مرۆڤ سەرکەوتوو بووە لە گۆڕینی مادده بۆ وزە، ئەوەش لە کارلێکە ناوکییەکاندا کە کارەبا دروست دەکەن، گەرچی دەستبەسەرداگرتنی ئەم گۆڕانە، تائێستاش گۆڕانکاری نوێی بەسەردا دەکرێت ڕووەو باشترکردن و

گەشـەپێدان... بەهـەمان شـێوە مـرۆڤ سـەرکەوتووش بـووە (گەرچـی بەڕادەیـەکی کەمیشـە) لـە گـۆڕینی وزە بـۆ مـاددە، ئـەوەش لـە تەنۆلکـە تاودەرەکاندا (particle accelerator) ئەم کردارە تا هەنووکە لەسـەر ئاستی تەنۆلکەکاندا ئەنجام دەدرێت، بۆیە گۆڕینی ماددە بۆ وزە و وزە بۆ ماددە کارێکە لەڕووی زانستی و کرداریشەوە گونجاوە.

لەڕاستیدا گەیشتن بەڕێگاکەلی زانستی و هۆکارگەلی کرداریی شیاو بۆ گۆڕینی وزە بۆ ماددە و ماددە بۆ وزە بەسوك و ئاسانی، بە پێشکەوتنێکی زانستی و هونەری مەزن دادەنرێت. ئاستی ئێستای زانستی و کرداریمان لەم بوارەدا تەنها لـە ئاسـتی منداڵێکدایە کـە تـازە فێری خوێندنـەوە دەبێـت. ئەگەر ڕۆژێك لەڕۆژان مرۆڤ توانی بە سوك و ئاسانی لە نێوان ماددە و وزەدا ئاڵوگۆڕ بکات، ئەودەمە گۆڕانی ڕیشەیی بەڵکو شۆڕشی مـەزن لـە شـێوازی ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤدا ڕوودەدات. یـەکێك لـەو هۆیانـە ئەوەیـە کـە دەکرێـت وزە بـەخێرایی ڕوونـاکی لەسـەر شـێوەی شـەپۆلی مـایکرۆیی بـۆ هـەر جێگایەکی خواستراو بنێررێت، لەپاشان دەیگەڕێنینەوە و دەیگۆڕینەوە بۆ ماددە! بەوەش دەتوانین هەر ئامێرێك، تەنانەت ماڵێك بەتەواوی بنێرین بۆ هەر بەشێکی سەرزەوی، یاخود تەنانەت بـۆ سـەر مـانگ یـان مـەریخ، ئـەو کارە لە ماوەی چەند چرکەیەك یان چەند خولەکێکدا بەئاکام دەگات.

ئەو ئاستەنگەی فیزیاییەکان بۆ بەدیهێنانی ئەم خەونە دەیبینن ڕیزبەند بوونەوەی گەرد یاخود گەردیلەکانی ماددەکانـە بەتـەواوی لەسـەر شـێوەی بنەڕەتییەکانیان. یەکێکی تر لـە ئاستەنگەکان کـە زانسـت ئێسـتا پێیـەوە گرفتارە چوسـتی (کەفائـەی) و وەرگـرتنی شـەپۆلە کارۆموگناتیسـییەکانی ئێستایە کە لە (٦٠٪) تێپەڕ ناکات، ئەوەش لەبەر پەرشبوونەوەی زۆری لـە هەوادا. هەموو ئەوەی باسکرا دەرخستێکی کورتی هەڵوێستی زانست بـوو و

بەرتوانایی ئێستا لە گۆڕینی ماددە بۆ وزە و بەپێچەوانەشەوە... با ئێستا بۆ بابەتی گواستنەوەی عەرشی بەڵقیس شا بگەڕێینەوە.

ڕاڤەی لۆژیکی ئەو کارەی پیاوچاکەکە ئەنجامیدا (ئەوەی زانستی لە تەورات هەبوو) -جا مرۆڤ بێت یان پەری- بەپێی زانستی ئێستامان ئەوەیە: ئەو هەستاوە بە گۆڕینی عەرشی پادشای (سبأ) بۆ جۆرێك لە وزە، کە مەرج نییە لەسەر شێوەی وزەی گەرمی بووبێت، وەك ئەو وزەیەی لە بنکەکانی کارلێکە ناوەکییەکانی ئێستادا چنگ دەکەون. وزە وێکچوی وزەی کارەبایی یان ڕووناکیە و دەکرێت بەهۆی شەپۆلی کارۆموگناتیسییەوە بۆ جێگای مەبەست ڕەوانە بکرێت.

هەنگاوی دووەم ئەوەیە کە هەستاوە بە ناردنی ئەو وزەیە لە سەبەئەوە بۆ سولەیمان پاشا، لەبەر ئەوەی خێرایی بڵاوبوونەوەی شەپۆلە کارومۆگناتیسییەکان هەمان خێرایی بڵاوبوونەوەی ڕووناکییان هەیە (واتە ٣٠٠ هەزار کیلۆمەتر لە هەر چرکەیەکدا)، ماوەی گەیشتنی بۆ لای سولەیمان (سەلامی خوای لێبێت) سێ هەزار کیلۆمەترە.

هەنگاوی سێیەم و کۆتایی گۆڕینی ئەو وزەیەیە لەکاتی گەیشتنیدا جارێکی تر بۆ ماددە، بۆ هەمان شێوەی پێشووی، واتە هەموو گەردیلە و هەموو گەردەکان بۆ شوێنی یەکەمجار و سەرەتایان گەڕاونەتەوە.

مرۆڤی ئەم سەردەمە ناتوانێت ئەو کارە بکات کە کەسەکە (ئەو کەسەی زانستی لەتەورات هەبوو) بەر لە دوو هەزار ساڵ کردی. توانای ئێستای مرۆڤ لەوە زیاتر تێپەڕ نابێت کە هەوڵی ڕاڤەکردن و تێگەیشتنی ڕووداوەکە بدات. ئەوەی مرۆڤ تێیدا سەرکەوتوو بوو گۆڕینی بەشێك بووە لە ماددەی توخمە قورسەکانی وەك یۆرانیۆم بۆ وزە بەهۆی کەرتبوونی گەردیلەکانی ئەو توخمانەوە، بەڵام کارلێکە ناوەکییەکانی تر کە بە یەکبوونی توخمە

ســوکەکانی وەك هایــدرۆجین و هیلیــۆم دروســت دەبێــت (وزەی خــۆر و ئەســـتێرەکان بەرهـــەم دێنێـــت) تـــا هەنووکـــەش مـــرۆڤ توانـــای دەستبەسەرداگرتنی تەواوی نییە. تەنانەت ئەگەر مرۆڤ لە کۆنترۆڵکردنی وزەی یەککگرتنی گەردیلەییدا سەرکەوتوو بوو، هێشتا وزەی بەرهەمهاتوو لە شێوەی سەرەتاییدایە و گرانە بەبێ لەدەستدانی بەشێکی زۆر لە وزەکە بۆ دووریی زۆر بنێردرێت.

گۆڕانی مادده بۆ شەپۆلی مایکرۆیی ئێستا بەشێوەیەکی ئاسایی ئەنجام دەدرێت (لە دیمەنێکی سەرەتاییدا) کە پێویستی بە گۆڕانی ماددەیە بۆ وزەی گەرمی پاشان بۆ وزەی میکانیکی پاشان بۆ وزەی کارەبایی و دواجاریش ناردنی لەسەر شەپۆلی مایکرۆیی. لەبەرئەوە دەبینین بەشێکی زۆری ئەو ماددەیەی سەرەتا بەکارمان هێنا لەڕێی ئەو گۆڕانانەوە لەناو دەچێت تەنها بەشێکی کەمی دەمێنێتەوە و دەتوانین لەڕێی شەپۆلە مایکرۆییەکانەوە بینێرین. چوستی گۆڕینی مادده بۆ وزەی گەرمی پاشان وزەی میکانیکی دواتر وزەی کارەبایی لە(٢٠٪) زیاتر نییە. تەنانەت ئەگەر لاوازیی ئێستای تەکنەلۆژیامان تێپەڕاند لە گۆڕانی یۆرانیۆم بۆ وزە، ئەوەی دەگۆڕێت بۆ وزە بەشێکی کەمی بارستایی یۆرانیۆمەکەیە، بەڵام بەشێکی زۆری لە سوتەمەنی ناوەکیدا دەمێنێتەوە و بە درێژایی هەزاران و ملیۆنان ساڵ وزەکەی تیشکدەدات و بۆ چەند توخمێکی تر دەگۆڕێت کە کۆتاییەکەی بریتییە لە قورقوشم.

لەلایەکی تریشەوە دەبێت ئەو شەپۆلانە وەربگیرێن و پاشان دووبارە بگۆڕدرێنەوە بۆ وزە و پاشان بۆ مادده، هەموو گەرد و گەردیلە و تەنۆلکەیەك بچێتەوە جێگا بنەڕەتییەکەی خۆی، چوستی کۆکردنەوەی ئەم تیشکەش (ئێستا) و گۆڕینی بۆ وزەی کارەبایی بەهەمان شێوەی

نێردراوەکە لە (٥٠٪) پتر نییە، واتە: ئەوەی تا ئێستا لە مادده بنەڕەتیەکە ماوەتــەوە، لـەدوای گـۆڕانی لـە مـادەوە بـۆ وزە و نـاردنی لـەڕێی شـەپۆلە کارۆموگناتیسییە مایکرۆییەکانەوە وەرگرتن و جارێکی تـر گـۆڕانی بـۆ وزە بریتییـە لـە (١٠٪)، ئەمــەش بەرلـەوەی هـەنگاوی کۆتـایی تـەواو بکرێـت، ئەویش گۆڕینی ئەو وزەیەیە بۆ مادده.

ئەم قۆناغەی کۆتایی (واتە گۆڕانی ئـەم وزەیـە بـۆ مـادده بنەڕەتیەکـە) تائێسـتا مـرۆڤ توانـای تـەواوکردنی نییــە، لەبەرئەوەیــە ئێمــە چوسـتی تەواوکردنی ئەم هەنگاوەی کۆتایی نازانین. ئەگەر وامانـدانا لـەژێر باشـترین بارودوخدا مرۆڤ توانی (٥٠٪) ی ئەو وزە ماوەیە بۆ مادده بگۆڕێت، ئاکـامی کۆتـایی ئـەوەی پێـی دەگـەین کـەمترە لـە بـڕی (٥٪) ی ئـەو ماددەیـەی کارەکەمان پێ دەستپێکردووە.

ئەمەش مانای وایە ئەگەر بە عەرشەکەی بەلقیس دەستمان پێکرد و بـە هەر ڕێگایەك گۆڕیمان بۆ وزە و ئەم وزەیەمان بەشێوەی شەپۆلی مایکرۆیی نارد، پاشان ئەو شەپۆلانەمان وەرگرتەوە و جارێکی تر گۆڕیمانەوە بۆ وزە یاخود مادده، ئەوا تەنها(٥٪) ی عەرشـەکەی "بـەلقیس شـا"مـان دەسـت دەکەوێتەوە، ئەوەی تری لەمیانەی ئەو گۆڕانانەدا لەناودەچێت، ئەو بڕەش (٥٪ی ماددەی بنەڕەتی) بەس نییە بۆ دروستکردنەوەی بەشێکی بچووکی عەرشەکەش، وەك قاچ یاخود دەسکی کورسیەکەی عەرشی پاشا.

ئایەتـەکانی قورئـانی پـیرۆز کەسـایەتی ئـەو کەسـەی کـە (زانسـتی لـە تەورات هەبوو) دیاری ناکات ئایا مرۆڤ بووە یان پەری؟!

لە زۆرێك لە تـەفسیرەکاندا باس لەوە کـراوە: ئـەو کەسـەی عەرشـەکەی "بـەلقیس شـا"ی گواسـتەوە مـرۆڤ بـووە، بـەناوی (آصـف بـن برخیـاء)، بۆچوونیش هەیە ئەوەی کارەکەی کردووە یەکێکی تـر بـووە لەپەرییـەکان.

ئەگەری هەبوونی مرۆڤێك لەو سەردەمەدا بەو پلە بەرزەی زانست و زانیاری ئەگەرێکی زۆر کەمە.

ئەو پەرییە سەرکەوتوو بووە لە گۆڕینی عەرشـەکەی بـەڵقیس بـۆ وزەو پاشان ناردنی بۆ دووریی هەزاران کیلۆمەتر، پاشان دووبارە گۆڕینەوەی بۆ وێنە بنەڕەتیەکەی (مادده)، ئەمەش لەماوەی کەمتر لە چرکەیەکدا، یـاخود لە چـەند چرکەیەکدا، ئەگـەر پێشـنیارەکەی پـەریی یەکـەم وەربگـرین کـە ئامـادەیی هـەبوو عەرشـەکە بهێنێـت بـەر لـەوەی سـولەیمان لەسـەر کورسیەکەی هەستێت.

ئاستی زانیاری و توانای هەریەکە لەو دوو پەرییە (یەکەم و دووەم) بـەر لە دوو هەزار ساڵ لە ئاستی زانیاری و توانای هونەری و زانستی مرۆڤی ئەم سەردەمە زۆر بەرزتر بووە.

سەرچاوەكان

١. تەفسيرى ئاسان، بورهان محمد أمين
٢. موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن الكريم، عبالرحيم الماردينى
٣. موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن الكريم و السنة المطهرة، يوسف الحاج أحمد
٤. الموسوعة الذهبية في إعجاز القرآن الكريم و السنة المطهرة، د.أحمد مصطفى متولى
٥. موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن و السنة، م.نايف منير
٦. موسوعة الإعجاز القرآنى في العلوم والطب و الفلك، د.نادية طيارة
٧. موسوعة الإعجاز العلمي في القرآن، هيثم جمعة بلال
٨. حقائق العلم الحديث (١-١٠)، عبدالرحمن العصافي
٩. الإعجاز العلمي في القرآن الكريم، محمد سامي محمد علي
١٠. معجزات القرآن، هارون يحيى
١١. الإعجاز العلمي في القرآن، السيد الجميلي
١٢. الإعجاز العلمي في السماء و الأرض، الشيخ أسامة نعيم
١٣. من آيات الإعجاز العلمي (السماء في القرآن الكريم)، د.زغلول راغب محمد النجار
١٤. مجلة الإعجاز، الهيئة العالمية للإعجاز العلمي
١٥. چەند پێگەيەكى ئينتەرنێت، بەتايبەت هەردوو پێگەى ئەليكترۆنى:
www.55a.com
www.kaheel7.com